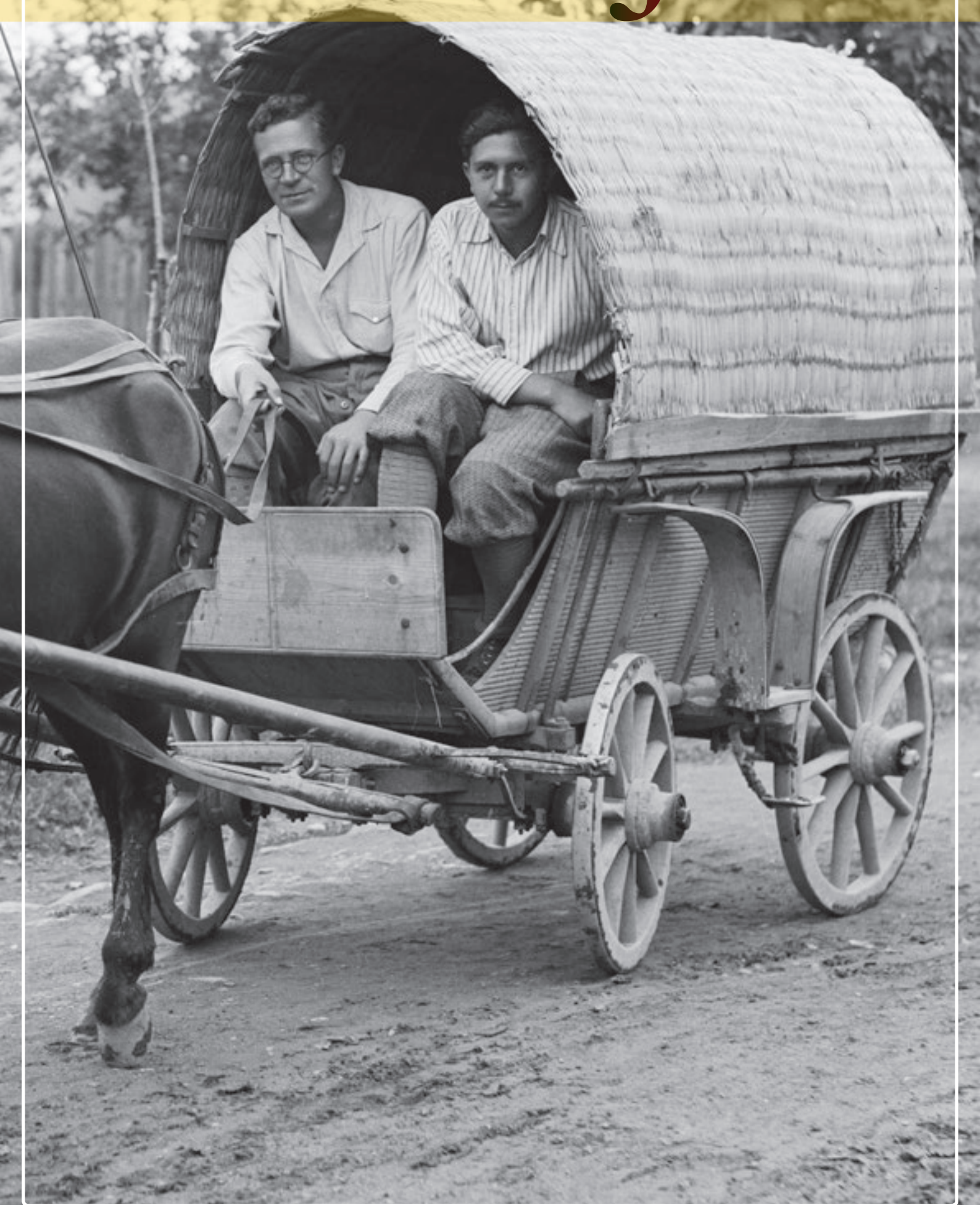

2021/3 • XXVIII. évf. 3. szám

Ára: 600 Ft

FOLKMAGAZIN

A TARTALOMBÓL:

7. A moldvai csángók nyelvészeti kutatása – *Tánczos Vilmos*
8. MAGTÁR – SZÉKI SOÓS JÁNOS ROVATA
Simó Márton: Karibi éjszaka
12. Beszélgetés Balogh Melindával
Dömötör Endre
14. Képek, emlékek... – *Zsíros Tibor*
18. A gyimesi csángó prímások játéktechnikája – II. rész
Mihó Attila
22. A MOLDVAI CSÁNGÓMAGYAROKRÓL
Adatok a fazekasság végnapjaihoz
HALÁSZ PÉTER SZOROZATA
25. TALLÓZÓ *Kis magyar néprajz...*
Ortutay Gyula: A mesemondó
P. VAS JÁNOS ROVATA
26. Emlékezés Szomjas Györgyre
Grozdzits Károly
30. Cigányzene? Parasztszene? Népzene!
Árendás P., Szecsődi B. és Vavrincez A.
33. Bura Károly cigányprímás
Hajnáczky Tamás
34. BUKOVINAI ÉLETKÉPEK
Lőrincz Gergely írásai és rajzai
KÓKA ROZÁLIA ROVATA
36. A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN
Küldetésben – Rudolf László (II. rész)
KÓKA ROZÁLIA SZOROZATA
40. Timár Sándor eleki gyűjtései
Timár Mihály
44. Interjú Laposá Julcsival és Gryllus Dániellel
Kertész Dalma
46. Beszélgetés Pávai Istvánnal
Csinta Samu
50. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Az étkezés mint rítus – II. rész
Juhász Katalin
54. *Sue Foy angol nyelvű ismertetője*

DOMOKOS PÁL PÉTER SZÜLETÉSÉNEK 120. ÉVFORDULÓJA TISZTELETÉRE

Egy élet a moldvai csángó magyarok szolgálatában

Beszélgetés Domokos Pál Péterrel, a csángó kérdés ismert kutatójával, aki budapesti otthonában válaszolt a hozzá írásban intézett kérdésekre. A műsört Juhász László szerkesztette.¹ (Szabad Európa Rádió, 1985. december 6.)

A csángók azon a területen laktak, amely a honfoglalás előtt a magyarság utolsó, átmeneti szálláshelye volt. Igaz, akkor még nem Moldvának, hanem Etelköznek hívtuk ezt a Keleti Kárpátok és a Prut folyó közé eső területet. Később a besenyők, majd az úzok, végül pedig a kunok szálláshelye volt itt. A XIII. század eleje óta folyamatosan kimutatható a magyar lakosság ezen a vidéken. A középkori csángó magyar falvak állandó népességutánpótlást kaptak Erdélyből, főleg a Székelyföldről. Hogy mindezt tudjuk a csángókról és népi kultúrájukat is megismerhettük, abban nagy része van Domokos Pál Péternek, aki már tíz könyvet írt a csángó kérdésről.

*

– *Előjáróban arra a kérdésre keresünk választ, hogy mit tudott a magyarság Tanár úr fiatalkorában a moldvai csángókról?*

– Iskoláimat Székelyföldön jártam, az alsóbb fokúakat, de iskolákban a szomszédban élő csángó magyar népről nem esett szó. Még kevésbé esett másoknál, a határtól távolabb élő magyaroknál.

– *Milyen ösztönzésre jutott el Tanár úr a moldvai csángó magyar falvakba első kutatóútja során, 1928-ban?*

– Akkortáiban olvastam Bartók Béla könyvét, amelynek címe „A magyar népdal”, és úgy emlékszem, a római számmal jelzett nyolcadik oldalon írja Bartók, hogy az egész magyarlakta területeket bejárták Kodályval együtt és a népdalgyűjtést elvégezték. Csupán a moldvai, Bákó városa körüli csángó magyar falvakba nem jutottak el. Elhatároztam tehát, hogy elmegyek én, és elvégzem azt a népdalgyűjtést, hiszen egy csepp kis zenéi végzettségem volt, annak alapján. El is mentem, el is végeztem, és hazajöve beszámoltam Bartóknak is, Kodálynak is az eredményről, és ők értékelték, megbecsülték és kértek, hogy a munkát folytassam tovább.
– *Mi lett az első csángó gyűjtés eredménye?*
– A gyűjtéssel kiadókhöz fordultam, nyomdákat kerestem meg, pártot vagy egyházakat, de se egyiket, se a másikat nem érdekelte. Mindaddig, amíg Csíkszeredában egy Péter Ferenc nevű nyomdász mondot-

ta, hogy „kiadom én, Tanár úr, azt a könyvet”, és ki is adta. A könyv mindössze öt-száz példányban jelent meg, és könyvtári forgalomba nem került. Ez azt jelentette tehát, hogy a társadalom vagy a hivatalosak nem figyeltek fel a kérdésre, pedig egészen pontosan elmondottam a könyvnek, a könyv írásának a célját így: „Könyvemmel tájékoztatni szeretném az olvasó magyarokat elfelejtett csángó magyar testvéreink szomorú sorsáról. Megpróbálom láttatni az ő jelenükben a székelységnek szánt jövőt. Figyelmeztetek mindenkit, hogy a mi sorsunk is a mindennél rettenetesebb csángó magyar sors lesz, ha sorainkban a szeretetlenség, egymás meg nem értése és a felekezeti ellentétek tovább nőnek.” Mindezek dacára a könyv, minthogy én adtam el, láttam, hogy fogyogat, fogyogat. Majd eljuttattam mintegy huszonöt példányt Budapestre. Bethlen Tima hozta el, Bethlen Istvánnak az édes testvére a könyvet, Mikes Árminné. Az Akadémia felfigyelt a könyvre, átvette és a rendes áránál magasabb összeggel ismerte el a munkámat. De fontosabb volt az, hogy nagyon gyorsan fontos kezekbe került, és az ismertetéseknél hosszú sora jelent meg. Nem volt valamirevaló folyóirat, vagy napilap Magyarországon, amelyik ne foglalkozott volna vele. Minthogy Herczeg Ferenc hathasábas vezércikket írt a *Pesti Hírlapba*, Mílotay István a *Magyarságba* szintén hathasábas vezércikket, de Kovács Alajos a *Statistikai Szemlének* igazgatója, sokan mások, egyetemi tanárok írtak róla, attól a perctől kezdve megváltozott az érdeklődés, a könyv mégiscsak eljutott, és mondhatom, olyan hatása volt, amilyenhez hasonlót alig lehet elképzelni.

– *Kik voltak Tanár úr első követői a csángó kutatásban?*

– Akadtak emberek, akik nyomaimat követték. Meghallgatták az Akadémia kistermében tartott előadásomat, és azután ők maguk mentek, saját maguk, Moldvába, és tovább végezték, folytatták az én munkámat. Veress Sándor volt az első, aki most Bernben él, Lükő Gábor a második, Balla Péter a harmadik, és aztán még sokan utá-

Címlap: Domokos Pál Péter és Laczkó László jogászhallgató 1928-as moldvai gyűjtőútjukon (15x10 cm-es üvegnegatív)

Belső borító: Domokos Pál Péter fonográfra veszi trunki leányok énekét • Csárdás Trunkon (1932. július 24.)

nam. De Erdélyben 1945 után megalakult egy népzene kutató társaság, amelynek élén Jagamas János áll. Ő maga vezetett többször gyűjtőutat, és ő írja, hogy a moldvai csángó magyarok ajkán élő népdalanyag kimeríthetetlen.

Utána társa Kallós Zoltán volt, aki tanítóként került be Lécped községbe, és mint-hogy korábban érdeklődött a népdal iránt, ott meglátta a dúsan termő Kánaánt, és elvégezte a gyűjtést. Gyűjtésének eredményeként kiadott egy kétszázötven balladát tartalmazó, „Balladák könyve” című könyvet, melyből százötven Moldvából való. De kiadott egy másik könyvet is, „Új guzsalyam mellett” a címe a könyvnek, amelyet Szályka Róza ajkáról írt le. Egyetlen asszony ajkáról származik az egész könyv.

– *Kapott-e valaha Tanár úr elismerést munkájáért a társadalomtól?*

– Társadalmi elismerés, vagy valamilyen kifejezésre juttatása annak, hogy a munkámat tudomásul veszik, elismerik, nem volt. De én nem is számítottam és nem is várom ezt soha, én magát az anyagot, a népdalt, mint olyant, mint közös kincset látom-nézem, és amíg élek, akár érdeklő a közönséget, akár nem, folytatom, mert hiszen azokat az énekeket az én testvéreim mondják, énekelik és folytatják, azok a testvérek, akik a legrégebbi idő óta élnek a haza határain kívül, és akiket mi hűtlenül elhagytunk.

– *Milyen volt régen a csángók kapcsolata a Székelyfölddel?*

– Évszázadokkal ezelőtt, amikor még a csángóknak anyagi körülményei olyanok voltak, hogy megtehették, a Moldvából pünkösdi búcsúra járó népek Csíksomlyónak, ahol a búcsú zajlik, egy havast ajándékoztak azért, hogy amikor ők odajönnek búcsúba, három napi intertentiót, tehát el látást kapjanak, és a fejük fölé födelet, tehát hálólhelyet. A havast Bálványos-havasának hívták. Megkapta a Szent Péter egyházmegye közsege a havast, és használta, birtokba vette. Hogy gyakorlat volt, azt azzal igazolhatom, hogy édesanyám mondta nekem még, hogy ő főzött a nagykalapú csángóknak, amikor búcsúba jöttek. Ez a szokás megmaradt mai napig, és amíg még meg volt a nagy csíksomlyói pünkösdi búcsús körmenet, a körmenetnek az utolsó tagjaként mindig megjelentek a moldvai csángók is, szinte zárták a processziót.

– *Volt-e valaha magyar nyelvű oktatás a moldvai csángó falvakban?*

– Minthogy a csángó magyaroknak 1227 óta ismerjük az életét és történetét, tudjuk azt, félreérthetetlenül, hogy iskolájuk sohasem volt. Az ottani államhatalomnak az volt a felfogása, hogy egy nép annyit ér, amennyit vezetői. Ha azt akarom, hogy ne érjen sem-

mit, nem engedélyezem, hogy vezetője legyen, tehát nem engedem iskolába őket. Így 1227 óta végig az évezreden át nem jutottak iskolához, nem tanította őket senki. A Groza-kormány idején [1945–1952 – a szerk.], összesen három éven át Moldvában száznál több tanító kezdte meg a működését. A Groza és kormánya akkor azt látta, hogy ez szükséges, nélkülözhetetlen és elkerülhetetlen, és a tanítókat kinevezte, beengedte. Elég sok nevet tudok abból az időből, akik Moldvában, a csángó magyar községekben tanítottak, magyarul tanítottak.

Minthogy bent Moldvában az életkörülmények nehezek, nehezen elviselhetők, a magyar tanítók ezt a kihelyezést számkivetésnek tekintették, és alig várták, hogy elhessenek. A római katolikus papság viszont, aki az oláhositást magára vállalta, a moldvai csángó magyarok oláhositását, a szülőkhöz ment, és arra kérte a szülőket, hogy a magyar tanítókat hívassák vissza, minthogy azok az ő gyermekeiket oláhlul nem tudják megtanítani, és majd ha utazni akarnak, nem tudnak jegyet váltani. Ilyen és hasonló hazugságokkal biztatták a népet a magyar tanítók kiűzésére, úgyhogy alig kezdődött el az oktatás, mindjárt be is fejeződött, és azóta említeni se szabad, hogy valaha is ott magyar tanítás folyt.

– *Beszélhetünk-e a moldvai csángók magyarságtudatáról?*

– Hogy öntudata a csángóknak van-e? Én nem tudom, ha azt kérdezné meg, hogy a budapesti magyarnak öntudata van-e, hogy arra vajon tudna-e határozottan felelni, és félreérthetetlenül. Éppen így, minthogy a csángó magyaroknak sohasem mondták, hogy ők kik, sohasem mondták, hogy az ő népük is legalább olyan nép, mint más, és éppen úgy jár nekik is a népi becsülés, mint akár melyik más népnek, nem merem azt mondani, hogy ők öntudatosak volnának. Hogyha egy csángó magyar gyermeket ma megkérdezek, hogy „te mi vagy?”, arra azt kell felelni a gyermeknek, hogy „kátolik”. És milyen kátolik? Akkor azt mondja, hogy „román”. Vagyis hogy román katolikus. Ha másképpen felel a gyermek, akkor azt megbüntetik. Nem szabad moldvai magyarnak mondani azt, hogy ő magyar, vagy azt, hogy csángó magyar, azt kell mondania, hogy ő román, mégpedig katolikus román. Öntudatról beszélni tehát alig lehet.

– *Milyen akadályai vannak a csángó kutatásnak?*

– Az ottani hatóságok parancsot kaptak arra, hogy minden ott kereskedő, kutató embert, magyar embert ki kell üldözni. Az ottani magyar kutatást a hatóság nem látja szívesen, de már évszázadokkal ezelőtt sem látta, hiszen a csángó magyar szótár megírására

a finn Wichmann Györgynek kellett Moldvába mennie, és Szabófalván ott írnia meg német nyelven az északi csángók szótárát és a hétfalusi csángók szótárát is. Azután Weigand Gusztávot se nézték jó szemmel, aki Moldvában járt, és az *s Gemeindé-t* kutatta, hogy egy lipcsei kiadványnak készült jelentését készíthesse el.² Nem tűrték, őt is elég hamar kizavarták onnan. De mégis, a két idegen ember minden kétséget kizáróan igazolta, hogy csak a moldvai csángó magyarok magyarok, és bármit is mondanak, bármire is kényszerítik őket, ők énekelik a magyar énekeket, imádkozzák a magyar imádságokat és az egyház hivatalos fellépése és üldözése dacára magyarok és katolikusok.

– *Dumitru Márta egy közelmúltban Bukarestben megjelent könyvében azt állítja, hogy a csángók elmagyarosodott románok. Mi erről Domokos Pál Péter véleménye?*

– Ezt a tételt Márta a papoktól veszi, akik 1942-ben Szabófalván kiadtak még egy könyvet, az első könyvet, melynek címe „Originea Catolicilor din Moldova” (A moldvai katolikusok eredete). A könyvet Pál József nevű román minorita főnök írta. Minthogy ez a könyv hivatalosan, papok kiadásában megjelent, pápai színekben díszelgő külsővel járja az útját, ebből a könyvből ki lehet olvasni tulajdonképpen a csángó magyaroknak az egész történetét, történelmét, de ki lehet olvasni az elrománosításnak a félreérthetetlen útját is, mert megírják, kereken és félreérthetetlenül azt írják, hogy: rosszul teszi, aki őket csángó magyaroknak, vagy magyarnak nevezi, nevelési könyvekben, újságokban és sajtóban, mert az ilyen elnevezések képezik Budapest aspirációinak alapját. Ez a könyv elmondja, hogy a moldvai csángó nyelv az jóformán nem is nyelv. A könyvnek az első mondata az, hogy „Celor ce sint românește” – Azoknak, akik románul éreznek. Tehát nem az egész világnak, nem a tudománynak, nem az emberiségnek írja a könyvet, hogy mindenki vegye tudomásul, hanem csak azoknak, akik románul éreznek. Ebben benne van minden. Megbírálja az oláh szerzőket is, az ilyent, mint Radu Rosetti, aki az akadémia tagja, a bukaresti akadémia tagja, és az akadémiai kiadványában félreérthetetlenül írja, hogy azokban a községekben, amelyekben ma magyarul beszélnek, a magyar beszéd már beláthatatlan ideje, lehet, hogy a vajdaságok alapítása előtti idő óta már megvan. És ennek ellenére, hogy egy akadémikus ezt így, ezekkel a szavakkal félreérthetetlen szavakkal kimondja, mégis a minorita főnök úr nem hajlandó ezt tudomásul venni, hanem állítja a maga mondokáját.

Van egy hatkötetes kiadványa Romániának, „Marele Dictionar Geografic al Ro-

míniei”, ez a címe, és a könyv 1896–1902-ig, talán ebben az időben jelent meg. Ebben a félhivatalos könyvben írva van, egész falvak vannak Moldva belsejében, amelyekben az asszonyok egyetlen szót sem tudnak románul. Végül ugyanez a könyv írja, hogy a moldvai csángók (csángó magyarok), beláthatatlan ideje, lehet, hogy a vajdaságok megalapítása előtti idő óta ott élnek, azon a helyen, ahol ma vannak. Két részre oszlanak, az északi csángók, ezek Romántól északra, és a déli csángókra, ezek Bákó városától délre laknak. Most ez a beláthatatlan idő, és a vajdaságok megkezdése előtti időt nem tudják az írók, se az említett Pál-féle könyv, se a Mártinaş-féle könyv. Nos hát, én megmondom pontosan. Moldva Nagy Lajos alatt alakul 1342-ben és Havasalföld, Munténia, amelynek az első és igazi neve Ungro-Vlachia, 1324-ben. Róbert Károly alapítja, és annak az élére állítja Basarabot, a Dzsingisz tatár kán családjából származó vajdát.

– *Hogyan látja Domokos tanár úr a kormányok szerepét a határokon kívül élő kisebbségek védelmében?*

– Nem látom, hogy nagy programokban, egyetemeken s akár középiskolák programjában benne volnának a haza határán kívül élő magyarok is. Bármilyen kormány és bármilyen intézkedés él a Földön, az annak az országnak a népét, amelynek gondját viseli, és amelynek élén áll, bárhol élő népét nem felejtje el. Akkor se, hogyha az illető nem ragaszkodik az eredeti gondozáshoz. A moldvai csángó magyarok az én lelkemben, függetlenül mindentől, ugyanolyan testvérek, mint a hazában élő bármelyik más testvér. Én őket a haza részéről elfelejtetteknek tudom. És így szoktam emlegetni írásaimban, hogy ők a világ legelfelejtettebb kisebbsége.

Egy balladához is hasonlítom őket, a *Budai Ilona balladához*, amelyben a kegyetlen anya kincsesládáját és gyermekeit menekülni viszi, de gyermekeit mint terheket leteszi, és rábízta, hogy a meleg esők fereszszék meg, és a meleg szelek rengessék el. És ő a kincsesládájával tovább megy. Akkor találkozik egy baromállattal, vagy más változatban egy begyetezhénnel, amelyik „*Jobb oldalán viszi egyesztendő borját, / Baloldalán viszi kétesztendő borját, / Szarva között viszi vala / kicsi bornyucsukáját. // Istenem, Istenem, szerelmes Istenem, / Ez egy barom állat, s én egy lelkes állat, / Hát én hogy tevélem le síró lányocskámat?*”. Megsírül, visszamegy, keresi a gyermekeit, de azokat már az állatok elvitték és felnevelték. Felnöve találkozik az asszony a leányával és kérdezi: „*Hol jársz, lányom, hol jársz?*”. És erre válaszol a leány, megtagadva az anyját: „*Hallgass, asszony, hallgass / Anyám lettél lenne, / el sem*

Domokos Pál Péter és a kolozsvári Puskás Lajos csángó magyarok körében. (Lujzikalugar, 1971.)

hagyta volna.” [Domokos Pál Péter kiáltva mondja:] Mi vagyunk a kegyetlen anya! Mi tettük le a gyermekünket, fereszszék a meleg esők, rengessék a langyos szelek. Vajon, ha találkozunk az élet útján velük, nem tagadnak-e meg? És vajon joggal kérhetjük-e számon az ő magyarságukat vagy öntudatukat, vagy pedig tudomásul kell vennünk, hogy hibáztunk, akkor, amikor őket elfelejtettük, akkor, mikor módunkban és lehetőségünkben volt, hogy segítsünk rajtuk.

– *Hogyan alakult az utóbbi időben a csángó kutatás?*

– Jeleztem talán, hogy Kolozsváron a II. világháborút követően Jagamas János életre hívta a népzene kutató csoportot. Mellette Faragó József dolgozott és későbbben közejük került Kallós Zoltán. Ők hárman, azt mondhatom, hogy azóta is változatlanul dolgoznak. De Szegő Júlia, aztán Szabó T. Attila és Vámszer Márta a nyelv területén dolgoznak. De a legfrissebb könyv Kós Károlynak, Szentimrei Juditnak és Nagy Jenőnek a könyve [1981], „A moldvai csángó magyarok népművészete”. Ez egy ezer képet tartalmazó szennyezett és utólrágható, kiállításban is nagyszerű könyv, amelyet mindenkinek bírnia kell, mert ebből meg láthatja mind az építészetet, mind az öltözetet, mind a földművelésnek a módját, az asszonyok kendermunkáját, vagy ami a néprajzban előforduló népi sajátosság, mindent. Világos és természetes, hogy az összes említett gyűjtések magyar anyagot állítanak egymás mellé. Szabó T. Attila több cikkén és értekezésén kívül megcsinálta a térképet is a vonatkozó, megfelelő nyelvi térképet is, de évek óta készen álló anyaga, hogy miért nem

jelenik meg, azt valószínűleg mindenki tudja, aki tisztában van az ottani ilyen könyvkiadás kérdéseivel.

– *Amíg másutt az egyházak a kisebbségek támaszai, segítői, addig Csángó földön a katolikus papság már évszázadokkal ezelőtt célul tűzte ki a csángó magyarok elrománosítását és ma is mindent megtesz ennek érdekében. Hallhatnánk erről néhány adatot Domokos tanár úrtól?*

– A moldvai katolikusoknak a lelki ügyeit 1622 óta Rómából intézi a [Sancta Congregatio] de Propaganda Fide nevű intézmény, amelyet talán Hitterjesztési Kongregációnak nevezhetnénk. A moldvai magyar katolikus hívek lelki vezetésére jönnek ezek az olasz misszionáriusok, akik nem tudnak a nép nyelvén, és így a pap és a nép nem érti egymást. „Ita”-val és „non”-nal megy a gyónás, amely se a gyónónak, se a gyóntatónak nem sokat ér. Mindhiába volt minden könyörgés. Minthogy az olasz nyelv közelebb van az oláh nyelvhez, a misszionáriusok hamarabb tanulták meg az állam nyelvét, mint a népét. Annak ellenére, hogy az evangéliumi szavak így szólnak: Euntes, docete omnes gentes! – Elmenvén, tanítsatok minden nemzeteket! – a Rómából jövő misszionáriusok a moldvai csángó magyarokat nem tekintették nemzetnek, és így a magyar anyanyelvű csángó magyarságot arra kényszerítették, hogy felejtse el a nyelvét és tanulja meg az állam nyelvét, imádságait, énekeit az állam nyelvén mondja el. Amikor I. Károly lent járt Moldvában, találkozott a missziós főnökkel, akit úgy hívtak, hogy Camilli József. Azt mondta: „Te missziós főnök! A te provinciádból én püspökséget csinállok, te

Domokos Pál Péter és Albert István, az egyházasközpári csángó hagyományörző együttes vezetője.

lész a püspök, ne csak gyóntass és misézz és prédikálj, hanem” – mondta tovább – „románosítsd el a népedet. Ha vállalod, püspök vagy. Vállalod?”. Vállalta. És másnap levelet írt a híveihez: „Az én templomaimban a mai naptól kezdve más nyelven imádkozni, énekelni, prédikálni, misézni nem szabad, csak román nyelven. Aki ezt csinálja, azt szigorúan megbüntetem.”.

A lujzikalugeriek levelet írtak a püspöknek, hogy a templomot ők építették, az ő művük, ők magyarok, ők szeretnék magyarul imádkozni, engedje meg a püspök, hogy magyarul imádkozhassanak. A püspök ismét hasonlóan válaszolt: „Kérdezlek titeket, lujzikalugeriek, ti magyarok vagytok, vagy oláhok? Ha magyarok vagytok, menjetek Magyarországra, s ott imádkozatok úgy, ahogy akartok, de itt más nyelven, mint oláh nyelven imádkozni ezekben a templomokban nem szabad.”. Minden írás a kezemben van, bárkinek megmutathatom, aki érdeklődik utána.

– *A kommunista román államvezetés a II. világháború után egy rendelettel felszámolta az erdélyi román görögkatolikus egyházat, és híveit az ortodox egyház tagjainak nyilvánította. Mire figyelmeztet ez a római katolikus csángó magyarok vonatkozásában?*

– Hogyha egymillió-hatszázezer ember valását ilyen könnyen meg lehetett szüntetni, a nagy világnak nem volt mindehhez szava, akkor vajon a kétszázötvenezer lelket számoló oláh csángó magyarok hogy állhatnak meg,

akiknek fele már elfelejtette az anyanyelvét a papok törekvése nyomán? A meglévő, máig magyarul beszélő százötvenezer ember anyanyelvének az elfelejtetése most van folyamatban. Én az elindulásom óta legalább tíz könyvet írtam eddig, és további tíz könyvet írok még, hogyha felülről megengedik, és nem hagyom, hogy az a nép elvesszen, mert az a nép a mi testvérünk.

Ha egy kicsi csángó magyar gyermek csak magyarul tud, elmegy a teológiára s azt mondja, ő pap akar lenni, felveszik. Mert ott minden iskola van, de a gyermeknek többé hazamenni nem szabad. A szülők, ha beszélni akarnak vele, menjenek a teológiára, és a rektor jelenlétében beszélhetnek a gyermekükkel. Amikor az a csak magyarul tudó kicsi csángó gyermek felszentelt papként kilép az ajtón, akkor azt mondja, ha tudná, hogy ereiben magyar vér folyik, azt kívágná. Hazamegy, és misemondás közben, vagy prédikáció közben szülőit, testvéreit kiátkozza, ha otthon magyarul, az anyanyelvükön beszélgetnek. Íme, ez az eredménye a moldvai konventualista, minorita rend szerződésének, ez az eredménye. Most szentelték Bukarest római katolikus püspökévé Ioan Robut, akinek a becsületes neve Rab János. Ez a magyar család már a múlt század óta Szabófalvának egyik leggazdagabb és legmagyarabb családja. Most már elmondhatja a konventualista minorita rend, hogy íme, egy csángó magyarból kineveltem a janicsár papot, aki még a püs-

pöki rangot is elérte. Nem látja-e, vagy nem kell-e látnia minden igaz embernek, hogy az oláh görögkatolikus egymillió-hatszázezer lélek ortodox-szá tevése után, a folyamatban levő kétszázötvenezer csángó magyar eltüntetése után Erdélyen a sor, és az erdélyi templomok közül a fogarasiban, brassai-ban, vulkániban, petrosényiban, kolozsvárban és más katolikus magyar templomokban már elkezdődött az oláh misemondás? Én erősen hiszem és látom, hogy ha nem ébred fel a magyarság és a magyar katolikus-ság, és nem próbálja megvédeni a saját vallását és hitét, akkor a veszedelmek sorozata fog elkövetkezni, nemcsak a moldvaiakra, hanem utánuk a többi, abban az országban élő magyarra is.

– *Milyen ma Domokos tanár úr kapcsolata a moldvai csángó magyarokkal?*

– Én most is érintkezem velük. Be nem mehetek, de hozzám eljönnek. Vannak Pestről legalább százan, akik elmennek. Akkor is, hogy ha veszedelemben kerülnek, akkor is, hogy ha fenyegetésekben van részük, mégis mennek. Megnyerek az ügynek embereket, akik szívesen vállalják, és legalább annyit megtesznek egy nap, vagy egy szombat, hogy naphaladatok egy szál gyufát meggyújtanak, és addig a kezükben tartják, amíg elég, és ez alatt oda gondolnak a moldvai csángó magyarok sorsára, vagy egyáltalában a megszállott területen élő magyarok sorsára. Úgy segítenek, hogy megsimogatják az embertársakat, embernek nézik, testvérnek nézik, és ugyanazt kívánják, vagy ugyanazt próbálják kiharcolni számukra, amilyen joguk nekik, maguknak van.

Amikor a magyarságot, a székelységet az agrárreformmal, az iskolarendeletek hosszú sorával és minden más minisztérium rendeleteinek összegével lesújtva és tönkretéve látjuk, csak aggódással nézhetünk a székelyek sorsa elé. Aggódással, olyan aggódással, amelyben legyen benne a saját magunk vádolása, hogy mi, akik viszonylag jó körülmények között élünk, nem emeljük föl tiltó szavunkat ott, ahol fel kellene emelni, mégpedig kötelességszerűen. A moldvai csángó magyarokon, ha Róma nem segít és nem mérsékeli a papjainak buzgalmát, alig hiszem, hogy tudnánk változtatni.

Ami pedig a székelységet, az erdélyi magyarságot illeti, arra kell gondolni, hogy egy más államnak a geometriai szívébe került. A más állam célul tűzte a székelyek elpusztítását. Ez a célkitűzés növelheti meg a székelyek erejét annyira, hogy minden törekvés ellenére megmaradnak, és megharcolják a maguk harcát, mert hiszen még nem fajult el a székely vér, minden csöppje drága gyöngyöt ér.³

Közreadja: Domokos Mária

JEGYZETEK: 1. A Szabad Európa Rádióból magnetofonkazettára vett, és arról leírt szöveg. Emlékezetem szerint 1985-ben Domokos Pál Péter Münchenben járt, és ott történt a felvétel, nem budapesti otthonában. • 2. Gustav Weigand – Der Ursprung der s-Gemeinden. In: Neunter Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache. Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1902. 131–137. • 3. Petőfi Sándor „A székelyek” c. versének refrénje: „Csak nem fajult el még a székely vér! Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.”

A moldvai csángók nyelvészeti kutatása

– Részlet Tánczos Vilmos kötetéből¹ –

[3.] A XIX. SZÁZADI NEMZETI ROMANTIKA KÉRDÉSFELVETÉSEI

Magyarországon a moldvai csángók iránti érdeklődés az 1830-as és 1840-es években ébredt fel. Ez az időszak a modern polgári magyar nemzet tudat kialakulásának korszaka. A kor eszmeiségének megfelelően a magyar értelmiséget élen kezdte foglalkoztatni a Kárpát-medencén kívül élő és magyarul beszélő népcsoport nyelve, eredete, történelme és népi kultúrája. A csángókhoz való viszonyt illetően a nyelv kérdése alapvető volt, hiszen a kor felfogása szerint a nemzethez mindenekelőtt azok tartoztak, akik magyarul beszéltek.

A XIX. század közepén több magyar értelmiségi tett hosszabb-rövidebb utazást a moldvai csángók között, hangsúlyosan figyelve a nyelvi kérdésekre. Elsőként Gegő Elek ferences szerzetes a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával és előre megfogalmazott kérdéseivel utazott Moldvába (GEGŐ 1838).² Őt Jerney János őstörténész és régész követte, aki 1844–1845-ben a magyar őshazát kereste Etelközben, azaz Moldvában és Bessarábiában (JERNEY 1851). Később, 1868-ban a Szent László Társulat megbízásából egy három tagból álló egyházi küldöttség (Veszely Károly, Imets Fülöp Jákó, Kovács Ferenc) azért utazott Moldvába és Havasalföldre, hogy felmérjék az ottani katolikusok vallási helyzetét (VESZELY-IMETS-KOVÁCS 1870). A korszak legfontosabb és leghitelesebb dokumentumai a moldvai csángó származású és Moldvában élő Petrás Ince János minorita szerzetes munkái (*Észrevételek* – 1838, *Feleletek* – 1841), Döbrentei Gábor akadémiai titkárhoz írt levelei és folklórgyűjtései, amelyeket összegyűjtve, jegyzetekkel és magyarázatokkal Domokos Pál Péter adott ki 1979-ben (PETRÁS 1842, illetve 1979). Ezek az útleírások, beszámolók, levelek és egyéb dokumentumok tudósítanak a moldvai csángók XIX. századi nyelvi viszonyairól is, és egyszermind tükrözik a magyar nemzeti romantika korának álláspontját is a csángókérdésről.

*

Jegyzet

1 Tánczos Vilmos: *Madárnyelven – A moldvai csángók nyelvéről*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011. 117–119. ISBN 978-606-8178-41-7
2 A legelső XIX. századi csángókutató, P. Gegő Elek tevékenységével, a nyelvészeti szempontok hangsúlyos szem előtt tartásával D. Máta Mária foglalkozott, aki ebben a tárgykorban több tanulmányt (Máta 1976a, 1976b, 1977, 1979) és végül egy monográfiát (Máta 1990) jelentetett meg.

Irodalom

- BORCILĂ, Mircea • 1965 *Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui ș ca și j ca z în graiurile dacoromane. Vechimea și originea fenomenului*. Studia Universității Babeș-Bolyai. Series Philologia. Fasciculus 2. Anul X. Cluj, 109–119.
- GEGŐ Elek • 1838 *A moldvai magyar telepekről*. Buda – Reprint kiadása: Budapest, Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1987.
- JERNEY János • 1851 *Keleti utazása a Magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845. Pesten, I–II. köt.*
- GEGŐ Elek (1805–1844). Budapest (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 146.) • 1976b *Döbrentei egyik nyelvemlékgyűjtő társa. Magyar Nyelv LXXII. 469–471.* • 1977 *Egy reformkori nyelvművelőről. Magyar Nyelvőr CI. 40–47.* • 1979 *A moldvai csángó nyelvjárás első kutatója. Magyar Nyelvjárások XXII. 71–80.* • 1990 *Gegő Elek*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- MELICH János • 1903 *A moldvai csángók eredetéhez*. Ethnographia XIV. 1–2. 52–54.

[3. I.] A KUN SZÁRMAZTATÁS ELMÉLETE

A romantikus ősiségkeresés egyik megnyilvánulása volt az is, hogy sokan a csángók nyelvét és magát a népcsoportot is *kun eredetűnek vélték*. A ma már egyértelműen elvetett kun eredeztetés teóriájának az volt az alapja, hogy a XIX. század második felében még a magyar, a hun és a kun nyelveket rokonnyelveknek, sőt némi különbséggel azonos nyelveknek tartották, nem lévén tisztában a kun nyelv török és a magyar nyelv finnugor eredetével. Így ezen az alapon lehetséges volt, hogy a moldvai csángókat az 1241–1242-es tatárjárás következtében megsemmisült Kárpátokon kívüli kun birodalom őslakosainak tekintsék. A romantika korszakának csángó kutatói közül Gegő Elek és Jerney János képviselték

ezt az álláspontot, de később így vélekedett Veress Endre történész is (VERESS 1934), sőt a századforduló több nyelvésze is. Munkácsi Bernát, aki korábban a csángó nyelvi archaizmusokat – helyesen! – a Kárpát-medencéből származó megőrzött magyar régiségeknek tartotta (MUNKÁCSI 1880–1881), egy kései – magyarul és németül megjelent – tanulmányában a kun eredeztetés mellett érvelt (MUNKÁCSI 1902A, 1902B). Erre az álláspontra helyezkedett Gustav Weigand lipcsei német nyelvészprofesszor is, akit a csángók sz-elése vezetett tévútra. Weigand ugyanis, aki tudott a magyar tudományos életet foglalkoztató kun elméletéről, maga is úgy vélekedett, hogy az sz-elő moldvai csángók és az ugyancsak sz-elő bánági és olténiai románok is kun eredetűek lehetnek, akik egyaránt elveszítették eredeti nyelvüket (WEIGAND 1902A, 1902B). Csakhamar bebizonyosodott azonban, hogy Munkácsi és Weigand tévedtek, mert a csángók sz-elésének nincs köze a kunok eltűnt nyelvéhez, amelynek sz-elő jellege amúgy sem bizonyítható (MELICH 1903). A román nyelvészek később ugyancsak elvetették azt a feltételezést, hogy az archaikus román dialektusokban is fellelhető sz-elés kun eredetű lehetne (BORCILĂ 1965). [...]

Tánczos Vilmos

- MUNKÁCSI Bernát • 1880–1881 *A moldvai csángók nyelvjárása*. I–VI. *Magyar Nyelvőr IX. 10. 444–455., 11. 481–493., 12. 529–533., X. 3. 101–107., 4. 149–158., 5. 199–205.* • 1902a *Komanischer Ursprung der Moldauer Tschango*. *Keleti Szemle III. 245–253.* • 1902b *A moldvai csángók eredete*. *Ethnographia XIII. 10. 433–440.*
- PETRÁS INCE János • 1842 *Döbrentei Gábor kérdései 's Petrás Ince feleletei a' moldvai magyarok felől*. *Tudománytár 1842. VII. 7–34., VIII. 67–98., IX. 150–163.* – Új kiadása: *Tudósítások*. In: „...édes hazámnak akartam szolgálni...” Összeállította Domokos Pál Péter. Budapest, Szent István Társulat, 1979. 1293–1515. • 1979 *Észrevételek a moldvai magyarok ügyében*. In: Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Kájoni János: *Cantionale Catholicum*. Petrás Ince János: *Tudósítások*. Budapest, Szent István Társulat, 1312–1317.
- VERESS Endre • 1934 *A moldvai csángók származása és neve*. *Erdélyi Múzeum XXXIX. 1–6. 29–64.* (Erdélyi Tudományos Füzetek 67.) – *Megjelent még folytatásokban: Moldvai Magyarorság XI. 2001. 1–8. szám*
- VESZELY Károly-IMETS Fülöp Jákó-KOVÁCS Ferenc • 1870 *Utazás Moldva-Oláhonban – 1868. Marosvásárhely – Reprint kiadása: Csíkszereda, Státus Kiadó, 2004.*
- WEIGAND, Gustav • 1902a *Der Ursprung der s-Gemeinden*. *Neunter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänische Seminar) zu Leipzig. 131–137.* • 1902b *Die Dialekte der Moldau und Dobruudscha*. *Neunter Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig, 138–223.*

SIMÓ MÁRTON
KARIBI ÉJSZAKA¹

Közben besötétedett. A kerthelyiség minden zuga megtelt. Mintha hirtelen az összes éhenkórász odasereglett volna a szigetről. Hogy ne érje szó a ház elejét, kipróbálta a pastelónt.² Nem ette végig a sokat dicsért és a turisták által kedvelt négyfogásos menüt, amelynek nagyobb részét aztán kelletlenül a tányér szélére lehetett turkálni, általában ezt tették a derék amcsik is, és nem kért hozzá tízféle rumot sem. Kitartott a sör mellett. Örömmel tapasztalta, hogy lehet pilsenit rendelni, csapoltat, de csak kis, háromdecis adagokban, és majdnem aranyárban. Úgy gondolta, hogy egye fene, a pénz nem számít, ebből kettő jár neki a nap végén. Erős szomjúságot érzett, s a lasagna-szerű ételhez megivott egy fél liter ásványvizet is, hogy visszaálljon szervezetében az egyensúly. Így már tökéletesen érezte magát, elillant a fáradság belőle, és a feje sem zsongott annyira az élmények sokaságától. Amikor a második sörét kortyolta, s már-már arra készült, hogy fizet, és elballag a szállására, arra lett figyelmes, hogy a helyiség közepén levő pódiumra zenészek lépnek fel. Hangolni kezdtek, és beállították az oda előkészített technikát. Néhány diszkrét próbálkozás után egy szintetizátoros fiatalember pár fülbemászó dallam után, amellyel felvezette a programot, átadta a terepet a helyi muzsikusoknak. Magor zeneileg nem készült fel akkor különösebben Puerto Ricóval kapcsolatosan, de rendelkezett némi rálátással. Volt odahaza a gyűjteményében pár eredeti hangkazettája, azokat néha még az autójában is hallgatta. Az évek során elég sokat olvasott a karibi világról, az ottani kultúra sajátosságairól, arról a zenei ötvöződésről, amely a spanyolok és a négerék, illetve a dél-amerikai indiánok révén jutott el oda, és mindez ráépült az andalúziai cigányok zenéjére, olykor meg a népi katolicizmus műfajaira. Egyszerre volt keresztény és pogány gyökerű. Egyszerre volt szakrális. Populáris. Meg művészi. Spontán. És iskolázottan precíz. Amint elkezdődött a zenés program, azt tapasztalta, hogy az előadók igyekeznek egy reprezentatív keresztmetszetet nyújtani a *rosario cantao* műfajától, a *bomba*, a *décima*, a *seis*, a *plena*, a *danza* sajátos énekeiből és dallamaiból, de nem viszik túlzásba, nem teremtenek olyan olcsó buli-hangulatot, amelyről hallani lehetett, meg amelyet a televíziók is közvetítettek olykor. El kellett volna mozdulniuk a hígabb műfajok felé. A helyi előadók azonban csak félórás programmal készültek, de a közönség több alkalommal is visszatapsolt egy-egy számot, úgyhogy majdnem egyórássá terebélyesedett az estjük. Látszott rajtuk, hogy rutinosan lépnek fel, csak módjával adtak hozzá némi többletet, és az együttes vezetője ígéretet tett arra, hogy másnap, harmadnap, meg azt követően is ott lesznek, szívesen várják vissza a kedves vendéget a

talán folyamatosan üzemelő hatalmas nyárikertbe. Aztán visszatért a billentyűs előadó, az a *sima* európainak látszó fiatalember, és ettől kezdve örökzöld dallamokat játszott, egyiket-másikat énekkel is kísérve. Különösebb érdeklődést nem keltett. Feltételezhető, hogy a világ sarkaiból odasereglett alkalmi és vegyes közönség egyformán jól ismerhette ezeket a fülbemászó dallamokat, amelyek előzőleg megjárták a legkülönbözőbb slágerlistákat, a rádió- és tévéadókat műsorait, a sorozatokban, a játékfilmekben bukkantak fel gyakran, meg ott lehettek sokuk családi hanglemezyűjteményében is... Ettől függetlenül mégis úgy tűnt, hogy a zene meghozta a kedvét, és mielőtt fizetett volna, kért még egy harmadik sört. Megfigyelte, hogy a rutinos turisták, akik családi felállásban, vagy kisebb baráti társaságokban voltak jelen, nyugodtan fogyasztgatták közben a vacsorájukat, rendeltek még ezt-azt, és közben cseverésztek egymással. Sokuk számára az ilyen alkalmak képezték az utazások igazi fénypontjait... Talán így is jó, gondolta, sokakat már ennyi kielégít. A szintetizátoros ekkor elkezdett kalandozni a különböző népek zenéjében. Az andalúziai hangulatkeltés után hirtelen orosz dallamokat adott elő, majd iráni, törökös és balkáni dalok következtek, és fülelt tovább, úgy tűnt, hogy a Kárpát-medence hangulatát idézi meg a zenész népi, vagy legalább népies darabokkal. Egy adott pillanatban cigánydalok kerültek elő a repertoárjából: „Mikor mentem Szovátára, sej-haj, / vettem neked selyemkendőt, sej-haj / Add ide a pici szádat, / hadd csókoljak rajta százat. // Mikor mentem Szovátára, sej-haj, / vettem neked selyemszoknyát, sej-haj, / Selyemszoknyát, fakanalat, / hadd lőjsem főbe magamat”. És csodák csodájára az előadó ekkor magyarul énekelte hozzá a szöveget. Aztán spanyolul – „Cuando fui a Sovata...ole / Te compre un panuelo...ole / Dame tu boquit' hermosa / Dejame besar tu chica...ole // Cuando fui a Sovata...ole / Te compre un fald'de seda...ole / Faldaseda, una pistola / Disperarte en la cabeza...ole...”. Meg angolul is – „When I went to Sovata city, iiii haaaa, / I bought you a silk scarf baby, iii haaa / Come on baby... Give me your lips, / Let me give a hundred of kiss...iiii haaa // When I went to Sovata city, iiii haaa / I bought you a silk skirt baby...iii haa, / Silk skirt, and a wooden spoon, / shoot yourself with my Magnum...iii haa...”.³ Aki nem tudta korábban, ekkor megismerhette. Bár úgy tűnt, hogy a halandzszerű cigányos ízű dalszövegen egy kicsit finomított a fordítások által az illető, mert magyarul silány, olyan, mintha a valamikori, a nyolcvan-száz évvel ezelőtt működő cigányzenész megelőlegezte volna általa a rap,⁴ esetleg a maneles⁵ műfaját. A dallam megjárta. A szöveg valóban zagyva és gyenge volt. De a cigány variáns, amely talán az

eredeti lehetett, vagy legalábbis a magyarral együtt születethetett anno, az sem volt egy költői mestermű. Kovács Apollóniának volt ilyen felvétele – jól emlékezett rá, hiszen többször láthatta-hallhatta –, amikor az énekesnő már Pesten élt, ott adta elő rendszerint ezt a nótát ugyancsak éttermi környezetben, valamilyen mulató társaságnak. Vagy talán a televíziós felvétel kedvéért alakíthatták úgy a miliőt, hogy vidámnak tűnjék az egész? Meglehet. Hiszen eleve showmisorban vagy szilveszteri adásban kívánták elhelyezni, esetleg valami szívkiüdüben, amolyan kívánságkosárban, ahonnan elő lehet rángatni néha, amikor nosztalgiázni szeretne valaki. Hakni volt a javából. Vagy hakni az aljából. Amolyan pótlék. Mint a Vegeta ételízestő, amellyel megteremthetjük magunknak olykor a húsleves illúzióját... Évekkel azelőtt megkérte volt egyik ismerősét, aki több cigánydialektust ismert, hogy fordítsa le, ami a két magyar nyelvű strófa és a refrének után a felvételen elhangzik. Tényleg, ott volt az előadott dalban, sokáig a kutya sem foglalkozott vele, hogy mi a szösz a cigány betét, amolyan roma valami, de a cimbora azt mondta, hogy semmi értelme nincs, gajdolásként értelmezhető, szarság, olyan cifraság, mint a sej-haj, amellyel mind fennebb és fennebb srófolható a hangulat. Nem értik a cigányok sem. De azért majdnem olyan, mintha... Már éppen menni készült, amikor hogy, s hogy nem, az előadó átváltott az Omegára. És bizony, a *Gyöngyhajú lány*... már szépen szólt. Az eredeti magyar szöveg és az angol változat gyönyörűen kapaszkodott egymásba: „Yes She lives, a lady with pearly hair / She lives between the pearly mountains / And She waits for us / between Earth and Sky / Laaa laaa la la la laa...”, „Igen, hív egy gyöngyhajú lány, / Álmodtam, vagy igaz talán, / Rám vár gyöngye mögött, / Ég és föld között, / Igen, hív egy gyöngyhajú lány, / Álmodtam, vagy igaz talán...”. A másnyelvű népek jelenlévő képviselői közül is sokan ismerték. Ekkor többen körbeállták a pódiumot. Bizonyára magyarok. Vagy volt-magyarok. Kissé értetlenül figyelte, hogy míg a más nemzetek képviselői békésen tespedtek modern hedonizmusukban, falatoztak és kortyolgattak, legfeljebb dudorásztak olykor, ezek a *valakik* meg összesereglettek. Kis csoportcska volt, nyilván, hiszen mindössze nyolc embert számolt össze. De akkor is. Közelebb lépett. Mert furcsa bizsergést érzett ott legbelül. Ekkor már a kilencedik magyar-gyanúst látta meg maga előtt. Egy jó kiállítású, fehér hajú, könnyű nyári öltönybe bújt, elegáns, amolyan hatvanas évei közepén járó férfi haladt előtte. De lehetett akár jól konzerválódott hetvenes is. Ez az ember volt az első bemutatkozó. Amúgy ismeretlenek voltak egymás számára mindannyian, nyilván, de mégis volt bennük egy ösztö-

nös közvetlenség, mint valami rejtett kód, amely működésbe lendített valamiféle tudást. Érzést? Ösztönt? – ...dy György – mondta az illető. Kezet nyújtott. Magor is bemutatkozott, bár bosszantotta, hogy nem értette rendesen az idős férfi családnevét. Később azonban, amikor utána olvasott, azaz több kötetet is olvasott tőle, rájött, hogy kicsoda, s hogy tulajdonképpen már azelőtt is kedvelte a munkáit, és bőven volt rá alkalma, hogy megtanulja, s hogy tisztelje. – Szólítsál Gyurkának! – mondta bizalmasan. – Rendben – fogadta el az ajánlatot, de ő azért nem ajánlotta fel a Magor becézett formáját, mert nem szerette annyira. Főleg angolszász nyelvi környezetben utálta, hogy csócsálták a Magit, mígnem médzsi, meg médzsik lett belőle, és teljesen más etimológiát költöttek hozzá, hiába magyarázgatta, hogy ősmagyar név lenne, a maghoz van köze, annak kicsinyítőképzős formája, ám, ha tesszük-vesszük és fordítgatjuk, akkor a *core*-ből kóréként magyarosodik vissza. Az pedig nem nyerő. Nem a zárwatermő kétszikű növények jutottak eszébe, amelynek minden egyede magvak százait szórja szét az őszben, hanem egy terméketlen és üres maradvány, egy kiégett tok, amely céltalanul leng a szélben és elrondítja odahaza minden tavasszal a hó alól előszabaduló tájat. Közben a *Miért hagytuk, hogy így legyen...* kezdetű magyar hippi himnusz-szerűség eléneklése után visszakanyarodtak az igazi népdalok és a virágénekek felé, már a piros csizmáról és annak a havazásban elvesző nyomáról szólt a következő ének. A zenész-énekest Andrásnak hívták, őt Bandikának kellett szólítani. Mindjárt kiderült, hogy földiek, de tekintettel a nemzetközi társaságra, a Székely Himnuszt nem énekeltek el. A György nevű idősebb férfi '56-ban menekült, gyakorlatilag a teljes felnőtt életét idegenben töltötte, hiszen az érettségijét követően szökött át a zöldhatáron Ausztria felé. A többi nyolc, akik közelebb mentek az előadóhoz, *sima magyarok* voltak, egyszerű utazgatók, ifjú házások, kalandorok vagy *kalandornék*. Kalandornők. Ki tudja? Különösebben nem ismerkedett meg egyikkel sem. Nem maradt vissza benne hozzájuk fűződő emléke. Megrekedt a kapcsolatfelvétel, a könnyen feledhető alkalmi találkozás szintjén. Gyurka és Bandika azonban beférközött az ismerősi holdudvarba. Néha levelet írtak egymásnak a továbbiakban és elektronikus postán is tartották egymással a kapcsolatot a későbbiekben. Gyurka háromlaki életmódot folytatott, általában San Juanban tartózkodott november és február között, márciustól júniusig Floridában, onnan nyárára Budapestre tette át a székhelyét. Aztán haladt tovább a körforgásban. Legalább húsz éve művelte ezt az életformát. Bandika a zenélés miatt volt hontalan. Vagy mindenütt honos. Mint a patkány. Mint a veréb. Néha fél-

éveket dolgozott luxushajókon, majd amikor eljutott a nagyvilág egy-egy távoli pontjára, ott utazgatni kezdett. Cikk-cakokban jött ment egyik országból a másikba. Ő is magányosan élt, bár valaha volt neki felesége és két fia Marosbecsen, ők azonban nem mentek világgá. Elmondta aztán Magornak Skype-on, hogy azért még így is jó a kapcsolata a feleségével, a család nem esett szét egészen, és időnként meglátogatja őket, hiszen még mindig megvan odahaza a szobája. Kiderült egy idő múltán, hogy az asz-

JEGYZET

1 Részlet a szerző Iker című regényéből.

2 - hagyományos éték Puerto Ricóban. Összetevői: 3 evőkanál olaj, 1 vöröshagyma kis kockákra vágva, 2 gerezd fokhagyma szétpasszírozva, 1/3 bögre apróra vágott zöldpaprika, 2 szál koriander apróra vágva, 1/3 teáskanál annatto por vagy paszta, 1/2 kg darált hús (marha vagy sertés), 1/2 teáskanál só, 1/4 teáskanál fekete örölt bors, 1 teáskanál oregano, 1/2 teáskanál (római) kömény, 1 evőkanál kapribogyó, 1/3 bögre szeletelt olívabogyó, 2 evőkanál mazsola, 2 evőkanál apróra vágott kaliforniai paprika (vagy kápia, ha a másik nincs), 1/2 bögre paradicsomszós, 1/2 bögre olaj a sütéshez, 3 db banán, aminek már feketedik-barnul a béja (felszeletelve) 2 db elvert tojás, 1 csomag fagyasztott hosszú zöldbab. Elkészítési módja: melegítsen fel a serpenyőben 3 evőkanál olajat közepes lángon, adja hozzá a vöröshagymát, pirítsa meg egy kicsit, majd tegye hozzá a fokhagymát, paprikát, koriandert és az annatto port vagy szószt, és egy percig folyamatos keverés közben süssse meg. Tegye bele a marha- vagy sertéshúst, és süssse át a pürével minden oldalról, míg átsül. Keverje bele a sót, borsot, oregánót és köményt, majd főzze további egy percig. Keverje össze a kapribogyókat az olívabogyókkal, mazsolákkal és a paprikadarabokkal, majd a serpenyőben öntse a szószhoz és húshoz, és főzze az egészet két percig folytonos keverés közben. Vegye le a serpenyőt a gáztól, tegye félre az étellel együtt. Öntsön 2 bögre olajat egy nagy serpenyőbe és tegye bele a banánszeleteket. Kb. 1 percig süssse át mind a két oldalukat, míg barnulni kezdenek és kiszedésnél tegye papírtörlőre. Egy kenyérsütőbe vagy kisebb tepszi aljába tegye bele végig a banánszeleteket, úgy, hogy fedjék egymást, majd óvatosan tegye rá a húsos öntetet és egyenletesen oszlassa el a tetejét. Helyezze rá egyenletesen a zöldbabot egymás mellé, majd rá a banánkarikákat. Kenje be tojással és folytassa a rétegek ráhelyezését zöldbabbal, majd banánnal és ismét kenje be tojással. Süssse meg előmelegített sütőben 175 C°-on 25-30 percig, amíg a teteje átsül. Hagyja hűlni 20 percig, majd tegyen az asztalra egy tálcát, amire ráteheti fejfel lefelé az ételt, kiborítva a formából, így óvatosan lasagna-szerű kockát tud belőle vágni.

3 A spanyol és angol nyelvű fordításokat Berecz Edgár gasztronómus-utazóművész készítette.

4 A - elsődleges összetevője a hip-hop és a reggae stílusoknak, de jelen van olykor rock együttesek zenéjében is. Az 1970-es évek végén New York-i lemezlovasok és a város fekete közössége által kifejlesztett könnyűzenei stílus. A ritmikus dalszövegmondás azonban évszázadokkal korábbról ered. A rap gyökerei a középkori nyugat-afrikai griot énekmondókig vezethetők vissza, akik történeteiket a dobok és más ritmushangszerek ütemére adták elő. Forrás: Wikipédia

5 - népzenei alapú populáris zenei műfaj a Balkánon, különösen Romániában népszerű. A rock, a pop, a rap, a diszkó, a jazz, a filmzene, az 1980-90-es évek könnyűzeneje, olykor pedig ismert komolyzenei darabok részleteit elemeit is használja. Románián kívül jelen van Bulgáriában, Szerbiában, Albániában és Törökország egyes részein is. A műfajt főleg cigányok művelik. Fő témái a szerelem, a szerelmi csalódás, a pénz. Forrás: Wikipédia, ill. <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/maneana-o-creatie-romaneasca-i-3179687>

6 Budapest XII. kerületében a Déli Pályaudvar és a Farkasrét közti terület. Ebben az időszakban Bajor Gizi színésznő házában talált menedékre az író – 1124 Budapest, Stromfeld Aurél út 16. –, később pedig ettől nem messze, az Alkotás u. 51/b szám alatti ház egyik lakásában élt haláláig. Tamási nevezte „tyúkászásznak” ezt a portyát az ostrom után Budán.

szony többé nem ment férjhez. Mert olyan. Mert nem kell neki senki. Nem ment a férje után külföldre soha, mert nem vágyott semerre, holott olyanná lett ez a valaha színmagyar város, mint egy éjféλι pályaudvar a sok odavonzott csöcseléssel, a vegyipar blokkoló proletár-hulladékával, hogy könnyebb lett volna egy-egy évjáratnak Pesten, vagy Berlinben szervezni osztálytalálkozókat, ha egyáltalán megmarad az egykori iskolatársak közt a természetes vonzódás, az egyívásúak falkaszelleme, de – sajnos – nem ez történt, a tovaoldalgó odakint hamar levetkőztek a nyelvi és szellemi útravalót, mert könnyebb csonkamagyarként élni a maradék országban, és igencsak praktikus egy bakszász férj mellett elfelejteni az anyanyelvet, meg a kötődést ehhez a hét város címerű földhöz. Ezt a felét most hagyjuk... Bandikának öt kontinensen élnek ismerősei, akiknél dobozokban tárolja a holmiját. Tulajdonképpen nem lakik sehol. Állampolgársága szerint pedig amerikai. Az lenne. Időnként vissza-vissza kell térnie, hogy el ne felejtse. Egyébként adózik náluk, s ezzel a dolog honosság szempontjából formálisan rendben van. S hogy készül az Erdélybe való visszatérésre. Hazamenne egyszer végleg. De az olyan távolinak látszik, mintha parttalanul tágas lenne az emberi élet, és korlátlanok benne a lehetőségek...

Magor az egyik asztalon talált egy prospektust. Programokat ajánlott a füzet, de nem az volt benne a lényeg, nem az ott szereplő kozmetikumok, levek és ásványvizek, hanem a nők. Hagyományos jellegű testi szolgáltatásokat nyújtó lányok fotóit és elérhetőségeit látta a katalógusban. A reklámújság legalább háromnegyedét szexhirdetések töltötték ki. Egy pillanatra megvillant az agyában, hogy akár ki is próbálhatná. Kerültek volna számára egzotikus nők a kínálatban, bőven lehetett volna válogatni, de több mint bizonyos, hogy jelen voltak a Távol-Kelet és Európa leányai közül is jó páran. Szőke, barna, vörös, fekete. Idősebb. Fialább. Manökenalkatú. Érettebb. Teltebb. Mindenféle. Jól karbantartott, szépen ápolt fehérnépeknek látszottak a fotókon. Olyan ízletesen tálalta a tipográfus a témát – a női báj és a rejtett értéket –, hogy az egyszerű lapozáskor már kedvet kaphatott az ember, és gerjedt is mindjárt az érdeklődés benne, hogy a telefonhoz nyúljon. Szemléletesek voltak, mint a vendéglői felhozatalt ábrázoló fotók az éhes ember előtt. Hiányos öltözékben ábrázolták a nőket a fotográfiák, de úgy, hogy inkább sejtethető volt egy-egy domborulat, egy-egy zug, s meg kellett volna vásárolni a holmit ahhoz, hogy kibontsa őket a csomagolásból, hogy használhassa... Fölöttébb gyanús volt egy Imelda nevű, meg egy Ildy. Inkább ne. Inkább nem. Lemondott a tyúkászásról – ahogy Tamási írta, igen találó meghatározást adva a szebbik nem iránti érdeklődésnek, amikor a háború legvégén egy alkalommal ilyen céllal indult volt el beszerző körútra a Böszörményi út és a Királyhágó tér környékén⁶ –, bőven elégségesnek érezte a zene általi találkozást, és a két magyar férfit, akikkel az este során megismerkedett. Ki tudja milyen élettörténet bontakozott volna ki lelki szemei előtt, ha ágyba bújnak egy magyar vagy más szomszédos nációból való örömlánnyal. Talán valamiféle fordulat is. Vagy megússza pár száz dolláros hozzájárulással, egyfajta előleggel, amely állítólag azt szolgálná, hogy a nő a jövőben majd egy darabka hargitai fenyves-erdőt vehessen magának Sikaszóban, esetleg a csicsóiban.

Marton László Távolodó: ÉRINTÉS II.

(World Music 2000–2020)

Húsz év telt el azóta, hogy az első magyar nyelvű világzenei könyv, az Érintés napvilágot látott. Szerzője, a közismert író és zenei újságíró Marton László Távolodó ezután még mélyebbre ásta magát a műfajban: ő vezette a Sziget Fesztivál világzenei színpadját, filmeket és lemezeket szerkesztett, rendszeresen jelentkezik rádióműsorával, tagja a World Music Charts Europe zsűrijének, és napjainkig több mint ötven világzenei lemezről írt ismertetőt a Magyar Narancsban.

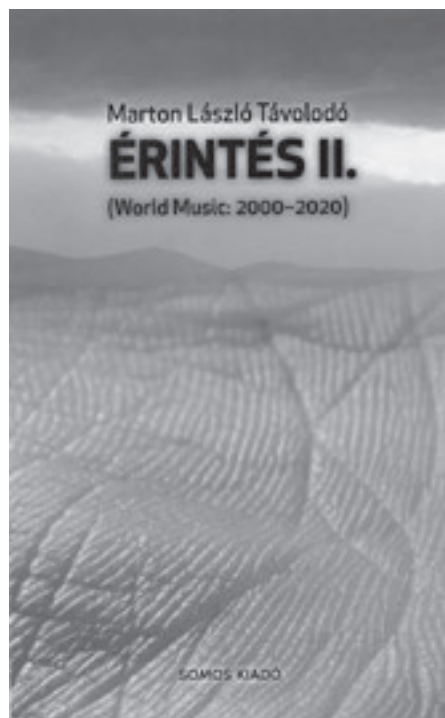
Ezekből az ismertékből választotta ki azt a százötvenet, amely az Érintés II.-t alkotja. Nem csak az utóbbi húsz év – hazai és nemzetközi – világzenei terméséből kínálva mélyen személyes ízelítőt, hanem olyan életutakat mutatva be, melyek azokat is „megérinthetik”, akik eddig nem voltak feltétlen rajongói a világzenei. Ezek a nagyszerű lemezek így egymást követve, újabb esélyt kapnak arra, hogy az olvasó felfedezze vagy felidézze őket, miközben biztos támpontokkal szolgáljanak a világzene terepén.

Kezdőknek és haladóknak egyaránt kihagyhatatlanul.

*

VÉGÜL

2001-ben, amikor az Érintés című könyvem napvilágot látott, már vagy tíz éve lazas kapcsolatban éltem a világzenevel. Zenei újságíróként elég sokat utaztam, és feltérké-

Somos Kiadó, 2021. (ISBN 978-615-81718-0-9)
Támogató: NKA Halmos Béla Program

pezhettem a színtereit – az előadókat, a kiadókat és az ügynökségeket egyaránt. „Amit tudtam, meghallgattam, akivel lehetett, beszéltem. Van ez a száznegyven-százötven előadó, nem keveset köszönhetek nekik” – írtam az Érintés borítójára, hátha kedvet csinálhatok hozzájuk.

Nem tudom, sikerült-e...

Ami biztos: azóta eltelt húsz év, és még lazasabban pörgött, főleg az első fele... Lőkös Csaba barátommal felléptettünk vagy ötszáz zenekart. A „vadabbakat” a Szigeten, a „szolidabbakat” a Müpában. Filmeket és lemezeket szerkesztettem, rádióztam, és hamarosan a World Music Charts Europe (www.wmce.de) zsűrijébe kerültem. És közben sorra írtam világzenei ismertetőimet a Magyar Narancsban.

Ami (ennek a húsz évnek) a második felét illeti, az – a Narancs kivételével – küzdelmeibbnek bizonyult...

Nemcsak azért, mert a rádiókat sorra be-darálták, a Sziget pedig megszüntette a világzenei színpadot. (Más melót kellett keresni, és kész...) Ami durvábban hatott, az a „fogyasztói” szokásokban érzékelt változás, amit csak súlyosbított a 2008-ban kezdődő gazdasági válság. Arra gyúrt mindenki, hogy valahogy túlélje a depressziót, de érdemben csak azok rúghattak labdába, akik a bulizásra szakosodtak. (Egyszer élünk...!) Közben őket sem kímélte a kíméletlenül terjedő digitális zeneforgalmazás.

Szóval, fakulni látszott régi dicsőségünk, ráadásul sorra távoztak a legendái: Ibrahim Ferrer, Cesaria Evora, Rachid Taha, Manu Dibango, Mory Kanté...

Ettől persze még készülhettek kiváló lemezek, amiket árulni lehetett legalább a koncerteken. Készültek is.

De miután beütött a koronavírus, a koncerteknek is lóttek. Úgyhogy még intenzívebben szaporodtak azok az albumok, amik csak letöltve hallgathatók. És nincs vége. Sőt...

Csupa fájl, semmi tapogatás...

Nekem ez így nem fog menni. Én ehhez öreg vagyok – gondoltam.

Aztán meg arra gondoltam, hogy inkább azokra kéne gondolnom, akiknek nem keveset köszönhettem az elmúlt húsz évben. Van az a száznegyven-százötven előadó...

(Na, nézzük csak...)

Egy újabb Érintés...

Hátha másnak is kedve szottyán. Végül.

(MLT)

Zűrös Banda: 2021

Fonó, 2021 • FA 467-2

Öt év telt el a Zűrös Banda első lemeze óta, amely rögtön megjelenése után robbantotta a nemzetközi toplistát, felkerült a legrangosabb felületre, a World Music Charts Europe-ra. A zenekarnak ebben az évben volt ideje összerakni az új lemez anyagát, amely régóta érett már – koncerten, próbákon. A Zűrös Banda új albumán előtérbe kerültek a magyar népdalfeldolgozások, magyar nyelvű saját szerzemények, de a balkáni kötődés érezhetően megmaradt, ahogyan a virtuóz hangszerkezelés, a szenvedélyes játék és az egymásra figyelés is. A zenekar tagjaiból, muzsikájukból átjön, amit írnak magukról: „A zenekar alapításban – a tagokat összekötő több éves barátság mellett – leginkább az játszott szerepet, hogy mindannyian rajonganak a magyar és modern balkáni zenéért.”. Kezeik alatt a népzenei témák és dalok (magyar, szerb, macedón, bolgár, román) stílushűen szólalnak meg, miközben a ritmusszekció modernebb hangzással támasztja alá a gyönyörű dallamokat, amik Bácsits Branka hangján szólalnak meg, többségében magyarul. A lemez kapható a Fonó webboltjában, a terjesztőknél és hamarosan digitális terjesztésben is.

Bácsits Branka – ének • Bede Péter – szaxofon, furulya • Babcsán Bence – szaxofon, klarinét, furulya • Varga Kornél – gitár, vokál • Boros Attila – basszusgitár • Kertész Ákos – dob

Vendégek: Lang János – hegedű • Fekete Márton „Kispuma” – brácsa • Eredics Dávid – bolgár kaval • Tóth Bagi Csaba – gitár

1. A mérái hegytetőn
2. Palatkai
3. Humphrey Bolgár
4. Én istenem, adj egyet
5. Méhkeréki
6. Fenn a csillag
7. Moldír
8. Memento
9. Nyisd ki, babám
10. Kako kolan
11. Bolgár outro

„Napokig nem tudsz aludni, mert folyamatosan jönnek az ötletek”

Beszélgetés Balogh Melindával

Balogh Melinda a Jászság Népi Együttes táncos-énekeseként ottani társaival alapította a BaHorKa Társulatot, de már előtte és utána is számos népzenekegységben működött közre, mire 2019-ben megjelent első önálló albuma, a „Napkerék”, amelyen az erdélyi cigány népzene kevesek által kutatott világát mutatta be. A tánccházás, folk-kocsmás körökben is igen aktív énekes a Halmos Béla Program alkotói pályázatán Körösi Csoma Sándor utazásait feldolgozó színpadi mű megalkotására nyert támogatást. A magyarság nyomainak keresését zenén keresztül megközelítő darab igyekszik párhuzamokat vonni a magyar népzene és az Erdélytől Indiáig tartó út során érintett népek zenéje között.

– Az elmúlt egy-két év lemezekben gazdag volt a számodra, egyfajta összegzése az eddig megtett utadnak. Hogyan jutottál el onnan idáig, hogy néptáncolnál a Jászság Népi Együttesben, énekelnél a Hírös Zenekarban és számos lemezen közreműködtél már korábban is?

– Kecskeméten kezdtem el táncolni és énekelni, onnan kerültem el a jászberényi Jászság Népi Együttesbe 2002-ben, és valahogy magától értetődő lett, hogy ott is elláttak énekesi feladatokkal. De inkább táncosnak éreztem magam, és az intenzívebb is volt ezekben az években. Ugyanakkor nagyon szerencsésnek mondhatom magam, mert pár év éneklés után bekerültem zenekarokba, és tizenhat éves korom óta énekelhetem tánccházakban, táncegyüttesek műsorában, vagy koncerteken. A kecskeméti fiatal népzeneészekből verbuválódott Hírös zenekar, valamint a szintén kecskeméti Hegedűs együttes is szárnyai alá vett, akikkel a mai napig fellepek alkalmanként. A Jászság Népi Együttes egy nagyon intenzív, bő tízéves időszak volt az életemben, amiben a táncolás mellett sok énekesi feladatot is kaptam. Illetve velem együtt még két énekes-táncos lány, Kaszai Lili és Horváth Sári ugyanígy, akikkel ebben az időben megalapítottuk a BaHorKa Társulatot, ami tehát a Jászság Népi Együttesből nőtte ki magát.

– Hogyan született meg a BaHorKa?

– Akkor, a 2000-es évek végén ez még csak egy fellángolás volt, a jászberényi Csángó Fesztiválon kitaláltuk, hogy csináljunk egy koncertet, mi hárman, csajok. És végül úgy maradtunk. Hamar kiderült, hogy nem is tisztán koncertező zenekar szeretnénk lenni, hanem több műfajt egyesítő produkció. Elkezdtünk olyan előadásokkal foglalkozni, amikben éneklünk, mesélünk, és még táncolunk is. És éppen azért, mert ez a mai napig is egy kicsit megfoghatatlan műfaj, az első lemez több mint tíz évet váratott magára. Persze nem baj ez, mert így talán kiforrottabb, érettebb zenei anyagot tudtunk kiadni a kezeink közül. Fokozatosan megtanultuk,

mi az, ami működik és mi nem. Évek alatt több mint tíz előadást készítettünk, amikből az egyik az elsőként megjelent *Pletykázó asszonyok*. De most nagyon beindultunk, alighogy kijött az első, már készítjük a második lemezünket, a *Tündér Ilona* című előadásunk hangzóanyagát, amit ősszel tervezünk felvenni. Sőt, a harmadik is tervben van, a *Téli mese* minialbumot évek óta tervezzük, idén decemberben talán az is összejön.

– Mindeközben megjelent egy szólólemez is 2019-ben „Napkerék” címmel, ami az erdélyi cigány népzeneét mutatja meg. Hogyan született ez az album és mentél bele egyre mélyebben ebbe a kevesek által képviselt világba?

– Még Kecskeméten, a Hírös zenekarral énekeltem először ebből. A kecskeméti megyei könyvtár zenei részlegén volt Bari Károly magángyűjteménye, amit hónapokon át hallgattam. Egy igazi kincs. Megtanultam egy mérái cigány dalt abból a gyűjteményéből, és harmonikával elénekeltem, ez megtetszett a fiúknak. Ekkor még nem tudtam arról, hogy vannak olyan helyek, mint a Hagyományok Háza vagy a Zenetudományi Intézet. De szerencsére ott volt ez a gyűjtemény a kecskeméti könyvtárban, ahonnan el tudtam indulni. Később persze rátaláltam ezekre a helyekre, sőt a Hagyományok Házában dolgoztam is a Folkloródokumentációs Központban mint katalogizáló, az nagyon jó volt, ott egész nap csak zenét hallgattam. Miután ezt a felvételt megcsináltuk, a táncegyüttesen belül is egyre többször merült fel

cigány népzenei téma. Kértek tőlem például alföldi cigány dalt is. Kikeresgettem gyűjtésekből, de rájöttem, hogy nem tudok pergetni, nem ebbe a kultúrába nőttem bele, nem tanultam a szüleimtől ilyen fajta éneklést, úgyhogy mindezt valahogy meg kellett tanulnom és közben nagyon megtetszett. Viszont sokáig nem alakult ki bennem az, hogy lemez legyen belőle. Ám, amikor a Hagyományok Házában dolgoztam, és Kelemen Lászlónak lettem az asszisztense, akkor sokat beszélgettünk a zenéről, és látta, hogy nem igazán találok a helyem mint népi énekes. Ő mondta, hogy ha ennyire szeretem a cigány népzeneét, akkor miért nem készítek egy ilyen lemezt. Persze tudtam, hogy ez egy igencsak kiaknázatlan terület, és én is nagyon keveset tudok róla. Kimentem Mэрába az ottani cigányzenészekhez, „Árus” Bélához és Toni Rudihoz. Régóta ismerjük őket a tánccházakból is, nem egy olyan területre mentem, ami ismeretlen, de ez nekik is izgalmas téma volt. Feleleveníteni, felkeresni, hogy van-e még kalotaszegi cigány népzene. Ők is nagyon régóta zömében magyaraknak muzsikálnak, és saját cigány dalok, valamint ez a része a kalotaszegi zenének nagyon kopik. Már ők se tudnak annyira jól cigányul, volt olyan szöveg, amin ők is gondolkodtak, hogy mit is jelenthet. Találtunk a faluban egy jó énekes bácsit, Elekes János „Pipás”-t, akihez elvittek és megfűztük, hogy énekeljen nekünk kifejezetten cigány dalokat. Ez volt az első önálló népzenei gyűjtésem és teljesen egyedül mentem oda. Nagyon izgalmas volt, de ez csak az eleje volt mindennek, a *Napkerék* lemez számomra egy bekezdés volt, egy bevezető. Azóta már úgy gondolom, hogy a lemez címe a zenekar neve is egyben. A *Napkerék* egy olyan produkció lenne, amiben vannak állandó tagok, akikkel a lemez elkészült, de szeretnék megismerni, és elhívni minél több olyan autentikus, adatközlő zenészt, akit még fel lehet kutatni. Nem csak erdélyi zenével szeretnék foglalkozni, hanem szeretnék bemutatni

ni más határon túli, szerb, felvidéki cigány népzene is. Persze a magyarországi cigányzene is nagyon izgat, de annak van sok jeles képviselője, és az lebeg a szemem előtt, hogy az egész Kárpát-medencében fel kellene térképezni a cigány népzeneét. Ez az, ami nagyon érdekel.

– *A Fonó egykori szervezőjeként, a táncházakból, a folk-kocsmákból és a rengeteg közreműködésből – például az Erdőfü Népi Kamarazenekarral – is ismered a teljes mai budapesti folk-színteret. Hogyan látod belülről ezt a mostani generáció által vitt szcénát?*

– Abszolút erősnek gondolom. Az elmúlt években mindig kialakultak kis gócpontok, ahol összeértek ezek a szálak. Marhára nem egyszerű sokáig vinni például egy folk-kocszmát. Nagyon sok munkát, szervezést kell betelenni. Nyilván nagyon nagy szükség van arra, hogy pályázati támogatásokkal is segítsék ezeket a mozgalmakat, de a lelkületét az adja meg, és jót tesz neki, ha van egy olyan ember vagy közösség, aki ezt alulról szerveződéssel valósítja meg hétről-hétre. Olyan zenekarral, amelyik be is vonzza a közönséget. Ezek a romkocsmás események, zenekarok, mint például az Erdőfü is, azért nagyon fontosak, mert nagy közönséget képesek megmozgatni. A Rácskerten iszonyat tömeg gyűlik össze és kap egy mai táncmuzika élményt.

– *A Halmos Béla Program alkotói pályázatán egy Körösi Csoma Sándor ihletésű, „Vagabundus” munkacímű mű megalkotására nyertél támogatást. Egy könyv indította el ez a projektet.*

– A párom, Bösze Tamás, a Csángálló zenekar dobosa hívta fel figyelmem Dr. Baktay Ervin *A Háromszéktől a Himalájáig* című könyvére, ami lényegében Körösi Csoma Sándor életrajza. De az is hozzájárult, hogy itt voltak az indiaiak. A *Dil Mastana* nevű zenekar tagjai tavaly érkeztek Magyarországra Radzsasztánból a Csángálló zenekar meghívására. Nagyon megtetszett a zenéjük, megismerkedtünk velük. Előtte nem tudtam elképzelni, hogyan jön majd össze az indiai zene a fűvös balkáni, moldvai zenéikkel. Körösi Csoma Sándor Indiáig tartó utazását, a magyarság nyomainak keresését zenén keresztül szeretnénk majd megközelíteni, ebben nagy segítségemre lesz hangszeres zenészként Tamás, de rajta kívül mások is. Mivel gyerekelőadásokkal foglalkozom, illetve Napkerék koncerteken is szoktam mesélni cigány mesét, innen jött az ötlet, hogy szeretném színpadra vinni ezt a történetet a könyvből kiindulva.

– *Mi a „Vagabundus” tematikája? Mit szeretne feltárni a mű?*

– Korábban is voltak már kiszemelt dallamok, de még az elején járunk, most kezdjük összeállítani a zenei anyagot. A gyűjtögetés, kutakodás szakaszában vagyunk, és ez

Fotó: Gorácz József

az előbb említett országok és népek zenéi. Az utolsó állomás India és Tibet. Hogy mennyire fogjuk érinteni Tibetet, ez jó kérdés, zeneileg ez lesz a legnehezebb része a műnek. Az álomszerű az lenne, ha ezt az előadást úgy tudnánk megvalósítani, hogy a *Dil Mastana* zenekart is be tudnánk vonni, meg tudnánk hívni, de ez nagyon komoly költségvetést igényelne. A kóda rész pedig a *Lázálom* címet viseli. Körösi, ugye, maláriában halt meg, itt egy nagy ívben visszagondol Erdélyre, meg az utazás állomásaira és visszajön a műben az erdélyi zene. Egyelőre persze csak a darab megalkotása az elsődleges cél és feladat. Ettől függetlenül nekünk már most úgy kell gondolkodnunk, hogy az előadás megvalósíthatósága is szem előtt legyen végig, mind hangszerelésben, mind megjelenítésben. Nem a fióknak szeretnénk komponálni.

– *A távlati terv tehát az, hogy lesz belőle színpadi mű és lemez?*

– Már nagyon várjuk azt a szakaszt, hogy hangfelvételeket készíthessünk. A legjobb lenne egyből lemezre venni, de erre egyelőre nincs forrás. A terv az, hogy decemberig befejezzük a megírását, de bőven kell rá ennyi idő. Szeptember-október környékére szeretnénk eljutni odáig, hogy minden anyag, amit fel akarunk használni, a rendelkezésünkre áll, hogy megírassuk a darab végleges zenéjét. Persze ez több esetben is párhuzamosan zajlik, az ember talál egy jó dallamot, ami nem hagyja nyugodni, és elkezd írni belőle a saját zenéjét. Megindul az agy és már tudom, hogy itt ez fog szólni, amott meg az. Persze az alkotás az nem mindig úgy megy, hogy leülsz, és már jön is. Van, amikor két hétig nem jön semmi, utána meg napokig nem tudsz aludni, mert folyamatosan jönnek az ötletek, hogy ez most így lesz, és ott lesz, és nem tudsz leállni.

Dömötör Endre

a munka talán leghosszabb része. Az *Úton India felé...* című fejezetben szeretnénk majd zenében érinteni azokat a népeket, amiket Körösi Csoma is érintett: Románia, Bulgária, Görögország, Törökország, és egy kicsit az arab országokat, valamint a cigány népzeneből is merítenénk. Érdekes lesz majd párhuzamokat vonni a magyar népzeneben található elemek, harmonizálások, dallamtípusok, és ezen népek zenéi között. Színpadi zenét szeretnék írni, színházias jellegűt, amiben helyet kapna a mesélés is.

– *Hogyan épül fel a mű színpadi színpada?*

– Erdélyből indulunk, a gyerekkor megjelenítésével. Körösi ugye egy szegény parasztcsaládból származott, itt jelenne meg egyedül az autentikus népzene Háromszék muzsikájából táplálkozva. Ezt követi a városlétezés felvillantása, itt már keveredik a népzene a műzenével, ekkor már belekerülne a darabba a feldolgozott népzene. A történet kidolgozásában jelennének meg

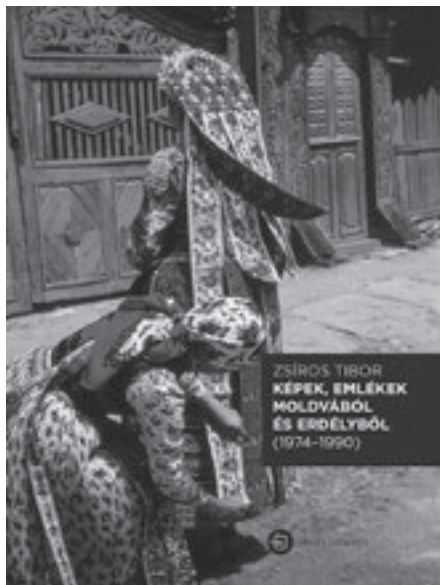
Képek, emlékek Moldvából és Erdélyből (1974–1990)

Az ELTE geofizikus hallgatójaként 1972 szeptemberében egy balkáni kiránduláson vettem részt, amelynek során Jugoszlávián át Bulgáriába utaztunk, s hazafelé Románián, így Erdélyen keresztül vezetett utunk. Erdélyt látva, anyanyelvi közegben forgolódva erős elhatározás fogant bennem, hogy ide újra ki kell jönni. A következő évben azonban a másfél hónapos nyári szakmai gyakorlatot Mongóliában töltöttem, s odahaza meg sem merem említeni, hogy néhány napra szeretnék Erdélybe is ellátogatni. Várt a mezei munka.

1973–74 telén az Egyetemi Könyvtárban kezembe került Orbán Baláznak *A Székelyföld leírása* című műve, amelyben a csíksomlyói búcsú leírását olvasva nagyon izgatott a kérdés: vajon napjainkban mi lehet Csíksomlyón? Megnéztem, mikor írta mindezt Orbán Balázs, s azt gondoltam: na, igaz, hogy 1868-tól elmúlt már több mint száz év, de ha jó száz esztendeje ez a búcsú ilyen nagyszabású volt, ma is kell valami maradványának lennie. Semmit sem lehetett hallani akkoriban a csíksomlyói búcsúról. Ismerve a hazai kommunista rendszer nemzetellenes alapállását, óvatosságból útlevelet sohasem kértem Romániába, de rendszerint oda utaztam. Legtöbbször Lengyelországot jelöltem meg úti célként, ahol a mai napig sem jártam. Ez azért volt lehetséges, mert öt szocialista országba (Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Német Demokratikus Köztársaság, Románia) való utazáshoz egyazon, az útlevelemben üttöt ablak szolgált. Így indult 1974-ben kizárásom Erdélybe.

A kizárásoknak volt egy sajátos célja is, nevezetesen magyar könyvek kivitele, pontosabban csempészése. A határnál ugyanis a románok előszeretettel kobozták el a magyar könyveket. Különösen a vallásos írásokra volt óriási igény, hiszen Romániában egy évben csupán egyetlen katolikus vallásos nyomdai termék jelenhetett meg, mégpedig az egy lapos katolikus falinaptár. Ausztriából gyakran kaptam magyar nyelvű vallásos műveket, s a Szent István Társulatnál dolgozó Vincencia nővér is (aki irgalmasrendi apáca volt, de a kommunista rendszer működésüket betiltotta) rendszeresen tett félre Erdélybe szánt könyveket számomra.

A moldvai magyarokról, csángókról életemben először az erdélyi folklorista Kallós Zoltántól hallottam, aki 1973–74 telén az ELTE TTK Rákóczi úti kollégiumában előadást tartott. Igencsak elcsodálkoztam a hallottakon, miszerint a Kárpátokon túl őshonos tömbmagyarság él. Semmit sem tudtunk minderről. Az 1974. évi csíksomlyói búcsún történt barátkozás a moldvai magyarokkal indította el kizárásaimat Moldvába. Izgatott, hogy megtudjam: kik ők valójában, hogy gondolkodnak, mit tartanak magukról, a magyarságról. Mindez igényelte, hogy a róluk szóló írásokat elolvassam. Így ismertem meg Domokos Pál Péter nevét, akinek *A moldvai magyarság* című könyvét elolvassam arra gondoltam, hogy ha vele felveszem a kapcsolatot, a kizárásaimat veszélyeztetem, hiszen az ilyen embert a kommunista hatalom erősen figyelheti. Évek múltával aztán mégiscsak rászántam magam a kapcsolatfelvételle (Papp Péter baráti ösz-

töznzésére), mert égett bennem a vágy, hogy többet tudjak Moldváról. Péter bácsi annyira tisztelt, hogy munkatársának tekintett, és a későbbiekben fényképezőgéppel, magnóval látott el.

Igyekeztem mindig kellő titoktartással megszervezni és lebonyolítani moldvai útjaimat. Csak teljesen megbízható személyeket avattam be ebbe az ügybe, akik vállalták (és hála Istennek be is tartották!), hogy erről másnak jóváhagyásom nélkül nem szólnak. Sok-sok kizárásom során csak három cimborámat hívtam meg egy-egy útra, akik minden feltételnek megfeleltek. Erdélyből Ilyés Zsoltot, Magyarországról Göncz Gábort és Pongrácz Zoltánt.

Az elővigyázatosság ellenére sem sikerült lebukások nélkül megvalósítani útjaimat. Kétszer a határnál leszállítottak a vonatról,

és visszaküldtek. Egyik esetben azért, mert a szalonna alatt megtalálták az elrejtett szentképeket. Másik esetben néhány eredeti (még nem használt) magnókazettát találtak, s hiába mondtam, hogy vegyék el, ha ezeket nem szabad Romániába bevinni, nem tágtítottak – visszafordítottak. Moldvában is egyszer elkapott a milícia (1975 szeptemberében), mikor Bogdánfalváról Bákóba utaztam, és kihallgattak. Kitudódott kapcsolat, szállásadás miatt Dobos Jánoséknál (Bogdánfalva) mindent felforgatva házkutatást tartottak, Janku Mihályt (Kalagor) egy hétre bezárták, és Forrófalván is volt több családot érintő rendőrségi akció. Félttem attól, hogy a szálak egybeérnek, s végül többé már nem engednek be Romániába, de szerencsére ez valahogy nem jött össze.

Mint üzőtt vad, úgy kellett útjaimat megvalósítani, s különösen az első hat-nyolc évben, amíg szilárd főhadiszállásokra nem tettem szert, igen sok megpróbáltatással járt együtt. Egy-egy útról teljes fizikai és idegi kimerültséggel tértem haza, de egy-két nap után újból elhatalmasodott bennem a vágy, hogy útra keljek. Álmaimban mindig Moldvában jártam. Hogy mi volt az a vonzerő, ami arra sarkallt, hogy a nehézségek ellenére, időmet, pénzemet a moldvai kizárásokra áldozzam? Egyik, hogy az itteni nép magyarként a hajdani Etelköz területén él emberemlékezet óta, magára hagyatva. A másik pedig szívük nagy szeretetének megtapasztalása, ahogy életüket a komolyan vett katolikus hit szerint élték.

Egy magyarnak micsoda felemelő érzés, mikor a Kárpátokon túl, egy Szeret menti faluba éjnek idején megérkezve, megverve a ház ablakát, nem románul, hanem magyarul szólnak ki, hogy: *Ki az?* Vagy amikor így vallottak: *Ők [a magyarok] a napkeletről jöttek, s húzódtak arra, a napszentületre. S akkor származtak ki ezek a magyar falvak (Csurár János, Nagypatak). Száraz-Szeret martjáig, Barládig (Tankó Antal, Bogdánfalva) – volt a magyar föld. A' vőt a határ: Aszú-Szeret (Farkas Rózsa, Nagypatak).* Természetesen mindezt nem a Székelyföldről kivándoroltak utódaitól lehetett hallani; az eltérő eredetű magyarságot maguk között is számontartották.

A folytonos nemzeti, nyelvi elnyomás lépten-nyomon érezhető volt életükben. Ennek terhe miatt egy idős forrófalvi ember (Kotyör György) így fakadt ki: *Há ha Jézus itt járt a fődön, csak egy nyelvet kellett lenne hagyni!* A kalagori Kozsokár Mihály így emlékezett vissza a katonaként Bukarestben töltött időkre: *Ugye csudálkoztunk!*

Zsiros Tibor: *Képek, emlékek Moldvából és Erdélyből (1974–1990)*
Formátum: A4, terjedelem: 624 oldal, CD-melléklettel
Fekete Sas Kiadó, 2021 (ISBN: 978 615 6168 13 9)

Tasnádi (Kántor) Márton és felesége (Szék, 1976. október 3. – fotó: Zsíros Tibor)

Kukoricatördelő család (Bogdánfalva, 1975. szeptember 29. – fotó: Zsíros Tibor)

Bálint Anna (Lészped) • Antal István (Bogdánfalva, 1974. július – fotó: Zsíros Tibor)

Társaira figyelő férfi (Györgyfalva, 1976. augusztus – fotó: Zsíros Tibor)

Zsíros Tibor geofizikus Domokos Pál Péter és Kallós Zoltán nyomdokában, példájukat követve járta Erdélyt és Moldvát 1974 és 1990 között. E másfél évtized életképeit, szóbeli és írásos emlékeit örökölte meg fényképeken, hangfelvételeken, naplójegyzetek formájában. Annak a tizenöt évnek a mikrotörténelmét dolgozta fel, amikor azon a vidéken – és nem csupán ott – nemhogy magyarnak, de embernek lenni is emberfeletti kihívás volt. Bátorságot, erőt mindössze abból meríthetett, hogy a „moldvai magyarok között párját ritkító szeretetre” talált.

Párját ritkító az az anyag is, amelyet Zsíros Tibor közread. Könyvében egyedül, s így felbecsülhetetlen értékű magyar nyelvű kéziratok, népköltészeti alkotások, magyar nyelvjárásokban folytatott beszélgetések olvashatók, és történelmi forrásértékkel bíró képek láthatók a minden szegletében megművelt, belakott tájról és lakóiról. Adattára nem csak múltunk megismerését, jelenünk megértését segíti, de a magyar nemzet egésze számára szellemi és lelki táplálékkul szolgál.

Iancu Laura

Hogy-hogy itt a Bukarestb'e lehet énekelni magyarul, s nálunk a falubá nem lehet bár egyet szólalni?! Ha a hatóság tudomást szerzett arról, hogy valakinél magyar könyvek vannak, akkor azokat megsemmisítette. (Így járt pl. Lakatos Ferenc Klézsn és Tankó Demeter Bogdánfalván.) A városban, Bákóban történt olyan, hogy magyar beszéde miatt nem adtak a vásárlónak kenyeret. Üldözték a magyar éneket: *Ké'd csendüljön meg, ... magyar énekeivel!* – mondták Forrófalván Sáríkné Szabó Erzsébet halottbúcsúztatónak, miután megtudták, hogy énekel. Papok között is voltak olyanok, akik élharcosai lettek a románosításnak: *Jaj, tán még a páterok is azt vennék, hogy tartsák ki ezt a nyelvet!* (Kotyor Rózsa, Forrófalva) A II. világháború környékén a magyar nyelvű lakosság kitelepítése is felmerült, s ennek félelme tovább élt lelkükben: *Antonyeszkú ... el akart vinni innen!* (Kozsokár Mihály, Kalagor); *Võt hogy vigyenek ki arra, magyar föld felé!* (Janku Katalin, Kalagor); *Ne hogy valami es spion legyen, hogy innen, Bákóról münket mind kivigyenek!* (Kotyor György, Forrófalva).

A moldvai magyarok között párját ritkító szeretetre találtam, amit az alábbi történet is tanúsít. Nyolcvévi kijárást követően, bizonyos tapasztalatokkal felvértezve, új faluba (Kalagorba) merészkedtem be. A buszról leszállva határozott léptekkel vágtam neki az utcáknak, nehogy észrevegyék, hogy teljesen tájékozatlan idegen vagyok. A falu végén a temetőbe jutottam, ahol Kozsokár Antal sírásó (gödörásó) éppen csendített a kápolnában. Ez a 6-8 gyermekes, szegény ember engem, a vadidegent – miután megtudta, hogy még nem ettem – elhívott házába, hogy egyek. Bora nem lévén, édesapjától hozott két liter bort, hogy megtiszteljen.

E nép között sok olyan élményben volt részem, melyek a keresztény életfelfogás ékes példái adták. Vendégségből távozva így köszöntek el: *Megbocsássanak, ha valamit vétettünk!*, vagy: *Maradjanak békében! Nem vétettek semmit!*, illetve: *Békével menjen!* – válaszolták. Ha halálesetről értesültek, így szóltak: *Isten bocsássa vétkeit!* S kívánhat-e jobbat, szebbet egy keresztény ember, mint a megholt bűneinek bocsánatát?! Mikor italhoz nyúltak, *Jézus neve dicséretessék!* köszöntés hangzott fel. Hittelt éltek mindennapjaikat, iskolázatlanul is eligazodtak a világban, tudták, hogyan éljék életüket: [Isten] *adta a szerelmet, de igaznak, nem igazatlan* (Kotyor György, Forrófalva). *Én dicsérem az Atyát, az Istent, Jézust! ... Há' ha a Nap nem jön fel, ho' süssön meg münket egy reggel, akkor tük mit cs'ántok?! Azt a Napot ki hordozza? ... Csak az Istennek a hatalma az! ... Töle nélkül nincs semmi.* (Kozsokár Antal, Kalagor); *Vétek az Istentől, melyik restes!* (Kotyor Rózsa, Forrófalva); *Nagy a földi szerelem. Csak a testnek. ... Félretesszük a lelket, mel'ik nem hal meg.* (Farkas Rózsa, Nagypatak)

Zsíros Tibor

„Mikor megyek hazafelé”

Szokolay Dongó Balázs és Fábri Géza saját népzeneje

Fonó • FA 466-2 • 5 998048 546626

Megjelent Szokolay Dongó Balázs és Fábri Géza közös lemeze, közel harmincéves közös munkájuk egyik lenyomata, amelyet Tótkomlóson Szokolay Dongó Balázs tájházában rögzítettek. A két művész konzekvensen képviseli a népzene saját megfogalmazását. A népzene természetéhez híven, annak belső összefüggései mentén gondolják tovább. A vokális és instrumentális dallamokat a paraszttzenére jellemző természetes improvizációval adják elő, tágabb körben pedig a szabad improvizáció útjain komponált dallamok bekapcsolásával fejlesztik tovább zenéjüket. Ez a tudatos vállalás a két zenésznek a parasztdallammal való mélyebb szintű kapcsolatát mutatja azáltal, hogy egy új zenei világban természetes környezetet alakít ki számára.

MOLDVAI ÉS SZÉKELYFÖLDI DALLAMOK

1. Hova mész te napvilág (Magyarfalu) 3.54
2. Lehajlott a kökény ága (Klézse) 3.55
3. Megvirárgzott a diófa (Klézse) 5.04
4. Búzaszemet szed a galamb (Léziped) 4.17
5. Kicsi lovam (Lujzikalagor) 3.20
6. Hej, meg vagyok keseredve (Lujzikalagor) 2.51
7. Moldvai öves és kettős (Magyarfalu) 6.28
8. Fúdd el jó szél (Pusztina) 6.15
9. Sír az út előttem (Bözöd) 4.04
10. Mikor megyek hazafelé (Lujzikalagor) 4.58

Fábri Géza - koboz, ének

Szokolay Dongó Balázs - duda, furulya, szoprán szaxofon

A hangfelvételek Tótkomlóson Szokolay Dongó Balázs tájházában készültek 2017-2018-ban. • A hangkeverés és a mastering az Allegro stúdióban készült 2018-ban. Stúdiómunka: Pétervári Lajos • A dalokat összeállította Fábri Géza és Szokolay Dongó Balázs • Producer: Horváth László

A gyimesi csángó primások játéktechnikája

Népművészet Ifjú Mestere pályázat, 2018 – II. rész

A HEGEDŰJÁTÉKRÓL

A hegedű tartása és a vonó fogása jócskán különbözik attól, amit a klasszikus hegedülésnél láthatunk. A játékos nem a vállával és az állával tartja a hegedűt, hanem a hangszer nyakát marokra fogva, a csuklójával támasztja alá. Ennek a tartásnak a legfőbb oka a kényelem, hiszen a multságokban (például lakodalomban) bírni kellett a több órán keresztül való játékot. A gyimesi hegedűsök alapfekvése általában a második fekvés (persze vannak kivételek), ami ennek a tartásnak köszönhető. Ebben a fogásban kényelmetlen a kisujj (negyedik ujj) használata, amit a gyimesiek így a harmadik ujjal helyettesítenek. Játék közben a kéz ebben a pozícióban marad, és azokért a hangokért, amelyeket alapfekvésben első ujjal (mutatóujjal) fognának le, visszahúzzák a mutatóujjukat. A gyimesi dallamok – amelyeknek nagy részét az a' és e'' húron játsszák – körülbelül másfél oktávnyi hangterjedelemmel rendelkeznek, így ezzel az első és második fekvéses rendszerrel gond nélkül megoldható az eljátszásuk, de amikor egy adott dallam megköveteli, a primás magasabb fekvéseket is használ (harmadikat, ritkán negyediket és ötödiket).¹ A másik jellegzetesség a kvintpárhuzamos játék. Ennek során a primás az a' húron játszott hangokhoz hozzáfogja az e'' húron lévő kvintjeiket és egyszerre szólaltatja meg őket. Ennek megvalósítását is megkönnyíti ez a fekvés. Fontos, hogy ezt nem csinálják mindig és folyamatosan, csak az adott dallam bizonyos részein. E játékmód célja a hangzardúsítás.

A díszítések egyénenként változnak. Példának okáért Szöcs „Mojszi” Gábor bálványospataki primás nem használt túl sok díszítést, viszonylag egyszerűen muzsikált. Vele szemben pedig kitűnő ellenpélda Halmágyi Mihály (ifjabb), aki a díszítmények hatalmas eszköztárát használta muzsikálása során. A gyimesi primások leggyakoribb díszítései a vibrato, trilla, paránytrilla, körülírás (Doppelschlag), előke, illetve az alsó és felső váltóhangos díszítések (mordent). A díszítések mellett, hogy szebbé, gazdagabbá teszik az előadásmódot, fontos ritmikai szereppel is rendelkeznek.

A hegyekben elég nehéz az élet, az itt élők ezekhez a körülményekhez alkalmazkodnak. Táncukon és zenéjükön is meglátszik, hogy a kemény élethez hozzá vannak szokva. Zenéjük hangos, dinamikus, mondhatni vad. A hangerőre amúgy is szükség van, ugyanis csak két hangszerből áll a zenekar. Erről Dincser Oszkár egyik adatközlője, Tatár Miklós „Tódi” gyimesbükki primás így nyilatkozik: „Nálunk nem úgy van, min' városban” – mondja – „ahol a primás éppen csak mozgattya a vonóját, itt erőből kell játszani. Régen elmozdítottam tizenkét lakodalmat egymásután, naty strapa vót két embernek hatvan-hetven pár embert kiszógáni.”²

Ennek az erőteljes hangzásnak a biztosítása leginkább a jobbkezes feladata. A vonós kéz technikáját vizsgálva az első két dolog, ami szembeötlő a képeken és a videókon, a vonó fogása és kinézete. A vonó fogásáról általánosságban elmondható, hogy mintha marokra fognák, és olyannyira megfeszítik, hogy kinézetre egy felajzott ijjra hasonlít. A lassabb tánczenék játékánál igen sok kötést használnak, míg a gyorsabb tételeknél egyre jobban aprózódik a vonózás. Egy másik elem, ami nélkül elképzelhetetlen a gyimesi hegedűjáték, az az üres húrok behúzása játék közben. Ezeknek a behúzásoknak megvan a megfelelő helyük, általában a hangsúlyos hangokhoz húzzák hozzá az üres húrokat. Amellett, hogy ez az eljárás fontos ritmikai célt szolgál, a másik feladata a hangzardúsítás és a hangerő fokozása.

Összességében elmondható, hogy a gyimesi primások technikájának elsődleges célja a minél ritmusosabb és minél hangosabb já-

ték. A keservesekkel ellentétben a tánczenékben nem sűrűn fordul elő dinamikai árnyalás (van rá példa, de általánosságban nem ez a jellemző).

Ha az a feladatunk, hogy mondjunk egy gyimesi primást, valószínűleg először Zerkula János vagy Halmágyi Mihály lesz a választunk, pedig rajtuk kívül meglepően sok muzsikus volt Gyimesben. A rendelkezésemre álló adatok – főleg Dincser Oszkár gyűjtése – alapján igyekeztem összegyűjteni a lehető legtöbb nevet, több mint száz évre visszamenőleg. Sokakat csak megemlítettek más muzsikusok, felvétel nem készült velük. Segítségemre voltak még Kallós Zoltán gyűjtései. Az alábbiakban listászerűen, s amennyire lehet, időrendben próbálom felsorolni az összegyűjtött primásokat. Akinél mód van rá, etnikumát, lakhelyét, születési idejét, vagy életkorát is megemlítem, illetve hogy kitől tanult.

*

1. *Kopac Jancsi – cigány muzsikus (Simon György „Anuka” [sz.: 1886.] emlékezik vissza rá, tőle tanult 12 éves korában.)*
2. *Vékon János – cigány muzsikus, Hidegség (Róla is Dincser adatközlői mesélnek, más adat nincsen vele kapcsolatban.)*
3. *Zerkula János „Tódi” – cigány muzsikus (Sinka János „Cándra” [sz.: 1895.] tanult tőle 12 éves korában.)*
4. *Tatár Todor – csángó zenész, Gyimesbükk (A fia, Tatár Miklós „Tódi” mesél róla, aki az 1880-as évek tájékán született. Kopac Jancsitól tanult.)*
5. *Sánta Miklós – Gyimesbükk (Dincser Oszkár gyűjtése előtt halt meg egy évvel, 70 éves volt.)*

*

A fenti öt primásról szóló adatok alapján ők az első gyimesi muzsikusok, akikről van feljegyzés. Ők az 1800-as évek második felében lehettek aktív zenészek. A listát azokkal folytatom, akik Dincser Oszkár ottjártakor, az 1940-es években tevékenykedtek, így jutva el azokhoz, akik napjainkban is muzsikálnak, vagy nemrég még köztünk voltak.

*

6. *Tatár Miklós „Tódi” – csángó zenész, Gyimesbükk, Tatár Todor fia, az 1880-as években született, az apjától tanult muzsikálni.*
7. *Sinka István „Kukli” – cigány muzsikus, Csíkgyimes (ma Gyimesbükk része), az 1880-as években született, Kopac Jancsitól tanult.*
8. *Simon György „Anuka” – csángó zenész, Csíkgyimes, 1886-ban született, Kopac Jancsitól tanult.*
9. *Halmágyi György „Pulika” – cigány muzsikus, Gyimesközéplek, 1888-ban született.*
10. *Id. Halmágyi Mihály – cigány muzsikus, Gyimesközéplek, 1888-ban született.*
11. *Antal András „Nagy Cigány” – csángó zenész, Csíkgyimes, azon belül Áldomászata. 1892-ben született, az apja is hegedült, de saját elmondása szerint magától tanult.*
12. *Sinka János „Cándra” – cigány muzsikus, Gyimesbükk, 1895-ben született, Zerkula János „Tódi”-től tanult.*
13. *Pulika Péter – cigány muzsikus, Gyimesközéplek, 1902-ben született. Kallós Zoltán 1964-es gyűjtésén muzsikál Pulika Jánossal.*
14. *Sinka György – cigány muzsikus, Gyimesbükk, 1905-ben született. Dincser Oszkár kontrásként említi.*
15. *Ambrus Fülöp „Hosszú” – Jagamas János gyűjteményében található egy lejegyzés, amelyen az ő hegedűjátéka lett megörökítve. Gyimesközéplek, azon belül Szalamászata, 1908-ban született.*
16. *Gábor György, a Gáboré – csángó zenész, Kóstelek, 1911-ben született.*

17. Vrencsán Gergely „Kicsi Ger-
gely” – csángó zenész, Kóstelek,
1911-ben született. Kallós Zoltán
gyűjtött tőle.

18. Gábor István, a Jánosé –
csángó zenész, Magyarcsügs, *egyéb adat nincs róla, Dincser
Oszkár említi.*

19. Oláh Tódor – Kóstelek, *egyéb
adat nincs róla, Dincser Oszkár
említi.*

20. Ifj. Halmágyi Mihály „Pu-
lika” – cigány muzsik, Gyimes-
középlak, 1921-ben született.

21. Pulika János – cigány mu-
zsis, Gyimesközéplak, 1924-
ben született.

22. Zerkula János „Gömböcske”,
„Gömbölyű Jani” – cigány muzsi-
kus, Gyimesközéplak, 1927-ben
született.

23. Vándor Mihály „Cándra
Misi” – cigány muzsik, Gyi-
mesbükk, azon belül Tarha-
vas-pataka, 1920-ban született.

24. Almási Demeter – csángó zenész, Kóstelek, 1923-ban született.
A Pulikákhoz járt el tanulni.

25. Szöcs „Mojszi” Gábor – csángó zenész, Gyimesbükk, azon belül
Bálványospataka, 1933-ban született.

26. Antal Zoltán „Finánc”, „Vak Zolti” – csángó zenész, Gyimesfel-
sölok (Jagamas János gyűjtéseiben), Gyimesközéplak (Kallós Zoltán
gyűjtéseiben), 1936-ban született.

27. Tímár Viktor – csángó zenész, *kitűnő furulyás, Gyimesközép-
plak, Hidegség. 1936-ban született (az édesapja is hegedült, aki 1907-
es születésű).*

28. Mihók Mihály „Buhai Misi” – csángó zenész, Gyimesbükk,
azon belül Buhapataka, 1947-ben született.

29. Oltéán János – csángó zenész, Gyimesbükk.

Ádám Gizella és Halmágyi Mihály, Gyimesközéplak – fotó: Kása Béla (1975)

Látható, hogy a zenész nem csak cigány lehetett, hanem csángó em-
ber is, illetve az is kiderül, hogy a parasztmuzikusok közül nagyon
sokan cigánytól lesték el a muzsikálás tudományát.

A fenti adatok alapján megvizsgálhatjuk, hogy az elmúlt száz év-
ben Gyimes különböző részein milyen arányban látták el cigányze-
nések és paraszzenészek a zenei szolgáltatás feladatát. A vizsgálat
során csak azokkal a primásokkal számoltam, akiknek a származása
és a lakhelye is ismert.

• Gyimesbükk: 4 cigányzenész és 8 paraszzenész • Gyimesközép-
plak: 6 cigányzenész és 2 paraszzenész (Tímár Viktor, aki hidegségi és
Antal Zoltán, aki Gyimesfelsölokról költözött át) • Gyimesfelsölok:
1 paraszzenész (Antal Zoltán, aki később Gyimesközéplakra költö-
zött) • Kóstelek, Magyarcsügs: 4 paraszzenész

Miért is fontos ennek az arálynak a vizsgálata? A cigányzenészek
máshogyan zenéltek, mint a paraszzenészek, mivel ők ebből él-
tek, tudásuk apáról fiúra szállt. A gyermek a muzsikálás fortélyai-
t igyekezett minél hamarabb elsajátítani az apjától vagy más fér-
fi rokonától, mert ez a tudás biztosította a későbbi létét, megélhe-
tését. „...S kilencéves koromba’, mikor meg vótam tanólva, akkor
a lakodalomba, s az a legnagyobb itt nálunk, s akkoracska vótam,
hogy az ölkébe vittek a mozsikálásba.” – mesélte Halmágyi György

„Pulika”, gyimesközéplaki primás Dincser Oszkárnak.³ Mivel a ci-
gányok a zenélésből éltek, igen sok időt töltöttek gyakorlással, új
dallamok megtanulásával, régiak cifrázásával. Azt a muzsikást hív-
ták gyakrabban, aki a legjobban ki tudta elégíteni az adott közös-
ség zenei igényeit. Ahol kevés volt a cigányzenész, vagy nem is volt,
az valószínűleg azért lehetett, mert ott kevesen vagy egyáltalán nem
laktak cigányok. Ilyen esetben paraszzenészek (nem cigány származásúak)
töltötték be ezt a szerepet. Érdemes megemlíteni, hogy a Kárpát-medence
más területein is a „cigány” kifejezést nem csak etnikai értelemben használták,
hanem a zenészmesterséget üzőket is annak hívták, függetlenül attól, hogy a
muzsikás származását tekintve tényleg az volt-e, avagy sem. De az elmondható,
hogy a közösségben ezt a feladatot főleg cigányok végezték. A tanulás a pa-
raszzenészek esetében általában úgy történt, hogy kikeresgéltek a
dallamokat, amiket már eleve ismertek, mivel gyerekkoruk óta eb-
ben a zenei hagyományban éltek, illetve a cigányzenészeketől lesték
el nagyon sok mindent, ahogyan ők fogalmaznak, „maguktól tanul-
tak”. Voltak olyanok is, akik különórát vettek a cigányoktól. Mi-
vel nekik nem ez volt az elsődleges megélhetési forrás, hanem sokan
más munkákat is végeztek (mezőgazdaság, fakitermelés stb.), ezért
kevesebb idejük jutott a gyakorlásra. Olyanok is voltak, akik azért
tanultak meg muzsikálni, mert valamilyen testi hibájuk (vakság,
sántaság stb.) miatt nem tudtak más munkát végezni. Antal Zoltán
„Finánc” például vaksága miatt lett muzsik.

Jelenlegi ismereteim szerint a fentebb felsorolt 29 primás közül
körülbelül 15-ről készültek hangfelvételek, amelyek közül 7-ről vi-
deófelvételek is.⁴

A repertoárjukat tekintve nincsenek hatalmas különbségek, mi-
vel a gyimesi csángók népi kultúrája egy egységet alkot. Természe-
tesen egyénenként, falvakként, településeként vannak apróbb el-
térések.

A felvételek alapján elmondható, hogy a paraszzenészek sokkal
egyszerűbben játszanak a cigányoknál. Jóval kevesebb az egy dal-
lamhoz tartozó variációk száma, többségében ugyanazokat a díszí-
téseket használják, csak kevesebbszer. Bár sok hangzó anyag igen
rossz minőségű, ennek ellenére nem lehet hallani azokat a jellegze-
tes csúszkálásokat, amelyek arra utalnának, hogy a második lenne
az alapfekvés. A videófelvételeken muzsikáló csángó hegedűsök-

nél (Szöcs „Mojszi” Gábor, Mihók Mihály, Oltéán János) is azt lát-
ni, hogy szinte végig első fekvésben muzsikálnak, de a negyedik ujj
használatát igyekeznek elkerülni, általában második fekvésre vált-
va, harmadik ujjal váltják ki. Vonózás tekintetében nincs jelentős
eltérés a cigányokétól.

A cigányoknál sokkal több az egy dallamhoz kapcsolódó variá-
ció, jóval többször használnak díszítéseket. Gyakrabban élnek di-
namikai árnyalásokkal, bár azok inkább a keservekre jellemzőek.
Ellentétben a csángó zenészekkel, szinte végig második fekvésben
muzsikálnak. Jellemző továbbá, főleg Zerkula Jánosnál és ifj. Hal-
mágyi Mihálynál, hogy előszeretettel használnak terc- és szextfo-
gást.

Vannak viszont kivételek mind a két oldalon. A gyimesbükkii
Vándor Mihály „Cándra” cigányzenész létére hasonló ujjrenddel
játszik, mint a paraszzenészek, illetve nem csak ő, hanem Sinka Ist-
ván „Kukli” is.

Tímár Viktor és Antal Zoltán „Finác” paraszthegedűs létükre
pedig a gyimesközéploki cigányzenészekéhez hasonló ujjrenddel és
vonókezeléssel játszanak. Ez azzal magyarázható, hogy lakhelyük
miatt ők a középloki cigányzenészekkel voltak kapcsolatban, tőlük
tanultak. Megjegyezném, hogy Tímár Viktor az édesapjától is tan-
ult, aki szintén hegedűs és furulyás volt.

A fentiek alapján azt lehet következtetesként levonni, hogy két-
féle hegedülési stílus létezik Gyimesben, amiket nem annyira a prí-
mások etnikai hovatartozásából adódó játékmódbeli különbségek
alapján választhatunk ketté, hanem inkább a zenészek lakhelyei szer-
int, s ezek alapján „gyimesbükkii” és „gyimesközéploki” stílusokról
beszélhetünk.

A „gyimesbükkii” stílus főleg a paraszzenészekre jellemző, amely
egyszerűbb játékmódot képvisel a középlokihoz képest. Alapvető-
en első fekvésben játszanak. Mivel az elmúlt száz évben sokkal több
csángó zenész volt Bükkben, az ott élő cigányzenészek is hozzájuk
hasonlóan muzsikáltak, ugyanis egymástól lesték el a muzsikálás
fortélyait. Elmondható tehát, hogy a bükkii hegedűjáték egy egysé-
get alkot.

Gyimesközéplokon főleg cigányok látták el a zenei szolgáltatás
feladatát. Azok a paraszzenészek, akik itt tevékenykedtek, főleg töl-
lük lesték el tudásukat, így a bükkiihez hasonlóan a „gyimesközéploki”
stílus is egységesnek mondható. Jellemzője, hogy az alapfekvés a
második. Rengeteg olyan motívummal („patronokkal”) rendelke-
znek, amelyeket a sorvégeken, illetve más helyeken is előszeretettel
alkalmaznak. Ilyen formulák például az alábbiak:

Összességében elmondható, hogy a gyimesközéploki zenészek já-
téka jóval virtuózabb, kidolgozottabb a gyimesbükkiekéhez képest.
Dincsér Oszkárnak a gyimesbükkii muzsikások egy bizonyos Kop-
pac Jancsi (a „Kopac” feltehetően inkább gúnynév, sem mint veze-
teknév) cigányzenészt emlegettek.

„A nagyobb, városiasabb jellegű helyeken, Gyergyóditróban,
Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredában, Szépvízen, Tusnádon sok
cigányprímás megfordult, bandájával egyetemben, már ameddig a
szerződése odakötötte. A falukban megtelepedett cigányok ezeket
vették mintának, ezeket utánozták. Ha azután valamelyik prímás
kiöregedett s városban már nem kapott szerződést, akkor előfor-
dult, hogy megtelepedett s a fiatalok tanításával foglalkozott. A ne-
vük természetesen tovább élt, s ezért emlegetik a mai öregek Kopac
Jancsit, Vékonnyt, Mici Miskát és a többieket.”⁵

Sokan tanultak Kopac Jancsitól a XIX. és a XX. század fordulóján.
Simon György „Anuka”, Sinka István „Kukli” és az 1880-as
években született Tatár Miklós „Tódi” édesapjával élt egy időben.
Ebből az következik, hogy Kopac Jancsi a XIX. sz. második felében
élt. Feltehetőleg Gyimesbükkben lakott, mert akik tanultak tőle és
emlékeznek rá, mind bükkiek. Tatár Miklós „Tódi” elmondása alap-
ján Kopac Jancsi a gyimesi völgyön kívül elég sok helyet bejárt, és
akkoriban ő volt a legjobb muzsikás. „...Kopac Jancsi, az járt Bács-
kába’, Budapesten, Szegeden, az egy igazi hegedűs vót s...a Kopac
jobban tudott, mint édesapám, met cigány vót s... a cigány asz ci-
gány, az abból él, tuthassa jól!”⁶ Mivel Kopac Jancsi Dincsér elmon-
dása szerint letelepedett városi muzsikás, tőle tanulhatták a gyimes-
bükkiek az első fekvésben való hegedülést. Később aztán ezt Sinka
István „Kukli” is továbbadhatta, mivel elmondása szerint hozzá is
jártak hegedűórákra. Elképzelésem szerint ezt az ujjrendet leshet-
ték el egymástól a zenészek, és ez lett Gyimesbükkben az elterjedt. A
kósteleki csángó muzsikások is így muzsikálnak (pl. Vrencsán Ger-
gely).⁷

Gyimesközéplokon is sokáig vissza tudunk utazni az időben. Itt
a meghatározó zenészdinasztia a Halmágyi és a Pulika volt. Az e két
családba tartozó cigányzenészek mind második fekvésben muzsi-
káltak. A Jagamas János-féle gyimesi gyűjtésen muzsikáló idősebb
Halmágyi Mihály 1888-ban született, valamint a Dincsér Oszkár
néhány felvételén muzsikáló Halmágyi György „Pulika” is 1888-as
születésű. Mivel a cigányok általában az apjuktól, vagy más közeli
rokontól tanulnak, több mint valószínű, hogy az 1888-ban szüle-
tett Halmágyik felmenői is ezzel az ujjrenddel muzsikáltak. Ifjabb
Halmágyi Mihály (aki a táncmuzsika világában eléggé ismertté vált)
is ezt a rendszert vette át. Pulika János (sz.: 1924) cigányzenésztől
tanult rövid ideig Antal Zoltán „Finác”, illetve Tímár Viktor édes-
apja, és Tímár Viktor is a Halmágyiktól leshette el ezt az ujjren-
det. Zerkula János (sz. 1927.) játéka a középlokiak stílusával mutat
egyeztést. Ez azzal magyarázható, hogy felesége, Fikó Regina – aki-
vel már gyermekkoruk óta ismerték egymást – a korábban már em-
lített Pulika János testvére volt, így az ő játékmódjukat leste el és ta-
nulta meg.

Összevetve a gyimesbükkii és a gyimesközéploki stílust, megállá-
píthatjuk, hogy a középloki zenészek játéka a régisebb, ugyanis a
Gyimesbükkön tanító Kopac Jancsi városi cigányzenész volt, és az
újabb, „városias” játékmódot vitte Gyimesbe és tanította meg so-
kaknak. Ezzel szemben a gyimesközéploki muzsikások egy sokkal
régibben odaköltözött zenészdinasztia sarjai, akik tudásukat a csa-
ládán belül továbbadták a fiatalabb generációknak. Dincsér Osz-
kár így ír erről: „A megtelepedett cigányok közül régebben csak né-
hány család foglalkozott a muzsikálással. Erre enged következtetni
az, hogy néhány név egymástól messzebb eső faluban ismétlődik,
mint Zerkula, Pulika...”⁸

*

A KÉT STÍLUS TECHNIKAI ÖSSZEHOSONLÍTÁSA

Igaz, a fent leírtakban elég sok szó esett már a különbségekről, érde-
mesnek láttam, hogy egy külön alfejezetben összegyűjtsem ezeket,
valamint a hasonlóságokat, és röviden összehasonlítsam a gyimes-
középloki és a gyimesbükkii stílust technikai szempontból.

JEGYZETEK

1 VIRÁGVÖLGYI Márta: *Halmágyi Mihály gyimesközéploki primás hegedűjátéka*. In *Virágvolgyi Márta – Pávai István (szerk.): A magyar népi tánczene*. Planétás Kiadó, Budapest, 2000. 274-301. • 2 DINCSEŔ Oszkár: *Két csiki hangszer. Muzsika és gardon*. A Néprajzi Múzeum füzetei 7. Domanovszky György (szerk.), Magyar Történelmi Múzeum, Budapest, 1943. 41. • 3 DINCSEŔ Oszkár: *Két csiki hangszer. Muzsika és gardon*. A Néprajzi Múzeum füzetei 7. Domanovszky György (szerk.), Magyar Történelmi Múzeum, Budapest, 1943. 11. • 4 DincseŔ Oszkár gyűjtései között vannak olyan felvételek, melyeknél nem tudni biztosan, hogy ki hegedűl, ezért csak körülbelül 15. • 5 DINCSEŔ Oszkár: *Két csiki hangszer. Muzsika és gardon*. A Néprajzi Múzeum füzetei 7. Domanovszky György (szerk.), Magyar Történelmi Múzeum, Budapest, 1943. 12. • 6 DINCSEŔ Oszkár: *Két csiki hangszer. Muzsika és gardon*. A Néprajzi Múzeum füzetei 7. Domanovszky György (szerk.), Magyar Történelmi Múzeum, Budapest, 1943. 9. • 7 Kallós Zoltán gyűjtése alapján. • 8 DINCSEŔ Oszkár: *Két csiki hangszer. Muzsika és gardon*. A Néprajzi Múzeum füzetei 7. Domanovszky György (szerk.), Magyar Történelmi Múzeum, Bp., 1943. 12.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANTAL Imre: *Gyimesi krónika*. Európa Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó, 1992. • BALASSA Iván: *A szomszédos országok magyarjainak néprajza*. Planétás Kiadó – Mezőgazda Kiadó, 2003. • BARTÓK Béla: *A magyar népdal*. Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 1924. • BOD Péter: *Önéletírás*. Magyar Elektronikus Könyvtár. (Letöltve: 2017. április 10.) <<http://mek.oszk.hu/00600/00616/00616.htm>> • BORSOS Balázs – MAGYAR Zoltán: *A magyar népi kultúra régiói 2. Felföld, Erdély, Moldva. M-érték Kiadó, Budapest, 2011.* • BRAUER-BENKE József: *A népi hangszerek története és tipológiája*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Budapest, 2014. • DINCSEŔ Oszkár: *Két csiki hangszer. Muzsika és gardon*. A Néprajzi Múzeum füzetei 7. Domanovszky György (szerk.), Magyar Történelmi Múzeum, Budapest, 1943. • DOMOKOS Mária (szerk.): *Tegnap a Gyimesben jártam... Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.* • HESZ Ágnes: *Élők, holtak és adósságok*. A halottak szerepe egy erdélyi falu társadalmában. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012. • HOFER Tamás: *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009. • KALLÓS Zoltán – MARTIN György: *A gyimesi csángók táncélete és táncai*. In *Dienes Gedeon – Maác László (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok*. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1969–1970. 195–254. • KÓSA László: *A gyimesi csángók hagyományos élete*. In *Domokos Mária (szerk.): Tegnap a Gyimesben jártam... Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.* 5–17. • PAKSA Katalin: *A magyar népdal díszítése*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1993. • ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népművészeti szempontból*. Pest, 1868., Magyar Elektronikus Könyvtár, Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft., 2003. (Letöltve: 2017. április 10.) <<http://mek.oszk.hu/04800/04804/html/88.html>> • PÁVAI István: *Az erdélyi magyar népi tánczene*. Hagyományok Háza – Kriza János Néprajzi Társaság, Budapest, 2013. • SÁROSI Bálint: *A gyimesi csángó hegedűstílus*. Magyar Zene, 1977/2. Magyar Zeneművészek Szövetsége, Budapest, 176-183. • SÁROSI Bálint: *Zenei anyanyelvünk*. Planétás Kiadó – Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2003. • SEBŐ Ferenc: *Népzenei olvasókönyv*. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. • VARGYAS Lajos: *A magyarság népzeneje*. Planétás Kiadó – Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2002. • VIRÁGVÖLGYI Márta: *Beszélgetés Zerkula János gyimesi primással*. Folkszemle, 2013. március (Letöltve: 2017. április 10.) <http://folkradio.hu/folkszemle/vinagvolgyi_zerkula/index.php> • VIRÁGVÖLGYI Márta: *Gyimesi népzene II. Halmágyi Mihály és Ádám Gizella*. Népzenei Füzetek. Hangszeres népzenei példatár. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 2000. • VIRÁGVÖLGYI Márta: *Halmágyi Mihály gyimesközéploki primás hegedűjátéka*. In *Virágvolgyi Márta – Pávai István (szerk.): A magyar népi tánczene*. Planétás Kiadó, Budapest, 2000. 274-301.

FELHASZNÁLT ZENEI KIADVÁNYOK, GYŰJTÉSEK

BODÓ-BÁN János (szerk.): *Gyimesi hangszeres tánczene*. Élő hagyományos tánczene. Bodó-Bán Bt. 2005. • HAGYOMÁNYOK HÁZA Folklor Adatbázis. (Letöltve: 2017. április 10.) <<http://folkloredb.hu/fdb/index.php>> • JÁNOSI András (szerk.): *Gyimesi népzene*. Hungaroton, 1996. MTA Zenetudományi Intézet: *Publikált népzenei hangfelvételek internetes adatbázisa*. (Letöltve: 2017. április 10.) <<http://db.zti.hu/24oral/dalok.asp>> • KALLÓS Zoltán (szerk.): *Kallós Archívum 10. Gyimesi magyar népzene Pulika János emlékére*. Válaszút Népművészeti Egyesület. 1995. • MTA Zenetudományi Intézet: *Kallós Archívum*. MTA Zenetudományi Intézet 2008–2010. (Letöltve: 2017. április 10.) <<http://db.zti.hu/kallos/kallos.asp>> • PÁVAI István – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Jagamas János népzenei gyűjteménye a Román Akadémia Folklor Archívumában*. Román Akadémia Folklor Archívuma, Kolozsvár – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Budapest – Hagyományok Háza, Budapest, 2014. • FONÓ RECORDS: *Új Pátria 16. Gyimesi népzene*. Zerkula János keservei. Gyűjtötte: Kerényi Róbert, Vizeli Balázs. 2002. • VIRÁGVÖLGYI Márta: *Gyimesi népzene II. Halmágyi Mihály és Ádám Gizella*. Népzenei Füzetek. Hangszeres népzenei példatár. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 2000.

Gyimesközéploki ujjrend

A gyimesközéploki és a gyimesbükkli játékmód közötti legnagyobb különbség az ujjrend. A középlokiaknál az alapfekvés a második, míg a bükkieké az első.

A díszítéseket tekintve nincsenek nagy különbségek. A gyimesi hegedűjátéka jellemző díszítési módok mindkét stílusnál jelen vannak, amelyek a következők: *vibrato*, *trilla*, *körülírás* (főleg a keservekre jellemző), *előke*, *alsó és felső váltóhangos díszítés*.

A különbség inkább a díszítettség mértékében keresendő. Míg a gyimesközéploki zenészek a fent felsorolt díszítések mindegyikét gazdagon használják és variálják, a gyimesbükkiek inkább a kevesebb díszítést a jellemző.

A kettősfogások közül a kvintfogatás egyformán jellemző, viszont a terc- és szextfogatás inkább a középlokiakra. Az a fajta hangzatkódolás, amikor a primás az üres G–D vagy D–A húrpárokat hozzázengeti a hangsúlyos hangokhoz, általánosan jelen van Gyimesben.

A vonókezelés tekintetében sincs nagy különbség, mindkét stílust az erős, dinamikus vonózás jellemzi. Az egész vonók mellett főként a vonó alsó felében játszanak (vonóközep és kápa között), inkább alkarból, mint csuklóból. A különböző vonózási rendszerek egyénekenként térnek el.

*

ÖSSZEGRÉS

DincseŔ Oszkár munkája alapján vissza lehet nyomon kövteni a gyimesi primások után egészen a XIX. század utolsó negyedéig. Látható, hogy rengeteg olyan primás tevékenykedett az elmúlt több mint száz évben, akikről eddig még nem sokan hallottak. Szerencsére az általa leírt beszélgetések részletei mellett hangfelvételek is készültek, így az 1940-es, Jagamas Jánosnak köszönhetően pedig az 1950-es évek aktív zenészeinek játékaról is képet kapunk. Az elmúlt évtizedek gyűjtései és az előbb említett népzene-kutatók munkái segítségével közel harminc primást sikerült összeírnom. Közülük körülbelül a felétől hangfelvételek is vannak. A lista közel sem teljes, bővítéséhez további kutatómunka szükséges.

A felvételek alapján megállapíthatjuk, hogy gyakorlatilag kétféle játékmódot különíthetünk el Gyimesben, az egyik a gyimesközéploki zenészekre jellemző, amelyek fő ismérve az, hogy főleg második fekvésben muzsikálnak. A másik a gyimesbükkli hegedűsök játéka, akik alapvetően első fekvésben muzsikálnak, és játékaik nem annyira virtuóz, mint a középlokiaké.

A két játékmód közötti különbségek viszont nem változtatják meg azt a tényt, hogy a gyimesi primások zenei gondolkodásmódja egy egységet alkot, illetve a repertoárjukban sincsenek hatalmas különbségek. Az erre a zenére jellemző stílusjegyek mindegyik zenésznél megtalálhatóak, csak más-más mértékben.

Gyimes vidékének hagyományos kultúrája – a természeti környezetből is fakadó elszigeteltsége miatt – napjainkig megtartotta archaikus jellegét. A későbbi időkben érkezett új stílusú dallamokat, magyar nótákat is a saját zenei világuk szerint asszimilálták, „régies ruhába öltöztették”. Bár kevesen, de még mai napig élnek olyan idős hegedűsök, akik ezt a régies zenei gondolkodásmódot képviselik, és vannak gyimesi fiatalok, akik meg akarják ezt a muzsikát tanulni. Vajon meddig maradhat fenn Gyimesben, és ha fennmarad, hogyan fog esetleg változni ez a hagyományos zenei kultúra?

Mihó Attila

„A főder fődből kell munkálni”

Adatok a moldvai csángómagyarok fazekasságának végnapjaihoz

A moldvai magyarokra is jellemző, hogy a különféle hagyományos mesterségek rendszerint ott válnak háziiparrá, ahol a szántóföldi gazdálkodásra alkalmas termőföld szűkössége miatt erre *kényszerülnek* és a szükséges egyéb feltételek – hagyomány, alapanyag, kereslet – megléte erre *lehetőséget nyújt*. A Kárpátoktól keletre eső moldvai nagytájon a történelem során igen erősen érvényesült a cserépedények iránti kereslet, mert bár az étkezési kultúra szerénysége nem igényelt gazdag edénykészletet és a lakások díszítésére sem használtak annyi cserepet, mint Erdélyben, de a katolikus csángóknál és az ortodox románknál elterjedt szokás, hogy bizonyos ünnepeken, főként pünkösöd idején a rokonság kisebb-nagyobb cserépedényekkel ajándékozza meg egymást, amihez sok portékára volt szükség. Ugyanakkor az erdélyi fazekas központok egyre inkább elvesztették otthoni piacaikat, mivel ott hamarabb terjedt el a gyári edények használata. Mint Kós Károly megállapítja, „a közeli háromszéki és csíki fazekasgócok – Bereck, Dánfalva, Madaras – megmaradt fazekasai” a Tatros és a Szeret mentén értékesítették árujukat.¹ Más forrás szerint a XIX. században Udvarhelyről évente tizenöt-húszezer festett edényt szállítottak Moldvába.²

Természetesen működtek Moldvában is fazekas központok, de ezek egyszerűbb, kevésbé változatos edényeket égettek, többségükben pedig fekete kerámiát állítottak elő. Dorinel Ichim szerint Bákó környékén a legkorábbi égetőkemence lelete a XIV. század végéről került elő. A ma Dózsaújfalva névvel büszkélkedő csángómagyar településnek korábban *Fazekasfalva*, románul *Olari* volt a neve. A román Icusești falu belterületének egyik részét Fazekasok falujának (Olărești) nevezik, Bákóban pedig ismeretes a Fazekasok utcája (Strada Olarilor). Az 1772–74-es összeírások Bákó vidékén tizenhatfaluban találtak fazekast: Fintinelen és Călugăraiban név szerint is. Bákóban a XIX. század végén két fazekasműhely dolgozott. A XX. század végéről egyetlen Bákó megyében működő fazekasműhelyről ad hírt Ichim, mégpedig Hemeiuși község Lilieci de Jos falujából. Edényeikhez az alapanyagot az agyagos vidékekről (Măgura, Ciuși, Itești) hozzák, s munkájuk során már nem a hagyományos technikákat és eszközöket használják, korongjaikat elektromos motor hajtja, s a fazekakra, tányérokra ecsettel pingálják a leveleket, virágokat. Égetőkemencéjük is újszerű, duplafalú lett, a mázat sem maguk készítetik, hanem készen vásárolják. Talán csak a kész áruk Bákó és Román környéki értékesítésének módja emlékeztet a hagyományos időkre.³ A különösebb igényeket inkább az Erdélyből érkező, valamint a sucevai és a rădăuți-i fazekasok elégítetik ki.

Kós Károly szerint *Kukujec*, *Kicsiszalonc*, *Frumósza*, *Bahnașeni* műhelyeiből korábban esztendőnként több mint 300 szekérral terítették az eladó edényeket, mégpedig elsősorban dél felé haladva: Grigoreni, Luncani, Mardzsínén, Bogdánfalva, Nagypatak érintésével egészen Klézségig, vagy még tovább, ahol búzára, rozsra, főként pedig törökbúzára, vagyis kukoricára, esetleg borra cserélték az edényeiket. Az egyszerűbben előállítható fekete kerámia mellett igény volt a csángómagyar háztartásokban a *vörösré égetett*, mázatlan, vagy részben, esetleg egészben mázas edényekre is, ezeket a csíki Dánfalváról, a háromszéki Bereckből, vagy akár Korondról, de elsősorban azoktól a helybéli fazekasoktól szereztek be, akik nemzedékekkel korábban, a Székelyföldről települtek Moldvába. Ezek leg-

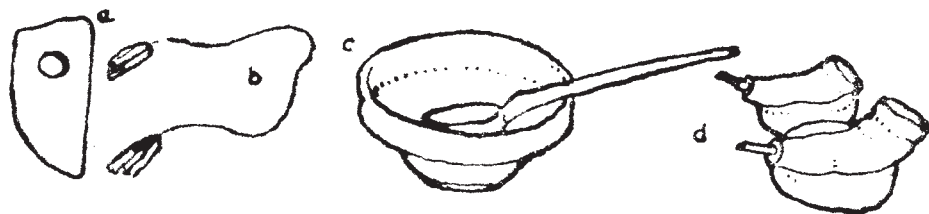
ismertebbe az Ojtoz völgyében található *Gorzafalván* készült, ahol a legtovább, szinte az ezredfordulóig dolgoztak az utolsó fazekasok.

Ebben a tanulmányban azonban elsősorban nem róluk lesz szó. A gorzafalvi fazekasokkal számos kisebb-nagyobb hírlapi cikk, s komolyabb tanulmány foglalkozik, elsősorban dr. Kós Károly monografikus igényű tanulmányaira kell utalnom.⁴ Ezekből tájékozódhatunk a moldvai csángómagyarok legjelentősebb fazekasközpontjának részleteiről, tevékenységük főbb jellemzőiről. Ezeknek a fazekasoknak a tudásában „a székely hagyományok folytatását láthatjuk. De mint a Moldvába került magyar lakosság népi kultúrájának sok más jelenségét, a fazekasságot is »csángóssá« alakította a moldvai környezet és a környező román etnikum együttes hatása.”⁵

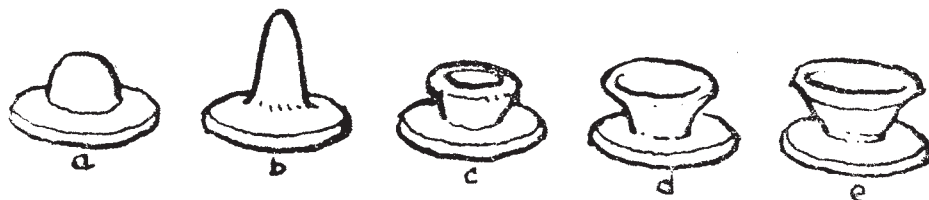
Adataink szerint már a XIX. század vége felé előfordult, hogy az akkor bevezetett határvám miatt több madarasi fazekas az akkori határon túlra, Gyimespalánkára költözött, annyira fontos volt számukra a moldvai piac. Kós szerint a Székelyföldről érkező fazekasok egymástól elszigetelten telepedtek le egy-egy csángó faluban, például Pusztinába Laczkó János, akinek leszármazottait aztán az olár (= fazekas, rom.) ragadványnévből *Volárra* torzították a környékbeli román vásárlók, majd valamelyik botfűlű hivatalnok.⁶

A legjellegzetesebb moldvai fazekasközpontokban Kós Károly szerint még máz nélküli fekete edényeket állítottak elő.⁷ Ilyenek a Románvásár fölötti Șagna és Vulpești, valamint a Tázló környéki Kukujec, Kicsiszalonc (Tărița), Frumósza és Bahnașeni „szántóvetőhely nélküli szegénységből rekrutálódott magyar és román fazekasai.” A máz nélküli, szalanci típusú fekete edény, csak egyszer égetett, mégpedig úgy, hogy „a kemence tetejét betapasszák, csak egy kicsi likat hagynak, s azon át szalmával *béfüstölnek*”. A kicsi, földbeasott, „aknaszerű szájjal ellátott égetőkemencékbe alig fért 200 darab edény, de mert csak egyszer égették és nem díszítették, a műhelyek termelékenyek voltak. Aztán kivették a vastagon kormos edényt, s valami ribanccal – ronggyal – megtörülgették, amittől fényt kapott. Román húsvétkor csak Szaloncra 30 edényáruló szekérről több jött ki s két hétig cserélték a fekete *fazakjaikat* különböző terményekért.”⁸

A fazekasmesterség felvirágzásának fontos feltétele, hogy a hártárban, vagy legalábbis a közelben legyen megfelelő agyagos, *zsíros*, *szikunyú* (vályogos) föld, ami Szaloncban bőséggel állt rendelkezésre. Nem így a közeli Pusztinán, ahol pedig a szegényes és szűkös földterület miatt igen nagy szükség lett volna a földművelés mellett folytatott kiegészítő tevékenységre. Itt azonban csak sovány, *fűvenyes* (homokos) föld akadt, amit a *Kenderes vége* nevű határrész martjából ástak, szekérral hazaszállították, ahol megáztatták, hogy lágy legyen, idegen föld ne vegyüljön bele. „A ház föggyire két dógozódeszkát tettek, fűvenyt hintettek rá, s bósztán – tők – nagyságú *bócokat* (gombóc) csináltak az agyagból, s azokat a deszkák hosszába két rendben tették egymásra. A fazekas felment a halom tetejére, s gyúrni, taposni kezdte a lábával. Aztán a szélétől befelé gyúrta, míg a csomó közepéig nem ért, sallóval szeletekre vágta, s azokat összegyűjtötte bócokba. Ismét homokot szitált a deszkákra, háromszor újra meggyúrta, végül rakásba tette a ház egyik szegletébe. Onnan 3-3 *bócot* vett, s a tenyerével annyit legyúrt a tesgyn,⁹ amennyit egy nap alatt fel tudott dolgozni. Aztán az egész masszát

Tálakra írott díszítőelemek és fazekas szerzőmök, Pusztina: a) lapocka (fakés) b) szirma (rézdrót) c) mázóoló tál és kalán d) írószaruk (nádcsővel, cserépszékekre helyezve) (Kós 1976. 153.)

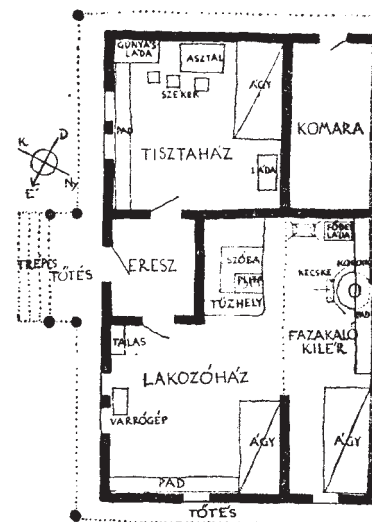
A tálkorongolás munkaszakaszai Pusztinán: a) felítve a bót b) felhúzva c) lenyomtatva d) újból felhúzva e) kicsinyítva a szádja; (Kós 1976. 153.)

fölszeleltelte egy réz szermával, vagyis dróttal, akárcsak a puliszkát, s a szeleteket karvastagságú rudakká sítette, vagyis sodorta, majd ökölnyi bócocskákba szaggatta – akkorákra, mint a kujakom”, s hozzálatott ezek korongolásához.¹⁰

A fazekas mihelye egyben a család konyhája és lakószobája. Itt állt földbeásott lábakon az ablak alatt a 3 m hosszú és 45 cm széles tesgye, vagyis a munkapad, közepén a függőleges fa oszlijájú¹¹ kerek korong a lábbal forgatható alsó nagykerékkel és a felső tángyérrel. A korong előtti széken ült a fazekas, a korong mögötti kecskére tette a bal lábát, miközben a jobbal hajtotta az alsó nagykereket. Az asztalon volt az a vizesedény, amibe a korongoló fazekas munka közben a kezét nedvesítette, hogy jól sikuljon az agyagon, valamint az úgynevezett reszelő, ami tulajdonképpen egy vaslap, amivel a kezére tapadt agyagot időnként letakarította. A munkaeszközök sorába tartozott még egy lapos fakés, a lapocka, valamint a szerma, a drót, amivel az elkészült edényt levágta a fazekaskorongról. A munkapad fölé polcokat szereltek a kész edények számára.¹²

Az edénykészítés munkamenete a következő. A munkapad mellé telepedő fazekas megrúgta a korongot, hogy forogjon, aztán felvett egy bótot, erővel a korongra csapta, majd megegyesítve – tömörítve – felhúzta a forgó korongon, hogy ne maradjon benne üresség. Ezután vizes kézzel, két hüvelykujjával lenyomta és likat csinált a közepébe, belül a bal, kívül a jobb kezével felhúzta a kívánt formára, jobb mutatóujjával megcsinyálta a szággyát – száját –, és a lapockával kívül-belül kitakarította a sártól. Utoljára a szermával¹³ levágta a korongról és föltette a polcra száradni. A kész edényeket nyáron a szabadban napfényre, télen a ház gerendázatára függesztett estelekre¹⁴ tették száradni. A megszikkadt tálakat, edényeket húszasával tyánkba¹⁵ kötötték, s mikor felcsálták¹⁶ az ezer tálat, előkészítették a festőket. Ehhez Bákóban vásárolt úgynevezett dobrudzsai fejfődet öröltek meg vízzel a rezsnycén.¹⁷ A zódfestő rézoxidból készült: „mikor égette a tálakat, veresrezet is égetett, ezt fejfőddel vegyítette és vízzel örölte”. A vízben oldott festékekkel írta fel a tálakat nádcsővel ellátott, borjúszarvból készült tölcseres szaruval, mégpedig úgy, hogy a tálat a korongra tette és „eccer húzott fejfődet, eccer zódet”.¹⁸ Többnyire veres fődre írtak tehát fehérvél és zóddel, de a kisebb edények sokszor fehér alapfestést kaptak, s a mintát zölddel és vörössel írták. Ilyenkor a korong lassú forgatásával föltett vízszintes vonal volt a szál, a hullámos az ökörhúgy, a pontok a cseppek, s volt még kakasszárnyának és kakasfarkának nevezett díszítés. Mivel a rézoxidból készült zöld festék drágább volt, igencsak takarékosan használták.

A megírt, kész edények újra az udvarra vagy a műhelybeli polcokra kerültek száradni. Aközben meg-megforgatták, hogy el ne fa-

Pusztinai fazekasműhely (Kós 1976. 152.)

csarodjon, el ne borigadjon száradás közben. A jól kiszáradt tálakat tizenkét oszlopba téve hordták a hornyába,¹⁹ ahol megkapták az első égetést. A pusztinaiak a szomszédos, fekete edényeket készítőktől eltérően nem veremszerű kemencét használtak, hanem a föld felszínére építették a csonkakúp alakú katlant, aminek két oldalán tüzelőnyílás volt, belül pedig a nyílások között fedett „ösvényeket” alakítottak ki, amikben járt a tűz, de úgy, hogy a láng közvetlenül ne érje az égetendő edényeket.²⁰

A nyers edények kemencébe rakása nagy körültekintést és hozzáértést igényelt. Ilyenkor a fazekas beállt a katlanba, s a felesége adogatta számára a szárított edényeket. A tálakat kereken, három kalácsban (gyűrűben), fokra (élükre) állítva helyezték el, s a három első rendre rakták a többi. Amikor megtelt a katlan, törött cserépekkel fedte le és kezdődhetett az égetés. Ehhez először nagy bükkfacsutakokat használtak, amíg a katlan fölmelegedett, mert az tarcsa a lágytüzet, ez után következtek a butucselek,²¹ a vékonyabb csutakok, amiktől kezdenek vörösen izzani az edények. A másoccori, mázra égetéskor a vörös izzás után még bevetnek a kemencébe vékony ölfát, langfát, amiktől már fejtér lesz a tűz, ezzel takarítsák ki a mázat, így érik el, hogy a máz ráolvadjon – de rá ne égjen – az edényre. Talán ezek a fazekak égetésének legizgalmasabb, legkockázatosabb pillanatai: a mester ügyesen bedob a katlanba egy szálkácskát (forgácsot), s annak a lángja kinyiccsa (megmutatja) az edény színét. Ha az olyan, mint a tojásrátott, tehát a máz még nem olvadt meg teljesen, akkor tovább kell hevíteni.²²

Az elsőre kiégetett edényeket bemázolták, hogy tartósak és könnyen tisztíthatók legyenek. Ehhez plumbot, vagyis ólmot vásároltak, száz edényre egy kilót számolva, s azt vasüstben porrá égették. Aztán egy vályúban porrá tört fehér porondikövet, vagyis kvarcot szolgáltató kavicsot drótszitával megszitáltak, s négy kanállal hozzákeverték harminc kanál ólomporhoz. Rezsnicén vízzel újraörölték a megszitált kvarcot s az oxidált ólommal olyan finomra keverték, mint a tej. Simaságát a nyelvükkel próbálták meg. Tizenkét kilónyi mázat a fazekas és felesége egy nap és egy éjszaka örölt, majd a tejszerű folyadékkal az edényt a mázóoló tál fölé tartva, nagy fakalánnyal megöntözték belül s a szádja körül. Amikor a máz rászáradt, következett a második égetés.²³

A katlanból kiszedett, kiégetett kész edényeket ribancokkal, vagyis rongyokkal letörölték, s megszensgették, hogy nincs-e megrepedve. Meglehetősen nagy volt a selejtes edények aránya. Nyáron az edények negyede, télen a katlanba áramló hideg levegő miatt olykor a fele is elromlott. Pusztinában a Kós Károly által feljegyzett emlékek szerint elsősorban tálakat készítettek, mégpedig „mosogató, ki-

lus, hatszázgrammos, egyfertályos és játékosítalat, továbbá illogatósiprot, kicsikancsót, irottfédőt, tángyérokat, virágtartót, kukukot (madár alakú sipot), kicsi korsót, serpenyőt, puskulicát,²⁴ boldot.²⁵ Nagyobb edényekkel nem foglalkoztak, mert arra a pusztinai agyag nem való, azokat a közeli szalonci és szkitu-frumószi fazekasoktól szereztek be a falubeliek.

A kész edényeket maguk a fazekasok, vagy megbízott szekeresek hordták szét és árulták, főként cserélték elsősorban a Szeret menti Mezőségen, valamint a Beszterce mellékén, főként törökbúzára vagy más termékekre. A terméstől függően a vevők egyszer vagy kétszer töltötték meg kukoricával a megvételre kiszemelt edényt. Ezen a terménymennyiségen osztozott aztán a fazekas és a szekeres, általában 2:1 arányban. Volt, amikor a fazekas előzőleg megalkudott a szekeressel, például hogy „van ezer tálam, abból hatszázötven kiló (gabona) az enyém, a többi a tiéd”. Máskor „adták rakásba is, ezerrivel a zsidó kereskedőknek, akik parával (pénzzel) fizettek”. A pusztinai szekeresek Grigoreni–Podiș–Luncani–Marjineni–Bákó–Bogdánfalva–Nagypatak–Újfalú útvonalon sokszor Tekucsig elmentek. 1949-ben előszeretettel jártak Román felé, mert ott „többecsébb volt a törökbúza”. Jövet-menet kilencszáz tálat is eladtak. Sokan eljöttek az áruért a Pusztina környéki román falvakból is. Különösen sok edényt vásároltak a téli pünkösdben,²⁶ valamint nyári pünkösdben, amikor az ortodoxok „minden hóttal adnak istennevében egy tál ételt”²⁷ – tálástól.

A pusztinai fazekasok közül főként azok jártak jól, akik nemcsak korongoltak, égettek, hanem lovasgazdák lévén maguk is értékesítették cserepeiket, hiszen nekik nem kellett senkivel sem osztozniuk a jövedelmen. De ők aztán elég hamar megszedték magukat annyira, hogy vehettek maguknak néhány hektár földet, és abbahagyhatták a nagyon erős megterhelést jelentő fazekasmesterséget és értékesítést. Ezért aztán az a mondás járta közöttük, hogy a földér fődből kell munkálni, mert a földdel, az agyaggal végzett munkával kereshették meg a földvásárlásra való pénzt.

A pusztinai fazekasokra úgy emlékeztek a faluban 1976-ban, hogy körülbelül 1950-ig dolgoztak. A legutolsónak a neve is foglalkozására utalt, a fia, Fazekas István akkor még élt. Talán ő volt az, akire Oláru Estánként mint *tálmesterre* emlékeztek 1994-ben. Ekkor már csak úgy élt az emléküik a szájhagyományban, hogy *akkoriban haltak el azok, akik valamikor tálakval, csiprokkal dolgoztak*.

A pusztinain kívül olvastam a XIX. század végén a Románvásár és Bákó városa között lévő Balázsfalván (Balaușești) működő fazekasokról,²⁸ és találtam adatot egy Lészpeden dolgozó fazekas családról is. Magyarok voltak, s „úgy beszéltek, mint münk” – mondta Simon Ferenc Józsefné egykori szomszédja. Az 1940-es évek máso-

dik felében Lészpeden, meg máshol is árulták a fazekait, mégpedig terményért, amennyi egyszerre belefért: *pityókáért, faszujkáért, törökbúzáért, dióért*. Gazda László csángómagyar falvakról készült helytörténeti lexikona szerint a második világháború után Pusztinából és Magyarfaluból telepített csángómagyarokkal megnövelt népességű Garófán élő fazekasok festett és díszített kerámiatárgyakat készítettek.²⁹

Ezek az emlékek azonban már a moldvai csángómagyarok fazekasságának utolsó mozzanatai. A mesterséget az Ojtoz völgyi Gorzafalván gyakorolták legtovább, ahol még találkozhattam az 1936-ban született *Aszalós Viktorral*, a moldvai magyar fazekasmesterség „utolsó mohikánjával”, akit meghívtam 1993 nyarán a Magyar Művelődési Intézet Mezőtúron rendezett fazekas táborába, hogy a népi kerámiával foglalkozó hazai népi iparművészek megismerhessék a moldvai csángómagyarok kihalófélben lévő mesterségét. Viktor bácsi is többé-kevésbé múlt időben beszélt a gorzafalvi fazekasságról, de azért hangsúlyozta, hogy fáj a szíve érte. Hogyne fájna – mondta –, mikor arra gondol, hogy *béjöttek Budapestről a magyarok egy-egy buszval, s vagy ötvenen vásárolták a fazekait*. De hát ebből a buszokon érkező, s a fazekas termékeket emléktárgyakként vásároló idegenforgalomból nem tudnak megélni az egykori fazekasok leszármazottai. Ezért egy részük áttért időlegesen nagyobb keresletet ígérő termékekre, mint Pusztinában a fűz vesszéből font kosarak fazekassághoz hasonló munkájával és értékesítésével működő módjára. Témánk szempontjából ennek elsősorban azért van jelentősége, mert azt mutatja, hogy a szűk határú Pusztina magyar lakossága már más területen is kereste a megélhetés feltételeinek javítását célzó lehetőségeket. A fazekassággal az ártermelésben nem tudták felvenni a versenyt a kedvezőbb feltételekkel rendelkező települések (házi)iparosáival, de mert a fazekas termékek fuvarozással összekötött értékesítésének, vagyis a cserekereskedelemnek hagyományos technikáját már volt módjuk megismerni és gyakorolni, nem volt nehéz sem az egyének, sem a közösség számára „átállni” egy másik termék, a *vesszéből font kasok* előállítására és értékesítésére. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg Gorzafalván is, ahol éppen az utolsó fazekas, Aszalós Viktor próbálkozott évezredünk elején, hogy hasított mogyoró vesszéből font kasok és kosarak készítésével és értékesítésével pótolja a fazekas termékek iránti kereslet megcsökkenését. De Kézdivásárhelyre költözött unokája – Ionuț Budau – más utat választott. Nagypapjától örökölt és tanult fazekasmesterségét korszerűbb és újabb stílusú kerámia dísz tárgyak készítésével igyekszik hasznosítani. Eszerint a moldvai csángómagyarok fazekasmesterségének hagyományos tudásanyaga talán nem veszett el, csak átalakult.

Halász Péter

JEGYZETEK

1 *Dr. Kós Károly*: Fazekasság. In.: *Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – dr. Nagy Jenő*: Moldvai csángó népművészet. Kriterion. Bukarest, 1981. 144–176., 144.

2 Ugyanott 175.

3 *Ichim, Dorinel*: Zona etnografică Bacău. Editura Sport-Turism.

București, 1987. 50–51.

4 A már idézetten kívül *Slatineanu – Stahl H. Paul – Petrescu, Paul*:

Arta Populara in R. P. R. ceramică. București 1958. 157–158.; *Kós Károly*:

Csángó néprajzi vázlat (1949). In.: *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion.

Bukarest, 1976. Népi ipar 141–163.; *Fazekasság 151–158.*; *Kovács Ákos – Sztrés Erzsébet*: Egy moldvai csángó fazekasközpont ismertetése. 1971–1972. Etnológiai Adattár 17. 486.; *Gazda József*: A kéz beszélget. Gorzafalvi fazekasok közt. A Hét VII. 1976. 28. sz. 3.; *Kós Károly*: „A földet fődből kell munkálni”. Moldvai Magyarorság 2001. 9. 21.; *Gazda Árpád*: Az utolsó csángó fazekas Gorzafalván. Krónika. 2002. márc. 14.

5 *Kós* 1981. 175.

6 *Kós* 1976. 216.

7 *Kós* 1976. 152.

8 Ugyanott.

9 munkapad (tejghea, u. a., rom.)

10 *Kós* 1976. 155.

11 tengelyű (osie u. a., rom.)

12 *Kós* 1976. 155–156.

13 dróttal (sármă u. a., rom.)

14 estelék: stelăzi, polc

15 tyánk: csomó, köteg (teanc u. a., rom.)

16 felcsinálták

17 kézimalmal (rășniță u. a., rom.)

18 *Kós* 1976. 156.

19 *hornyanak* neveztek az égetőkatlant védő épületet, v. ö. *horn*: kémény, rom.

20 *Kós* 1976. 156.

21 butucel: kis tuskó, rom.

22 *Kós* 1976. 157.

23 Ugyanott.

24 persely (pușculiță u. a., rom)

25 bold: háztető csúcsára való kerámiadísz (*Péntek János*: A moldvai magyar tájnyelv szótára I/1. EME Kolozsvár, 2016. 100.)

26 húshagyó előtti vasárnap: 'moșii de iarnă'

27 *Kós* 1976. 158.

28 *Condrea, Petru*: Dicționarul geografic al județului Roman. Tip. Thoma Basilescu. București, 1891. 15.

29 *Gazda László*: Csángómagyar falvak I. Nap Kiadó. Budapest, 2009. 290.

Kis magyar néprajz a rádióban

In: Jávor Kata – Küllős Imola – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): *Kis magyar néprajz a Rádióban*.
RTV-Minerva, Budapest, 1978.

A MESEMONDÓ

Olyan megállapítással kell kezdenünk, ami első hallásra is magától értetődőnek tűnik. A mesemondás főszereplője maga a mesemondó. Ez a mi tételünk, s bizony e szinte laposnak tűnő megállapítás körül még nemrégiben is heves volt a vita. A népköltészet kutatói jól tudják, hogy milyen nehéz is a helyzetünk, ha arra a kérdésre kell válaszolnunk, ki alkotja vagy kik alkotják a parasztság költői alkotásait: a dalokat, balladákat, meséket. Hogyan is állapíthatjuk meg az alkotás teremtő folyamatait, hiszen évezredek át a névtelen közösség őrizte ezeket a költői alkotásokat – a legkülönbözőbb paraszti műveltségekben egyformán –, s bizony nemzedékről nemzedékre hagyományozták ezeket az alkotásokat, s úgy változtak, alakultak századokon át, hogy a múlt századig [a XIX. század – a szerk.] még a változás folyamatáról sem volt sejtelmünk. Ekkor kezdődött a szakszerű gyűjtés, ekkor kezdtek az énekesek, a mesemondók nevét, később pontos adataikat is lejegyezni. S hogy egyéni költői, alkotó tehetség lenne a parasztban, élesen tagadták még Goethe tekintélyes szavával szemben is, aki némi iróniával mondotta, hogy a parasztban is lehet akkora talentum, mint akár egy gazdag lovagban. Kétkeltek, pedig ebben is Goethének volt igaza. A népköltészeti kutatás azt állította, hogy csak a névtelen paraszti közösség mint közösség alkot, s voltak oly elméleti irányok, amelyek inkább azt tételezték fel, hogy a parasztság csak a felsőbb társadalmi osztályokból lejutó kulturális alkotásokból teremti jól-rosszul a maga közösségi alkotásait.

A múlt század [a XIX. század] végén orosz kutatók figyeltek fel arra, hogy epikus költészetük hagyományozásában milyen jelentős, alakító szerepe van a jó énekmondónak. Majd ugyanerre a tapasztalatra jutottak a mesemondók anyagának gyűjtése során. A két világháború közt mi, magyar kutatók erre az orosz módszerre figyeltünk fel, ennek alap gondolatát fejlesztettük tovább az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* tizenhat kötetében és számos tanulmányban, vitaírásban. Ma már módszerünket „magyar iskola”, „budapesti iskola” néven emlegeti a nemzetközi szakirodalom. S bár épp Bartók Béla is azok közé tartozott, akik pl. a dallamalkotásban kétségbevonták az egyén szerepét, s csak a közösség alkotó erejét emelte ki, mi mégis úgy gondoltuk, hogy annak a

Ámi Lajos szamoszegi mesemondó,
a Népművészet Mestere (1886–1963)
(Forrás: nepmuveszetmesterei.hu)

belátásnak lesz igaza, amely az egyéni és a közösségi elem együttesét fedezi fel a névtelen népköltészeti alkotásokban.

Különösen a nagyobb epikus alkotások, s elsősorban a mesemondás elemzése tanított meg erre. Gyűjtéseink során mindegyre talákoztunk jó és rossz mesemondóval. A rossz mesemondó vagy éppen tanulja még a mesemondást, vagy tehetségtelen. De a híres mesemondónak, a jó beszédű, nagy emlékeztető mesemondónak nagy volt a becsülete a faluban is, a paraszti munka csoportjaiban, sőt a katonaéletben is. A jó mesemondót áhítattal hallgatták, (akár bizonyos munkaalkalmakon, erdőléskor, halászbokorban, pásztorok közt, dohányosoknál, de a közkatonák esti beszélgetésein is), s egy-egy jó mesemondónak messze elvitték a hírét, még tanulni is eljártak hozzá. A jó mesemondó előadásában nemcsak megismétlődik a hagyományos mesei történet, de meg is újul, egy-egy

sikerült előadásban valósággal gazdagodik. Olyan mesemondó, mint Fedics Mihály, Ámi Lajos vagy a bukovinai székely Palkó Zsuzsi néni, újraterelemi a mesét, a saját életének élményeivel, tapasztalataival gazdagítja, a hagyományos formát kibővíti, néha két mesét is egybekapcsol, vagy új elemeket visz a régi mesébe, aktuális, helyi utalásokkal bővíti. Van, aki egy-egy műfaj kedvelője. Bertók néni bizony a tréfás, illetlen történeteket kedvelte, ezért hallgatták szívesen a fonóban, a téli estéken. Fedics Mihály tündérmeséket mondott, szerette a vallásos példázatokat. A „szépszavú” Korpás László tömören fogalmazott.

Sorolhatnám a példákat, de egy igaz: a mese életét, alakulását, formáinak, tartalmainak változásait a tehetséges, kitűnő mesemondók hordozzák. Nem ők alkotják a mesét egyedül: évezredek névtelen alkotóinak hagyományát őrzi, de állandóan alakította a szóhagyomány, a jó mesemondó. Olyan tehetségek voltak köztük, mint a nemrégiben elhunyt Ámi Lajos, akinek meséit három kötetben, több mint ezer nyomtatott oldalon gyűjtötte össze Erdész Sándor. Ezek a mesemondói tehetségek őrizték, újraalkották a mesei történeteket. Részei voltak a költészet őrzésének, de megteremtésének is.

Ez az első lépés, amit megtehetünk a névtelen népköltészet alkotóinak felfedezésében. További munka vár ránk.

Ortutay Gyula

Egy feledésre ítélt világ krónikása

Sebő Ferencsel emlékezünk Szomjas György filmrendezőre

A közelmúltban elhunyt Szomjas György (1940-2021) filmrendező, azon kevés filmesek egyike, aki dokumentumfilmsként és játékfilmek rendezőjeként is odafigyelt a néphagyományra és annak jelenkori továbbélési formáira. Sebő Ferencsel a szomorú apropó kapcsán beszélgettünk filmről, hagyományról, zenéről és tanulságokról.

– A ti közös történetetek a hetvenes évek elejére nyúlik vissza. Milyen kapcsolatrendszer, kapcsolati háló sodort titeket egymás mellé?

– Gyuri felfigyelt az éppen csak induló-ébredező revival-mozgalomra, olyannyira, hogy '72-ben az egyik erdélyi utat úgy csináltuk végig, hogy az ő autójával mentünk, és ő volt a sofőr. Megfordultunk Ördögösfüzesen, Széken, Mérán és Visán. Az első, Kallós Zoltántól kapott gardonomat vele csempésztük át a román-magyar határon.

– A magyar filmkészítőkre egyáltalán nem jellemző, hogy a hetvenes években a hagyomány megfogta volna őket...

– Ő az egyike volt azoknak a filmeseknek, akiket erősen kapacitáltam, hogy ne csak a fogatlan cigányokról csináljanak filmeket, amik ráadásul nem is azokról szóltak, akik tudtak valamit, hanem a szegényekről, a nyomorultakról. Akkor még volt egy élő-virágzó népművészet, amire itthon a kutya se volt kíváncsi. Kallós Zoltán attól volt igazán különleges, hogy bár beleszületett abba a világba, benne élt a hagyományban, mégis

Szomjas György
(Forrás: Nemzeti Filmintézet)

meglátta azt, hogy mekkora érték veszi körül. Szomjas Gyurira is nagy hatással volt az, amit Erdélyben láttunk, és elkezdte foglalkoztatni. A filmesek többsége nem volt érzékeny erre a világra, még jó, ha el nem ítélték nacionalista elhajlásként.

Székely Orsolya volt a másik filmes, aki Gyurihoz hasonlóan időben kapcsolt, ő csinálta rólunk az első portréfilmet *Hajnalba indultunk* címmel. Ez már konkrétan arról szólt, hogy hogyan megyünk Bársony Mihályhoz, vagy Méhkeréken keresztül min-

„NEM SZABAD BEFEJEZETLENÜL HAGYNI A DOLGOKAT!”

INTERJÚ JANTYIK CSABÁVAL

Szomjas György filmrendező halálával egy nagy életmű lezáródott, de fontos feladatok maradtak azokra, akik együtt dolgoztak vele. Jantyk Csaba zenész, producer nem csak a hátrahagyott feladatokról, de Szomjas György utolsó évtizedéről is mesélt.

*

– Én korábban, megismerkedésünk előtt elsősorban a Szomjas-életmű „városi filmjeit” ismertem, a *Falfúrót*, a *Kopaszku tyát*, a *Roncsfilmet*... Meg persze a *Talpak alatt füttyül a szél*-t, de az csak a megismerkedésünk kapcsán tudatosult, hogy létezik Gyuri életében egy párhuzamos „univerzum”, ami maga a táncházmozgalom, amelynek kezdetektől harcosa volt. A hagyományok kapcsán kulcsszavai voltak mindig: a folytonosság és a használhatóság.

– Ha Szomjas György oldaláról nézzük, akkor ti viszonylag későn találgattatok...

– Halmos Béla, akivel korábban – sok egyéb mellett Kátai Zoli lemezén is – együtt dolgoztunk, többször mondta, hogy nekem Szomjas Györggyel meg kellene ismerkednem. Aztán Rosta Katinál találgattunk Gyuri hetvenedik születésnapján. Buli volt, hárman – Halmos Béla, a bátyám és én – muzsikáltunk is. Ott és akkor mutattak be minket egymásnak, s ennek következményeként rövidebb később már együtt is dolgoztunk. A mi saját zenekarunk, a PG Csoport akkor volt huszonöt éves, és ennek apropóján kezdtük el csinálni az *Alföldi Rock* című filmet, aminek a forgatása közel egy évig tartott, és jó le-

hetőség volt arra, hogy alaposan megismerjük egymást. Nagyon jól tudtunk együtt dolgozni, és jó barátokká is váltunk az együtt töltött idők során. Sokat mentem vele, nagyon szeretett vezetni, és nem nagyon engedte át a volánt. Együtt jártunk különböző vidéki filmvetítésekre, s közben sokat beszélgettünk. Krakkóban például, ami már csak azért is érdekes volt, mert Gyuri fiatalként stoppal bejárta Lengyelországot, és bőven volt mit mesélnie. Jártunk együtt Erdélyben, de Rómában is. A két évvel ezelőtt megjelent *Csilla könyve* kapcsán is – ami a nagymama önéletrajza – sokat tanultam tőle a magyar vidékről, a korábbi generációk hasznos gondolkodásáról.

– Azt hiszem, kevesen ismerik ezt a könyvet...

– Ha megyünk Szatmárnémeti felé, akkor az utolsó falu a határ előtt Nagygyéc, ami a trianoni döntés kapcsán sokáig bizonytalan helyzetben volt, de aztán Magyarország része maradt. A falu végül, az 1970-es árvízben szinte teljesen elpusztult. A nagygyéciek azóta is visszajárnak, falunapot is tartanak. A Megmaradás tere (ami nemzeti emlékhely) dr. Szomjas Lajos földbirtokos nevét viseli, aki Szomjas György nagyapja volt. A könyvben található gondolatokat a nagymama, Szomjas Lajosné Czerjék Csilla írta. Azért is különlegesebb ezek a szövegek, mert „női” írások. Gyuri eleinte nem is gondolt a kiadásra, hiszen benne van a saját életük, de kapacitálták többen is, hogy jelentesse meg. Az írásokat Buzinkay Géza történész barátja szerkesztette sajtó alá és látta el jegyzetekkel. Végül ezt a

denféle helyekre. Ez a film azért volt különleges, mert megmutatta azt a világot az utolsó pillanatban. Mi sem gondoltuk, hogy ez ilyen gyorsan eltűnik.

Gyuri rácsodálkozásának az volt az egyik eredménye, hogy a táncházakat is követni kezdte, rendszeresen lejárt a Kassák Klubba is feleségével, Arдай Ildikóval, aki textilesként amúgy is benne volt ebben a világban. Ildikó a székely festékeseket kezdte megfejteni és újrászóni – ami legalább annyira fontos akció, mint a népzene és a néptánc újralfedezése.

– *A „Magyar vakáció” című turisztikai film-etűdben már a te zenéd is szerepel... a Syrius mellett. Furcsa párosítás!*

– Gyuri, aki alapvetően a rockzenét szerette, azzal próbálkozott, hogy a népzene hátha megihleti a Syriust. Persze, ebből nem lett semmi, és csak egymás mellé került a két zenei világ. De érdekes volt a kísérlet, s ha úgy vesszük, hogy népzene szólt egy magyar filmben, már az is előrelépésnek tekinthető.

– *Aztán következett a „Talpuk alatt fűtyül a szél” és a „Rosszemberek”. Ezekben már a népzene a filmzene.*

– A betyárfilmnél már valóban komoly szerepet kapott a népzene. Adta magát, hogy magyar népzene kell egy eastern-filmhez! A *Talpuk alatt fűtyül a szélhez* én mutattam Gyurinak a pásztorhimnusznak is nevezett dallamot – „*Kiszáradt a tóból mind a sár, mind a víz*” –, aztán Martin György is

megegyeztetette, hogy ez jó lesz, és levett a polcáról egy kötetet, amiben volt vagy hetven strófa a dallamra, ezekből választott ki Gyuri négy versszakot.

Pár évvel később készült a *Hegedős ének* című film, amiről érdekes módon Gyuri sem szokott említést tenni, de én mostanában előkotortam az archívumomból. Ez egy félórás költészeti műsor, amiben Nagy László és Szécsi Margit is szerepelt. A film operatőre Halász Mihály volt, aki nagyon szép felvételeket készített.

– *A játékfilmek után a Magyar Televízióban is dolgoztatok együtt...*

– Később, amikor a televíziónál szerkesztő lettem, Szomjas Györgyöt bíztam meg azzal, hogy magazinműsorokat csináljon a táncházakról, a Táncházatálkozókról. Szép számmal készített felvételeket adatközlőkről is, amiből hatalmas raktár gyűlt össze. Gyuri gyakorlatilag a revival-mozgalom krónikásául szegődött, s elvitathatatlanok és elvülhetetlenek az érdemei ezen a területen.

– *A televíziónál mennyire kaptál, kaptatok szabad kezet?*

– Eleinte nehéz volt, hiszen én a gyerekosztályon voltam szerkesztő, és ott sütöttem el ezeket az anyagokat. Volt olyan, hogy rám szóltak, „Feri, ez gyerek- és nem népzenei osztály!”. Ilyenkor ki kellett találni valamit, ami legitimé tette a munkánkat. Például, csináljunk olyan ismeretterjesztő műsort, ami kimondottan a gyerekeknek szól.

Így készült a *Muzsikáló szerszámok*, amiben adatközlők és a legjobb zenészek szerepeltek. Csináltunk olyat is, hogy *Aprók tánca*, ez volt az, amivel meg lehetett győzni a vezetőséget. Kis gyerekeket szedtünk össze, Timár Sanyi tanította a táncokat... Ennek akkora sikere volt, hogy a Kassák Klubban mi is bevezettük az „aprók táncát”, ami aztán elterjedt a többi táncházban is. Erre azért is szükség volt, mert akkoriban jött valamiféle punnyadás a táncházakban, hiszen addigra az eredeti törzstagok már – éppen a gyerekek születése miatt! – kezdtek elmaradozni. Azóta már szinte mindenhol van „aprók tánca”, csak ma már senki nem emlékszik arra, hogy ez egy televíziós műsor kapcsán keletkezett.

Később, amikor már nem voltunk közvetlen munkakapcsolatban, Gyuri sokat dolgozott együtt Halmos Bélával. Ekkoriban készült például az *Új régi hang* című sorozatuk, ami DVD-n is megjelent. Aztán Béla halála után megint többet dolgoztunk együtt, csináltunk egy csomó riportot. Tavaly nyáron éppen Andrásfalvy Bertalannal beszélgettünk arról, hogy ők már '67-ben és '68-ban kinn voltak Széken. Andrásfalvy Bertitől azt is megkérdeztem, hogy mi volt a céljuk ezzel az egészszel. „Az volt a célunk, hogy kimegyünk, felvesszük, megtanuljuk, és mindenkinek megtaníttuk.” Ez tulajdonképpen a táncházmozgalom alap gondolata, nem?

könyvet én adtam ki, s mert Gyuri ebben is igényes volt, szép kötet született. Van benne egy csomó kép a családjáról, felmenőiről, és a legvégén benne van a kétéves Szomjas György is, ahogy áll a trianoni határkövön.

– *Engem felcsigáztál...*

– Van egy *Kémszolgálat* című novella a könyvben, ezt szoktam ajánlani bepillantás gyanánt. Ez egy szenzációs történet arról, hogy miként maradt a falu a határ innenső oldalán „trianonkor”, s komoly adalék ahhoz, amiről általában csak jegyzőkönyvekből tudhatunk. A könyv történetei egészen '56-ig összefogják a sorsfordító pillanatokat, alcíme: *A boldog békeidőkről és arról, ami utána következett...*

– *Szomjas Györgyről a korábbi alkotói periódusában nem volt nyilvánvaló, hogy színházi ambíciói lettek volna...*

– A *Kopaszkutya* című film végén van egy jelenet, amikor a színház kijön, és azt mondja: „Főnök, van egy k*rra jó ötletem.” Ezzel a dumával jött Gyuri is, amikor előállt a *Betyárjáték* tervével... Erre nem lehetett nemet mondani! Aztán bebizonyosodott, hogy nem túlzott az ötlet kapcsán.

A Nemzeti Színházban bemutatott *Betyárjáték*, amit Szomjas György rendezett, számomra az elmúlt évek egyik legnagyobb munkája volt. A színházi előadásnak én voltam a producere, több mint húszezer néző látta, óriási csapatmunka és siker volt, legendássá vált. A belőle készült Szomjas-filmnek is társproducere voltam Osváth Gábor mellett. Ezt a filmet is szeretnénk minél több tánc házas közösségbe és moziba eljuttatni. Ebben a járványhelyzet eddig akadályozott minket, de belevágunk újra. A élet pedig úgy hozta, hogy az előadást is felújítjuk

és játszani fogjuk megint – még Gyurival megállapodtunk erről, nem sokkal a halála előtt.

Ő korábban nem rendezett színházban, mégis hamar összehangba tudott kerülni mindenki. Kovács Norbert „Cimbi”-re és kiváló táncos barátaira ugyanúgy támaszkodhatott, ahogy Mesics Gyuri és Koncz Gergő primásokra, és persze a Rackákra Ferenczi Gyurival. Én azt gondolom, hogy az előadásnak nagyon fontos üzenete van arról, hogy a hagyomány hogyan működhet tovább a XXI. században. Lehetett látni, hogy a nézőtérén még a gyerekeket is megérintette az előadás: mindenfajta pátosz nélkül, egy hétköznapi este el lehetett énekelni, hogy „Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!”. Azt hiszem, ezt a túlzás nélküli és mégis hatásos megszólítást kevesen tudják megcsinálni.

– *Az „Ezüstbojtár” a „János vitéz” folytatása, amit a PG Csoporttal hoztatok tető alá. Az alaphelyzet szerint Iluska Londonban mosogat, Jancsi pedig londoner... Az „Ezüstbojtárban” is benne volt Szomjas György keze...*

– Amikor Gyuri a *Betyárjátékot* csinálta, akkoriban írta bátyám, Jantyik Zsolt az *Ezüstbojtárt*, ami János vitéz (vagy, ahogy Gyuri hívta, Johnny Kukoricza) második visszatéréséről szól. A *Hallottad-e híret Petőfi Sándornak?* című átiraton még gondolkodott is, hogy elkérje-e tőlünk. Egy hullámhosszon voltunk itt is, így magától adódott, hogy a mi színdarabunknak is Szomjas György lett a dramaturgja, a könyvben is nagyon sokat segített, benne volt a keze.

– *Beszéltünk már könyvről, színházról, de a közös munkának a veleje mégiscsak a film volt, nem?*

Azért fontos az ilyen dokumentumokat elkészíteni és megőrizni, mert ettől tisztul a kép. Hiszen, engem is beleértve, mindenki szereti azt hinni, hogy ő tolta arrább az eget. Ma úgy látom, hogy az, ami a hatvanas évek végén elindult, nagyon sok ember akaratának, érzésének és együtt gondolkodásának az eredménye, amit nem lehet kisajátítani. Engem is arról szoktak faggatni, hogy mi volt a módszertanunk, a tervünk, amikor elindultunk.

– *Induláskor mi volt a módszertan és terv?*

– Semmi. Kíváncsiak voltunk, s ráadásul még egyet is értettünk. Martin György volt az, akire hallgattunk, mert ő volt a tudomány embere, ő adta az anyagot, az iránymutatást és a kritikát is..., le is szúrta bennünket, ha nem jól csináltunk valamit. De az ő értékelését azért fogadtuk el, mert alapvetően ugyanúgy gondolkodott, mint mi, csak egy kicsit okosabb volt.

Az, hogy ezt a népzenei és néptáncanyagot még élőben láthattuk, és ennek a tanúi és dokumentálói lehettünk, akkora nyelvény a magyar kultúrának, hogy azt elmondani nem lehet. Most már egy másik világ van, az, ami volt, be van fejezve. Nekünk jutott öt-hat év, amikor láthattuk azokat az embereket, akik a maguk természetességében mozogtak, és azt is hagyták, hogy felvegyük őket. Aztán ott is elkezdődött az erjedés, az emberek egy része ott-

hagyta a falut, mások is már a széles nagyvilág felé kacsingáltak. Nekem a megőrzésben az volt a szerepem, hogy próbáltam rávenni az olyan filmeseket, mint Szomjas Gyuri, hogy vegyék észre azt, ami még megvan.

Végső soron a mi szándékunk is az volt, mint Andrásfalvyéké, hogy ezt mindenkinek megmutassuk és megtanítsuk, mert ez jó. Ez egy társastánc, amit ugyanúgy meg lehet tanítani, mint a rumbát, a cha-cha-chá-t. Miért kellene ezeket a régebbi táncokat kizárni?

– *Sokat változott a népzene és a néptánc megítélése azóta, hogy elindultatok ezen az úton...*

– Én mentes vagyok a mágikus elképzelésektől, amellyel a népzene hajlamosak vagyunk övezni. Alapvetően azt gondolom, hogy ez olyan hagyomány, mint a nyelvünk, amit használni kell. Ha megtanuljuk, akkor tudjuk használni is. Egy gyereket megtanítunk beszélni. Akkor ugyanígy, frissiben megtaníthatjuk táncolni is... úgy, ahogy az a hagyományban is működött. A hagyománynak vannak olyan elemei, amelyek nem avulnak el. Lehet, hogy egy-egy szó kikopik vagy kicserélődik, de attól még a nyelv megmarad. Erről szól a népzene – azt szoktam mondani, ez a popzene múltja – is. Hiszen, ha jobban megnézed, akkor az én fiatalkorom popzenéje ma már a történelem része, amiről könyvek születnek. A népzene is így működik, csak ott lassabban fo-

rog az idő kereke, s Erdélyben akkor még élt olyasmi, ami itthon már régen nem. Nekik lehet, hogy ez nem volt önmagában öröm, de nekünk szerencse, hogy láthattunk még olyan dolgokat, amiről ma már csak visszaemlékezések, könyvek és filmek vannak. – *Volt olyan előkép, jó tanács, ami segített nektek abban, hogy mit és hogyan kell, hogyan lehet „felhasználni”?*

– Mikor Martin Györgyhöz elmentünk tanácsokért meganyagért, akkor ő azt kérdezte. „Mit akartok ezzel kezdeni?” „Meg akarjuk tanulni!”, vágtuk rá ösztönösen. Azt mondta: „Na, jó, de ha nem tudjátok megtanulni, akkor legalább ne rontsátok el!”. Talán ez volt a legfontosabb tanács, amit kaptunk. Ha valaki leutánoz egy angol számot, az tőrő, szimpla provincializmus, amiben volt részünk bőven, hiszen abban nőtünk fel. Ha akcentus nélkül nem ismerünk egy nyelvet, akkor azon nem tudunk alkotni. Sok olyan művész volt ebben az országban, köztük néptánc-koreográfusok is, akik úgy gondolták, hogy ők akkora művészek, hogy nem kell elsajátítaniuk az anyagot, amiből dolgoznak. Tinka is azért mondta ezt nekünk, mert elege volt már azokból, akik csak azért jöttek, hogy „Tinka, mutassál már egy-két érdekes figcsit!”... Ilyen légkörből jöttünk, és ezen akartunk változtatni: rendesen megtanulni az alapokat. Ráadásul úgy, hogy közben ne feledjük el,

– Harmincöt filmen – három mozifilm és dokumentumfilmen – dolgoztunk együtt, aminek vagy kiadója, vagy producere, vagy hangfelvétel-gyártója voltam. Ha azt vesszük, hogy ennek tíz évbe kellett beleférnie, akkor kiderül, hogy ez mennyire intenzív munka volt, mekkora tempót vitt Gyuri.

Az *Új régi hang* első sorozata megjelent még Halmos Béla halála előtt, mindannyian nagyon büszkék voltunk rá. Utána gyorsan kiderült, hogy a következő film – aminek *HB - Hosszú búcsú Halmos Bélától* lett a címe – az új sorozat első filmje... Halmos Béla hiánya sok mindent átrendezett. Bár szerencsére Béla és Gyuri kész filftervekkel rendelkeztek, kiderült, hogy az idő nagyon szorította minket. A következő szereplő Kobzos Kiss Tamás volt, akivel az utolsó jeleneteket már nem is tudtuk képpel felvenni. Kallós Zoli bácsi filmje még elkészülhetett időben... A mostani sorozatból egyetlen film hiányzik még, de annak is megvan már a költségvetése, és Gyuri lefektette a koncepciót is. Nem lehet kérdés, hogy ez a film el fog készülni, és ezt a második sorozatot meg kell jelentetni.

Az utolsó film magáról a táncházról szól, meg kell csinálnunk, hiszen Szomjas Gyuri is mindig azt mondta, hogy nem szabad befejezetlenül hagyni a dolgokat. Számíthatunk Sebő Ferire, aki szerkesztőként mindig ott állt a háttérben és Dénes Zolira, aki operatőrként az összes film elkészítésében részt vett.

– *A sok munka közben mennyire látszott Szomjas György, a magánember?*

– Volt szerencsém Gyurinál és Ildikónál Kővágóörsön vendégszolgálni az öreg házban, barátainkkal a kerti szalotliban fröccsözni, szalonnázni. Képzeld el egy kétszáz éves, sváb típusú

nádfedeles, szabadkérményes házat, hátul nyitott portával, és sok „betyáros” legendával. Azt hiszem, a ház és a környezet is sokat mutatott arról, ahogy a betyárokról, a betyárvilágról gondolkodott. Az egész életében meghatározó volt ez a téma, a maga drámaiságával, tisztaságával, ellentmondásaival, romantikájával és tragédiájával. A Savanyó Jósikáról szóló forgatókönyv készen várta, hogy film legyen-lehessen belőle, sajnos már ez sem fog elkészülni. Nincs, aki úgy megcsinálná, mint ő.

Gyuri és a rockzene viszonyát nem kell elmagyarázni a szélesebb közönségnek. Mindig elmondta, hogy a népzeneben ugyanolyan erőt talált meg, mint a beat-ben, a rockzenében. Szerintem a táncházmozgalom egyik legfontosabb munkáját végezte azzal, amihez zseniálisan értett: filmeket készített és ezek a filmek döntő fontosságúak a jövőnek. Vannak fontos ügyek és feladatok – nem személyekről szól a dolog egy bizonyos szinten túl. Ezt Halmostól és Szomjastól is megtanultam.

A betyárjátékokat természetesen nagyon szerette. „Megállj, zsandár, megmutatom, csak a lajzim kigombolom...” – sorolhatnám, de gondolatával különösen fontos népdal volt számára a *Szelídecské*. Amikor nemrégiben Rosta Katiról írtunk megemlékezést a folkMAGazin számára (2020/4), akkor kifejezetten Gyuri kérése volt, hogy ezzel érjen véget a szöveg, mint ahogy a Betyárjáték vége is ez volt:

„Hozd fel Isten azt a napot, / Hadd süsse fel a harmatot,
A harmatot a mezőkről, / A bánatot a szívünkről!”

Grozdits Károly

hogy ennek az egésznek a tánccal együtt van értéke. Ez a zene a táncnak van alárendelve. A táncosok diktálnak...

Így, ebből lett a Bartók Együttesben egy jó tánctanítás, s aztán ebből a hozzáállásból lett a táncház. Hetente háromszor hat-nyolc órát ott muzsikáltunk Halmos Bélával a próbákon, pedig akkor mi még blokkoló építések voltunk. Sok-sok tanulsága van ennek a történetnek, s külön fejezetet érdemelne, hogy manapság mi az, ami ebből megmaradt. Az így megszerzett szakmai tanulságokat igyekeztük a Gyuri által készített felvételek során is megfogalmazni. Szomjas György tulajdonképpen a mozgalom minden figurájával csinált anyagot, s lehet, hogy most jött el annak az ideje, hogy ezeket egymás mellé rakjuk, s összefésüljünk valamit abból, amit egy-egy szereplő elmondott.

– *Mi az, amit Szomjas György megtanult ezen az úton?*

– Azt hiszem, már az egy nagy lépés volt, hogy egyáltalán elkezdett ezzel foglalkozni. Én vitatkoztam vele, volt, amikor hallgatott rám, és volt, amikor nem. De vitathatatlan, hogy volt benne alázat a témával szemben. Dénes Zoltán operatőrrel nagyon jól dol-

goztak együtt, hatottak egymásra, s az ő szerepe jelentős annak a hatalmas anyagnak a létrejöttében, ami ma rendelkezésünkre áll.

– *Mi az, amit te tanultál Szomjas Györgytől?*

– Gyuri érdeklődése megerősítette bennem azt, hogy jó úton járunk, ahogy nyilván a mi elszántságunk is hatott órá. Nagy vitáink nem voltak a lényegre illetően, azok, akik az elejétől benne voltunk, nem sokat egyeztetünk, hiszen mindenki tudta, hogy mi a dokumentálás és mi a művészet. Gyuri legnagyobb érdeme az, hogy bevállalta, hogy ilyen témákkal is foglalkozik. Odafigyelt mindenkire, tájékozódott, és hallgatott azokra, akikre érdemes volt. Eltekintve a Syriustól, nem voltak előre gyártott véleményei. Imponált neki, hogy létezik egy olyasfajta régműltből eredő tudás, ami irányítja az emberek életét és meghatározza a hétköznapiakat.

– *Van valami megfogalmazható tanulsága a szerepnek, amit vállaltatok?*

– Beszélni minden gyerek meg tud tanulni, de nem mindenkiből lesz költő. Viszont olyan költő nincs, aki nem tanult meg beszélni. Azt gondolom, hogy igazán mély és gyökeres tudást – kivételes esetektől elte-

kintve – a gyerekkorban lehet felszedni. Lehetőleg a családban, a családdal. Ez az, ami mára nagyon nehéz lett, mert a családban már nincs is meg a tudás, vagy ha van tudás és szándék, akkor meg elkezdik szóraztatni a gyereket, aminek nincs sok teteje. A hagyományos világban nem létezett külön gyerek-kultúra, pláne nem volt ez egy „iparág”. A gyerek azt tanulta meg, amit a felnőttek csináltak. Előbb volt a tanulás, s aztán jött az egyéniség. Ma meg mintha fordítva lenne. A gyerekkor olyan termékeny és fogékony korszak, amikor szinte bármit meg lehetne tanítani, ehelyett a mai világban a gyerekmegőrzés a központi probléma.

– *Látszólag messzire kalandoztunk...*

– ...pedig egyáltalán nem. Nekünk az volt a tapasztalatunk, hogy egy több évszázados szervesen fejlődő kultúrával rendelkező közösség olyan folyékonyan használja a saját kultúráját, mint az anyanyelvet. A mi érdemünk pedig az lehetett, hogy ezt tudomásul vettük, dokumentáltuk, és nem akartuk megváltoztatni. Szomjas György ennek az eltűnő, feledésre ítélt világnak volt a krónikása.

Grozdzits Károly

Horváti Kata: „Nem kellett kilépni a saját világunkból”

– *Népdalénekesként lettél Szomjas György „Vagabond” című 2003-as dokumentum-játékfilmjének női főszereplője, így egészen közelről láthattad, ahogy Szomjas György dolgozik. Miként lesz valakiből előzetes tapasztalatok nélkül egy film főszereplője?*

– Szomjas Györgyöt már a film előtt is jól ismertük, hiszen az összes jelentős táncmuzikáns jelen volt mint a Duna Televízió Táncház – Népzenei Magazin rendezője. A film forgatókönyve is a táncházakban hallott történetekből állt össze. Egy-két évvel a forgatás előtt már elkezdődött a szereplőválogatás és az intenzív sztorigyűjtés, ennek kapcsán Gyuri rendszeresen invitált embereket a Fonóba vagy éppen a Molnár utcába. Fontos volt neki, hogy a főszereplők amatőrök legyenek, nem akart a főbb szerepekre színészeket... Ennek a mi oldalunkról az volt a következménye, hogy esetenként megszenvedtünk a szövegekkel. Volt, akinek jobban ment, és volt, akinek nehezebben.

– *Ezzel el is jutottunk a forgatásig...*

– A forgatás igazán nagy élmény volt, főleg úgy, hogy nekem például nem volt összehasonlítási alapom, hiszen más rendezővel és operatőrrel nem dolgoztam. Elmondások alapján tudom, a *Vagabond* forgatásán kulturáltabb volt a légkör, mint ami filmes berkekben megszokott, nem volt üvöltözés, és semmi olyasmi, amit sztereotípiaként elképzelnél egy forgatásról. Mindenki nagyon élvezte, hogy nem kellett kilépni „a saját világunkból”. Nem kerültünk a komfortzónánkon kívül, hiszen nagyjából saját magunkat alakítottuk: elmentünk táncházakba, jól éreztük magunkat, s közben eljátszottuk a fiktív szerelmi szálát, ami filmmé fűzte a táncmuzikáns jeleneteket.

Sajnos, volt néhány olyan jelenet – például az, amit Pál Pista bácsival forgattunk –, amit nagyon szerettünk, de végül kimaradt, mert nem lehetett már belegyömöszölni a kész filmbe. De ezek nélkül is nagyon mozgalmas lett a végeredmény.

– *Milyen volt a Vagabond utóélete?*

– Jó néhány fesztiválra eljutott a film, s ezeken a helyszíneken az volt a „nagy durranás”, hogy a vetítés után a filmen szereplő zenészekből verbuválódott zenekar, mintha lejött volna a vászon-

ról, adott egy koncertet. Ez így történt a Berlinálén, Moszkvában, Leeuwardenben és több más helyszínen is. Magyarországon is több bemutatás volt, például az Urániában és a Corvinban is felléptünk a vetítés után. Ebben részt vett Pál István „Szalonna” és zenekara, Kerényi Róbert és a Söndörgő.

– *Változtatott valamit rajtad a film?*

– A tapasztalataim bővültek. Egy játékfilm készítésében részt venni óriási élmény. Látni, hogy miként dolgozik együtt a stáb, a füstgép-kezelőtől Grunwalsky Ferenc operatőrig hogyan húznak a közös cél felé, amit a rendező fog össze. Kis túlzással a fél táncmuzikáns mozgalom benne volt a filmben, s mindenki úgy élte meg a filmkészítést, mint egy élményt, egy kalandot.

– *Szomjas Györggyel később is megmaradt a kapcsolat?*

– Persze, hiszen nem szakadt meg a táncmuzikáns iránti szerelme, így időről-időre adódtak találkozások és beszélgetések. Amik persze megritkultak, amikor Gyuri már nem készített magazin-műsorokat a Duna Televízió számára. Azt hiszem, az egész táncmuzikáns mozgalom számára nagy veszteség volt, amikor kevesebb ilyen tartalom lett a tévében. De ezek után is össze-összefutottunk különböző helyszíneken.

– *Sokszor láttad a filmet?*

– Amikor még friss volt, akkor – részben a bemutatók miatt – sokszor láttuk, és szerettük is a filmet. A *Vagabond* végül nem lett annyira népszerű, mint a *Roncsfilm* vagy a *Kopaszkutya*, amiben az is szerepet játszott talán, hogy nem mindegyikünk ugrott meg minden mércét, de ezzel együtt is azt hiszem, hogy a hangulat és az érzés lejön a vászonnól.

– *Mikor láttad utoljára?*

– Nem is olyan régen, amikor kiderült, hogy egy kalózverzió fenn van az interneten. Ismerőseim szóltak, hogy éppen most nézik a *Vagabondot*. Akkor gondoltam, én is megmutatom a lányomnak, aki néptáncos, ráadásul az iskolájukban felléptek Szalonnáék. Ez jó alkalom volt arra, hogy megmutassam neki az életnek ezt a szeletét.

(Grozdzits)

Cigányzene? Parasztszene? Népzene!

Az autentikus népzene térhódítása a Magyar Állami Népi Együttesben

A Magyar Állami Népi Együttes történetében jelentős változások indultak el 1981-ben, amikor Pozsgay Imre kulturális miniszter Timár Sándort nevezte ki az együttes művészeti vezetőjének. A megújulás szükségszerű volt, akkoriban a Magyar Állami Népi Együttes még az 1950-es évekből örökölt rendszer és struktúra¹ alapján működött. A közel százötven tagú társulatot három kar alkotta: tánckar, énekkar, zenekar. Az, hogy Timárra esett a választás, nem volt véletlen, hiszen a korábban már a Bartók Béla Táncegyüttesnél² is alkalmazott modell átültetése volt a cél. Az újfolklorizmus³ jegyében folytatta a munkát, amely kezdetben egy kihívásokkal teli időszakot jelentett számára.

Timár Sándor az új szemlélet bevezetésénél a fokozatosságra törekedett és az együttest lépésről lépésre alakította át. *„Nagyon jó lenne, ha mindhárom művészeti karunk képes lenne arra, hogy a zenét, a dalt vagy a táncot úgy szólaltassa meg, járja el, ahogy az a valóságban él, abban a legegyszerűbb formájában, ahogy megszületett. Szeretném, ha az együttes műsorában a népzene és a néptánc nem csak feldolgozott formában kapna helyet.”*⁴ Színpadi munkájában a gyűjtésekre támaszkodott, ő maga is gyűjtött, de Martin Györggyel való barátsága is hatással volt arra, hogy rátaláljon saját stílusára. Szem-

ben a korábban bevett szokásokkal és pályatársai munkájával, a koreográfiákat stílizálás nélkül, a néphagyományra építve alkotta meg. Az eredeti táncanyagot helyezte központba, a táncokat eredeti formájukban vitte a színpadra. A tánckar összetételének ket-tősségét egyrésztől Rábai Miklós régi táncosai, másrésztől Timár Sándor balettintézet-beli⁵ és Bartók táncegyüttesbeli tanítványai adták. Emellett más amatőr táncegyüttesek tagjai is szerződtek az együtteshez.

1951-ben a Magyar Állami Népi Együttes alapításakor az eredeti koncepció szerint a „népi zenekar” elnevezést használták annak hangsúlyozására, hogy nem a cigányzenekari stílust szeretnék képviselni. Az együttes is ennek szellemében vette fel a „népi” nevet, azonban ez a folyamat egy éven belül megakadt. *„Amikor az Állami Népi Együttes bemutatkozott, akkor a népi zenekari struktúrából a széki muzsika sikerült, de itt volt a cigányzenekari 'c moll csárdás' is.”*⁶ Ebből adódóan a hivatásos táncegyüttesek hagyományos cigányzenekarokkal dolgoztak együtt, játékmódjukat a következőképpen jellemezték az 1970-es évek végén: *„Egyszerűen tudomásul kellett venni, hogy a cigányzenekarok a saját ízlésük szerint, a népdalt is játszóak, nem hajlandóak megtanulni a mind a mai napig a népi hagyományokban megőrződött előadási sajátosságokat. Jobbnak tartják saját*

1 Ökrös Csaba, Danhauser Zoltán, Fekete Antal, Pénzes Géza. *Lakodalmas*, 1983.

2 Újstílus zenekar és Székely Levente, 1984.

3 Juranits Zsolt, Orbán László, Gáspár Álmos, Katona Ferenc, Kovács Géza, Kozma Gyula, 1992.

4 Orbán László, Juranits Zsolt, Kovács Géza, Kozma Gyula, Gáspár Álmos, *Kalotaszegi muzsika*, 1992.

5

A fotókat Kanyó Béla és Korniss Péter felvételeiből, valamint archív képek közül válogattuk

6

7

5 Juranits Zsolt, Pribojszki Ferenc, táncol: Végső Miklós és Kosina Mónika. *Négy erdélyi tánc*, 1996.

6 Orbán László, Kovács Géza, Sántha János, túloldalon Juranits Zsolt és Gáspár Álmos, táncol: Szappanos Tamás. *Négy erdélyi tánc*, 1996.

7 Major zenekar: Major Levente, Gera Attila, Porteleki Zoltán, Mohácsy Albert, Nagy Zsolt, 1999.

hagyományait, amiket ők örökszerűen vesznek át a cigányoktól. (...) Természetes, hogy ők a városi cigányság muzsikálási módját veszik mértékül, a nevesebb primásuk játékmódját, nem a falusiakét, akik még őrzik a népi játékmódot.”⁷

Magyarországon a városi táncházmozgalom 1972-ben vette kezdetét, aminek következtében megszületett a hiteles, népi előadásmódot utánozó szélesebb köre, évekkel később pedig kezdett kinevelődni egy profi zenész réteg. „A mozgalom a Kárpát-medence tradicionális értékei felé irányította a fiatalok figyelmét, s a parasztság által átörökített évszázados tánc- és zenei hagyományokat a korszerű szórakozás egyik új formájává tette. Az eredeti néptáncok tömeges elterjedése minőségi javulást eredményezett szinte valamennyi magyarországi táncegyüttesben.”⁸ A Budapest Táncegyüttesnél 1978-tól a Jánosi együttes, a Honvéd Művészegyüttesnél 1982-től a Hegedős együttes kezdte meg a munkát a tánckari műsorok autentikus kísérőzenekaraként. Timár Sándor is ezt a módszert alkalmazta a Magyar Állami Népi Együttesnél, a zenészek a színpadon muzsikáltak a táncosokkal való közvetlen kapcsolattartás érdekében. „(...) az autentikus közegetől idegen, nagy létszámú, komoly kórusműveken edződött énekkarral nem tudott mit kezdeni, de a szemléletével ellentétes nagyzenekari kíséretet biztosító muzsikuskoknak is inkább független zenei feladatokat szánt (...)”⁹ A hagyományos cigányzenekar mellé egy kis „parasztzenekar” került bevonásra, amelynek tagjait a táncházmozgalom fiatal zenészei adták. Elsőként 1981-től a Téka együttes¹⁰ töltötte be ezt a szerepet. A kezdő fiatal zenészek egy kritikus légkörben próbáltak helyt állni, tiszteletben tartva a korábbi korszak szokásait.

A kezdeti erőfeszítések nem jártak nagy sikerrel, a Téka csupán egy-két számban kapott lehetőséget. Többségében a próbafolyamatokat kísérték, és egy év után úgy döntöttek, hogy elhagyják az együttest.

Az első fecskék után, 1983-ban Danhauser Zoltán hegedűs, valamint Ökrös Csaba hegedűs szerződött a Magyar Állami Népi Együtteshez, a kíséretet pedig Adorján István brácsás-dudás-tekerős és Pénzes Géza csellós-nagybögös biztosította. Hozzájuk csatlakozott Fekete Antal „Puma” brácsás, aki korábban táncosként dolgozott az Együttesnél, később pedig zenész státuszba került. Ők feleltek az eredeti hangzásért, ezzel is közelítve az új koreográfiák mozgásvilágához. A hagyományos nagyzenekari repertoár mellett egyre több új koreográfia született, amelyekben már a kisenekar közreműködött. Danhauser Zoltán fél év után távozni kényszerült, mert gyermeke születése miatt nem vállalta az 1984-es háromhónapos amerikai turnéban való részvételt, így a turné idejére csatlakozott a zenekarhoz az Erdélyből áttelepült hegedűs, Székely Levente is.

1984-ben az Ökrös Csaba vezette zenekar két tagja a *Párhuzam* kamaraműsor vezető táncosainak, Zsuráfszky Zoltánnak és Farkas Zoltánnak távozásával együtt elköszönt az Együttestől és az újonnan megalakult *Kodály Kamara Táncegyüttes* állandó kísérőzenekarává vált mint *Újstílus együttes*. Ökrös Csaba és Fekete Antal „Puma” távozott, míg az együttesnél maradt Adorján Istvánhoz és Pénzes Gézához átmenetileg Major László hegedűs csatlakozott.

„A hármas egység recsegett-ropogott. de Rábai¹¹ műveinek csonkítás nélküli repertoáron tartása miatt szükség volt rá, mígnem hosszú, zajos szakmai viták után Timár végül is elérte, hogy 1985-ben leválsszák az énekkart az együttesről.”¹²

1985-ben ismét változás történt, a *Kozsok zenekar* tagjai – Juranits Zsolt hegedűs, Kovács Géza „Kiskorú” brácsás és Doór Róbert nagybögös – kerültek a Magyar Állami Népi Együtteshez. Hozzájuk csatlakozott 1986-tól Maczkó Mária szólóénekesként, 1987-ben Mester László „Pintyő” másék hegedűsként. A '90-es évek elején részben változott, részben további új tagokkal bővült a népzene-

8 Egyesített Méta, Major és Galga zenekarok. MÁNE 50, 2001.

9 Major Levente, Salamon Beáta és Blaskó Csaba prímások. Szerelemtánc, 2003.

szek sora. Orbán László hegedűs Sepsiszentgyörgyről érkezett, Doór Róbertet az Ökrös zenekar bőgőse, Kozma Gyula „Kosztya” váltotta fel,¹³ majd 1992-ben a szintén erdélyi Gáspár Álmos cimbalmos¹⁴ és Katona Ferenc fúvós is csatlakozott a zenekarhoz. Feladatuk alapvetően Timár Sándor, Végső Miklós, Szappanos Tamás és mások autentikus koreográfiáinak stílusos zenei kísérete volt, emellett a tánc-koreográfiák közötti zenekari számokban is egyre gyakrabban szerepelt autentikus népzenei összeállítás. A *Vallomások a néptáncról* (1985), a *Tánckaláka* (1989), a *Karikára legények* (1990) vagy a *Régen volt, soká lesz* (1995) című műsorok már mind ebben a szelvényben születtek. Az 1994-es amerikai turné után ismét változott a zenekar összetétele: Kozma Gyula távozásával a bőgős szerepét Gáspár Álmos és az újonnan érkező Sántha János vette át, cimbalmosként pedig Pribojszki Ferenc került az Együtteshez. Ez a formáció 1998 végéig biztosította a népzenei kíséretet.

A Magyar Állami Népi Együttes zenei vezetésével 1998-ban Vavrincez Andrászt bízták meg, ami egy újabb jelentős változás volt az együttes zenei életében. Korábban ezt a pozíciót kizárólag országos hírnévű zeneszerzők és karmesterek töltötték be, és ez volt az első alkalom, hogy népzeneist bízták meg ezzel a munkával.¹⁵ Az *Ütik a rézdobot* (1998) című bemutató után Vavrincez András szakmai irányításával a korábbiak helyére új táncmuzikáns zenekarokat szerződtek az Együtteshez, a megnövekedett igények és a mobilitás érdek-

ben ezúttal két önállóan is működő kamarazenekart. 1999 januártól így új zenekari felállás jött létre a Major és Galga zenekarokkal, öt-öt fővel. A Major együttes tulajdonképpen az akkori Méta zenekar tagjaiból alakult, kivéve a zenekarvezető primást, Salamon Beátát, aki gyermeke születése miatt egy időre távol maradt zenekarától, ezért helyét átmenetileg az Üsztürü primása, Major Levente vette át. További zenekari tagok: Nagy Zsolt brácsás, Porteleki Zoltán cimbalmos-brácsás, Gera Attila fúvós és Mohácsy Albert nagybőgős, akik aztán 2002-től egészültek ki újra Salamon Beáta primással. A Galga zenekar tagjaiként Blaskó Csaba hegedűs, Karacs Gyula brácsás, Rónai Lajos fúvós, Unger Balázs cimbalmos és Pachert András nagybőgős került az Együtteshez. Blaskó Csaba tanítványaként érkezett a zenekarba a Kárpátalján született, de akkor már a Galga mentén élő fiatal hegedűs, Pál István „Szalonna”.

Egyre inkább érzékelhető volt a közeledés az eltérő stílust képviselő cigányzenekar és a kizenekek között.¹⁶ Az ekkor még nagy felállással működő cigányzenekar önálló zenekari koncertjei keretében közös muzsikálásokra invitálta Salamon Beáta és Pál István „Szalonna” primásokat, amit a népzeneészek szívesen fogadtak és ezek az alkalmak jó hangulatú együttműködéssé váltak. A cigányzenészek pedig megértették, hogy a népzeneészek a stílári elemek megőrzésével szeretnék eljátszani egy adott falunak a zenéjét, és ők is igyekeztek autentikus módon, népzenei stílusban eljátszani a dallamokat és emberileg is közeledtek a népzeneészekhez. Kelemen Lászlónak – aki 2001-től a Hagyományok Háza főigazgatói munkája mellett a Magyar Állami Népi Együttes zenei vezetését és több műsorának zenei szerkesztését is vállalta – szintén jelentős szerepe volt ebben a folyamatban. Neki köszönhető, hogy a 2000-es évek első évtizedében olyan műsorok születtek, ahol a két típusú zenekar egymást kiegészítve és közösen is meg tudott nyilvánulni. Jól ismerete mindkét zenei világot, és remekül meg tudta mutatni a kapcsolódási pontokat egy-egy műsorban. A 2003-ban bemutatott *Verbunkos* című műsorban már közösen muzsikált a színpadon Oláh Jenő, Radics Ferenc, Salamon Beáta és Pál István „Szalonna”. Folytatva ezt az együttműködést, ugyancsak Kelemen László hívta életre azt a közös koncertsorozatot, ami szintén azt bizonyítja, hogy a két stílus oda-vissza hat egymásra, egymást segítve épül. A sorozat jelentősebb darabjai: *Magyar zene, cigány zene... és tánc* (2007), *Bonchida–Bécs–Budapest* (2008), *Erkel Ferenc és kora* (2009).

Ez a hosszú, kissé nehézkes út vezetett ahhoz, hogy a két oldal összecsiszolódjon és összeforrjon. A népies műzenét játszó cigányzenészek és a táncmuzikáns népzeneészek ma már együtt alkotják a Magyar Állami Népi Együttes zenekarát, kölcsönös tisztelettel fordulnak egymás felé, zeneileg is elismerik egymás érdemeit, az idén hetvenéves Magyar Állami Népi Együttes hírnevét öregbítve, gyarapítva itthon és a világ színpadain egyaránt.

Árendás Péter, Szecsődi Barbara és Vavrincez András
(Hagyományok Háza Folkloridokumentációs Könyvtár)

JEGYZETEK

- 1 Mojszejev stílus
- 2 Timár Sándor 1958–1981 között vezette a VDSZ Bartók Béla Táncegyüttest.
- 3 folklorizmus: a folklorjelenségeknek a hivatásos művészetek részéről történő adaptációja
- 4 Fuchs Livia: Befogadni minden értéket – Beszélgetés Timár Sándorral. Új Tükör, 1981. április 26.
- 5 1971-ben néptánc tagozatot létesítettek a Balettintézetben, és Györgyfalvy Katalinnal együtt Timár Sándort kérték fel tagozatvezető mesternek.
- 6 Az idézet Vavrincez Béla felszólalásából származik, amely egy 1977-es táncművészeti vitafórum alkalmával hangzott el.
- 7 Uó. Ua.
- 8 Sebő Ferenc: Az együttes fél évszázada, 2001 (hagyományokhaza.hu/hu/mane/sebok-irasa)
- 9 Králl Csaba: A múlt jövője – Fejezetek a hatvanéves Magyar Állami Népi Együttes történetéből In: Mihályi Gábor (szerk.) *Időben – 60 éves a Magyar Állami Népi Együttes*, 2011, 21.
- 10 Porteleki László, Lányi György, Havasréti Pál, Nagy Zoltán
- 11 Rábai Miklós az ÁNE koreográfusa és a tánckar művészeti vezetője, később pedig igazgatója 1951 és 1974 között.
- 12 Lásd: 9
- 13 Doór Róbert és Mester László pedig az Ökrös együttesbe került Ökrös Csaba, Molnár Miklós és Kelemen László mellé.
- 14 Gáspár Álmos eredetileg hegedűs, de az Együttesbe cimbalmosként vették fel, később pedig bőgőzött.
- 15 Pár évtizeddel korábban András édesapja, Vavrincez Béla zeneszerző is készített koreográfiázenéket az Együttesnek.
- 16 A folyamat összefoglalása: Árendás Péter a „Variációk egy csárdásra” (Élet és irodalom, LV. / 8. szám, 2011. február 25.

Hajnáczy Tamás: Bura Károly cigányprímás

Aktivista, revizionista, vizionarista

ELŐSZÓ

A közvélekedésben és a tudományos közéletben általánosan elterjedt nézet, hogy a magyarországi cigányság a XX. század első felében csupán tétlenül sodródott a történelem viszontagságai közepette. Az adott korszak rendészeti és közegészségügyi intézkedéseinek elszenvedőiként lettek megjelenítve, akik vajmi kevés ráhatással bírtak sorsukra. Mindezek fényében a cselekvő, az önszerveződésre képes, az ügyéért kiálló és tenni akaró cigányságnak a képe fel sem merült. E tekintetben nem magyarországi sajátossággal állunk szemben, más európai országokban is lehet találkozni hasonló elgondolásokkal. A Prof. Elena Marushakova által vezetett Roma Interbellum: Roma Civic Emancipation Between The Two World Wars című projekt azt a célt tűzte ki, hogy némileg árnyalja az imént említett, már-már megkövesedett nézeteket. A nemzetközi projekt keretében készült kutatások rávilágítottak, hogy Európa számos országában lehetett találkozni a cigányság kisebb-nagyobb tömörüléseivel, mozgalmival, melyek a cigányság egészének vagy egy jól körülhatárolható csoportjának ügyeiért szálltak síkra. A magyarországi kutatások a cigányzenészek által alapított egyesületeket és lapokat tárták fel és tették közzé magyarul és angolul egyaránt. A több évig tartó kutatómunka során bukott felszínre, hogy a magyar cigányzenész önszerveződések legmeghatározóbb alakjának Radics Béla és Bura Károly cigányprímások számítottak. A történettudomány nagy adóssága, hogy cigány származású emberek életének mélyrehatóbb feltárását nagyrészt mellőzte. Ennek az űrnek a betöltéséhez kíván hozzájárulni jelen kismonográfia, amely Bura Károly cigányprímás életének és munkásságának a bemutatására törekszik.

Bura Károly aktivistaként a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületének az élére állva számos reformot helyezett kilátásba, melyek egytől egyig a cigányzenész társadalom érdekeit hívták képviselni. Újrarendítette a Magyar Cigányzenészek Lapját, megalapította a Bihari-zeneiskolát, közreműködött egy jótékonsági hangverseny, a Magyar Nótáünnep megszervezésében. Miután elnöki székéről letaszították, több cigányzenész egyesület alapítására tett kísérletet, valamint sztrájkot vezetett a Magyar Rádió ellen, amikor az számukra elfogadhatatlan intézkedéseket hozott. A cigánymu-

zikusok képviselőitől túl revizionistaként beléptette a cigányzenészek egyesületét a Magyar Revíziós Ligába, valamint kereste az együttműködés lehetőségeit az irredenta szervezetekkel, napilapokkal, és az egyet nevében köszönőlevelet írt Rothermere lordnak a magyarság melletti kiállásáért. A cigányprímás vizionaristaként a cigányzenészekkel kapcsolatban olyan álmokat, terveket szőtt, melyek közel egy emberöltővel később váltak elterjedt igénnyé a cigányság nemzetiségi törekvései során. Mindenekelőtt megemlítendő, hogy végakaratóban lakását és életének emlékeit cigány múzeum létrehozására ajánlotta fel. Felhívta a figyelmet a cigányság múltjának megőrzésére, nevezetesen arra, hogy az első világháborúban elhunyt cigány katonák névsorát és albumát össze kell állítani. Az imént említettek mellett a kiadvány Bura Károly élete kalandos állomásainak, vagy éppen botrányoktól sem mentes mozzanatainak a felelevenítésére is törekszik. Láthatjuk a cigányprímást az első világháborúban, a kolozsvári fogdában, a cigányzenész egyesületen belüli harcokban vagy a betörés után feldúlt lakásában.

A kismonográfia döntően korabeli sajtóforrásokra hagyatkozik, melyekkel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy korántsem számítottak pártatlannak, és olykor el is rugaszkodtak kisebb-nagyobb mértékben a valóságtól a szenzáció érdekében. A rendelkezésre álló források közül különösen értékesnek számítanak a Bura Károssal készült interjúk, valamint a tollából származó cikkek, amik szintén némi elfogultságról tanúskod-

nak. Ebből kifolyólag a forráskritika mindvégig elengedhetetlen részét képezte a kézirat megírásának. A kiadvány nem törekszik erkölcsi ítéletek megfogalmazására, csupán az élettörténet körültekintő összeállítására szorítkozik.

A kötet gazdagon tűzdelt korabeli fotókkal, döntően Bura Károlyról, a Bihari-zeneiskoláról és a Magyar Nótáünnepéről. Külön köszönettel tartozom Bura Máriának, Horváth Józsefnek, Kovács Annának és Sánta Erzsébetnek, akik a felvételek nagy részét a rendelkezésemre bocsátották. A fényképek kisebb része a Magyar Nemzeti Múzeumból, a Néprajzi Múzeumból, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumból, az Országos Széchényi Könyvtárból, valamint korabeli napilapokból származik.

A kiadványban szövegdozozokban lettek elhelyezve érdekességképpen a napilapok hasábjain megjelent, Bura Károlyval kapcsolatos rejtvények és a szarkazmustól sem mentes viccek, anekdoták, versek. A rendelkezésre álló forrásokból, fotókból megformált és papírra vetett élettörténet csupán szürke, töredezett lenyomata az eredetinek. Mindenesetre emléket állít Bura Károly cigányprímásnak, így a feledés homálya helyett a közéleti vagy tudományos diskurzusba visszatérhet, a témájává válhat. Talán egyszer felkerülhet egy emléktábla a főváros Kőfaragó utca 5. szám alatti házának falára, ahol hajdan lakott, hogy hirdesse a cigányzenész mozgalmas életét és meghatározó munkásságának az emlékét.

Hajnáczy Tamás

Lőrincz Gergely írásai és rajzai

EBBŐL A GYERMEKBŐL VAJON MI LESZ?

Ősz volt amikor Istánka a világra jött. Az emberek a pityókaásással voltak elfoglalva. Gyengült a nap ereje es, csípős szelecske cibálta meg az Emre bám kucsumája alól kiszabadult, immár erősen őszülő hajszálakat. Az ember majdhogynem futva igyekezett a falu alsó vége felé, ahol a bábaasszon, Lovász Pálné Bori néni lakott, immár nagyocska fiával, aki éppen az udvart sepepte.

– Honn van-e anyád?

– Benn van a házba'. Valami úrfélével egyezkedik valamiről – mondta a legénke, aki már megszokta, hogy az anyját állandóan keresi valaki.

– Bocsássák meg, hogy illetlenkedek, de nekem erőst sürgős. Bori né, Víró a gyermekvel lebetegedett. Kéne jöjjön, de sietve, met nagy fájásai vannak.

– Jó, jó! Menyek, minnyá ott vagyok. Ha hamarabb hazaérsz, forralj fel egy jó fazak vizet, s végy elé vaj három kendezőt, de azok tiszták legyenek! A gyermekeket küldd el Trézsihez, ő nem messze lakik.

Trézsi a felesége testvére volt.

Hazamenet Emre bám befordult a korcsomába egy éveg pálinkáért. Útba esett. Üsmerte a bábaasszony „rigolyáit”, sze' imá ötödször sürgeti Bori német ilyen ügybe'. Tudta, hogy az éveg pálinka ott kell legyen a keze ügyébe', amíg a bubacskát a világra segíti.

– Ugyan biza, hova sietsz úgy? – kérdezte a komája. – Rég láttuk egymást. Gyere bé, no, egy kicsit!

– Jaj, most nem érkezem. Most jövök a bábaasszontól. Vírónak születik meg a bubája, haza kell siessenek.

Elig ért haza s imá Bori ném es rejik nyitotta az ajtót. Megelégedetten pillantott az éveg pálinka felé, de elébb még az asszonyt vizsgálta meg. Láttá, hogy nem lesz itt semmi baj, s csak utána kortyolt az évegből. Mikor látta, hogy forr a víz, s más minden es elé van készítve, reaszólt Emre bámra:

– Emre! Úgy tetszik, hogy neked az istállóban van dógod.

Nagyhangú, egészséges fiúgyermek született.

– S osztá' ezt minek kereszteltetitek? – kérdezte Bori ném.

– Úgy beszéltek meg, hogy Istánnak, ha gyermek lesz, az ezmester nagyapja nevre. Ha lejánka lesz, akkor az anyja nevit kapja, ő es Víró lesz.

– Ugye szóltál Trézsinék? Őt még megvárom s menyek. Hónap reggel eljövök megint.

Jött es Trézsi s jó, meleg tyúkhúslevest hozott minnyá magával a gyermekágyas testvérenek, amit több komaasszonya s jóakarója es megtett a következő másfél-két hétben.

Megtörtént a keresztelés. Egyik jó szomszédjuk, László Antal felesége tartotta a karjába' a gyermeket. Ez fontos volt, ezt tartották az igazinak, mert többeket es meghívtak keresztelni, megkomázni, de az igazi keresztzüülő az volt, aki a karjába' tartotta a

keresztvíz alá. Istvánka a szokásos gyermekbetegségek ellenére es megmaradt ötödik gyermeknek.

– Te Víró! Métt brünnög ez a gyermek imá reggel óta? – kérdezte Emre bá a feleségit.

– Ténnap látta a nagyapja mozsikáját s onnattöte húz ki, hogy neki es olyan kéne, met olyan szép formája van. Úgy látom, hogy ez a gyermek nem olyan, mint a többiek. Olyanyokot kérdez imá most, hatusztendősön, amiket más gyermekek tizenhárom-tizen-négy esztendősön jó, ha megkérdeznek. A minap es azt kérdezi, hogy ő hogy lett? Nem es tudtam hirtelenjibe', hogy mit mond-

jak. Velem volt, ahogy béfordultam Balbinához, valamit kellett kérdeznek. Amikor el akartam jönni, elig tudtam elhúzni a gyermeket egy kép elől, amelyik egy szoptató anyát mutat, úgy bámulta. Oszta azt mondta, hogy: „Anyá! Én es elyent akarok csinálni!”. Hát most mondd meg! Mi lesz ebből a gyermekből? Lehet, hogy a nagypajára ütött. Az is mindent megcsinál. Ezermester.

– Mi lesz, mi lesz? Istenem. Hát az, ami a többiből. Mi lenne más? Elvégzi az iskalát s túrja a földedet, mint én es, s mások es – intézte el Emre bám ezt a számára felesleges kérdést.

Iskalába kezdett járni a gyermek, Brengyán tanyító nem győzött eleget csodálkozni, hogy melyen könnyen tanol. Egyszer osztá' arra panaszkodott a tanyító, hogy a gyermek nem hajlandó a palatábláját letörölni, met egy hegedülő gyermeket rajzolt rea.

– Ez így nem mehet, de úgy melleleg említem, hogy olyan jól megrajzolta, hogy én es elcsudálkoztam rajta.

– Hagyja el, tanyító úr! Valami kormos fadarabval a disznópajta falát es teli rajzolta, amit a minap meszeltem ki. Meg lehet üsmerni a kutyát, a tehent, a malacot, amit firkált rea. Ahelyett, hogy valami hasznos dolgot csinált volna. Még jó, hogy nem a ház falát csúfolta meg!

– Tudja-e Emre bá, mit mondok én kendnek?

– Ugyan biza, mit, tanyító úr?

– Azt, hogy szomorú vagyok. Ha más körülmények között élnénk, ebből a gyermekből nagy festőművész lehetne. Így, egy elyen érték csak elkallódik. No! Istennek ajánlom! – köszönt el a tanyító. Emre bá egy kicsit értetlenül, kicsit olyan büszkeforma érzéssel maradt még egy ideig, de nem tudta úgy igazán, hogy mire kéne büszkének lennie.

Úgy es történt, ahogy ő mondta a feleséginek. Az ottani körülmények a szegénység, a sok gyermek, a létért való küzdelem nem engedett meg elyen „haszontalan dolgokat”. A ganyét a marhák alól ki kellett hányni, a burjánval teli terebuzaföldet meg kellett kapálni. A pityókát fel kellett szedni. Egy kicsi pénzétt el kellett menni Móduvába, a bojárhoz répát egyelni. Egész további életében „messze, valahol”, valaminek a hiányát érezte. Annyiból mégis szerencsés volt, ha szépet látott, boldognak érezte magát. Mondjuk úgy, meglátta mindenben a természet adta szépséget, s tőle telhetően igyekezett, hogy amit tett, abban valami szép es legyen. Nagy boldogság volt számára, hogyha szegén es volt, a falu legszebb leánkáját vehette feleségül, akinek szép volt a lelke es.

Így valahogy volt ott Bukovinában, a székelyeknél. Vajon hány es hány talentum veszett kárba ebből a jobb sorsra érdemes népcsoportból?!

Tájszavak és kifejezések:

bojár = román földesúr

brünnnyög = nyafog

burján = gaz, gyom

gyermek = Bukovinában fiú

honn = itthon

kendező = törölköző

korcsoma = kocsmá

kucsoma = kucsma

mozsika = hegedű

nem érzem = nem érek rá

palatábla = palaköböl készült, fakeretbe foglalt táblácska,

amelyre palavesszővel írtak

pityókaásás = burgonyabetakarítás

sze' = hiszen

talentum = tehetség

terebugaföld = kukoricaföld

úgy tetszik = úgy vélem, úgy látom

Víró = Veronika

DRESCH VONÓS QUARTET ONGAKU

Új CD a Fonó kiadásában (FA 465-2)

Japánul az ongaku zenét jelent. Kínaiul ez az írásjegy egy jellel különbözik az orvosságtól. Egy próba alkalmával mikor még nem kapott végleges nevet ez a kompozíció, megszólalt bennünk a keleti kultúrák felé mutató hangulata. Magyar gondolkodással is könnyen összeköthető e két fogalom. A zene és a lélek kapcsolata nem újszerű gondolat, jótékony hatását már az ókori görögök is felismerték. Reményeim szerint ez az album közelít ehhez a két jelentéshez. (Dresch Mihály)

Dresch Mihály - basszusklarinét, fuhun, furulya, szoprán saxofon, ének • Csoóri Sándor - brácsa, tambura • Zimber Ferenc - cimbalom • Bognár András - nagybőgő • Lőrincz Hortenzia - ének (track 3.)

A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN

Naplók, levelek, visszaemlékezések – Kóka Rozália sorozata

Küldetésben – Rudolf László (II. rész)

– Sorsdöntő esemény, megrendítő élmény volt számodra az édesanyáddal 1981-ben tett első bukovinai utazásod. Mire sarkallt téged további életedben ez a nagy élmény?

– Én akkor elhatároztam, hogy ide újra visszajövök, ha nem is édesanyámmal. Mit ad Isten? Donyeckbe lehet úgy is menni, hogy elmegyek Szucsávára, onnan Csernovicba és onnan tovább Kijevbe. Ezt az utat többször is megtettem. Jártam Donyeckbe tanulni, találkozókra, tanácskozásokra. Legtöbbször vonattal utaztam Kolozsváron át, ott egy kicsit kellett várakozni, majd onnan tovább Józseffalváig. Ott töltöttem egy-két napot Gizi néninél, és úgy mentem tovább. Volt úgy is, hogy visszafelé is ugyanazon az úton jöttem. Számomra természetes dolog lett, hogy járkálok, jövök-megyek Józseffalvára.

– Még nem derült ki számomra, hogy te az első utadig mit tudtál Bukovináról? Volt-e valami sejtésed arról, hogy milyen sorsa volt a mi népünknek? Volt-e valami, ami már gyerekként megérintett?

– Hát, gyerekként? Nem, nem tudtam én semmiről. Józseffalván egy kislánnyal is megismerkedtem, egyszer-kétszer találkoztunk, elmentünk egy bálba is együtt. Azután megismertem a falubeli románokat is, velük is jó viszonyba kerültem. Elsősorban a két idős székely, Gizi néni és János bácsi voltak rám nagy hatással. Mindig Gizi néninél szálltam meg és akkor János bácsi is odajött. Egyszer János bácsi elvitt egy patakhoz rákászni. Miközben fogtuk a rákokat, rengeteget mesélt. Egyre többet tudtam meg a bukovinai székelyek korábbi életéről. Ez hatalmas élményt jelentett nekem. Állandóan arra vágytam, hogy amikor csak tehetem, visszatérjek hozzájuk. Óriási hatással voltak rám ezek az emberek!

Egyszer, ahogy haza készülődtem, Gizi néni csak elővette az ágya alól a Druzbáczy György* emléktábláját. Azt mondta, lehet, hogy leverték a románok, de az is lehet, hogy lehullott az idő vasfoga miatt. Ő nincs jól, nála nincs biztonságban ez a tábla, nem tudja mi lesz vele, ha ő meghal. Egy ilyen gránit tábla a Ceaușescu időben nagyon veszélyes volt. Fogtam, bevágtam a hátizsákomba és hazahoztam, elvittem a Csanády Múzeumba, dr. Csanády György házi orvos gyűjteményébe. Akkoriban ő kezdett foglalkozni a bukovinai székelyek hagyományaival. Most a bátaszéki tájházban van, a tájház egyik sarkában látható. A másolata viszont visszakerült Józseffalvára, a templom falán helyezték el.

1985-ben megismerkedtem Bátki Erikával, jött a szerelem, összeházasodtunk, elmaradtak a bukovinai utazások. Hat évig Borsod megyében, Sajóvámason és Mádon laktunk. Jöttek a gyerkőcök. Amikor ők cseperedni kezdtek, 1991-ben, hazaköltöztünk Bátaszékre. Erikának az általános iskolában ajánlottak fel tanári állást, én akkor már számítógépes oktatással foglalkoztam elsősorban, vállalkozó lettem.

Nagyon hamar megtudtam, hogy a józseffalvi anyakönyvek a bátaszéki plébánián vannak. Mint mondtam, gyerekkorom óta izgatott, hogy kik voltak azok a Flexonok, az őseim. Mikor megtudtam, hogy az anyakönyvek ott vannak a plébánián, gondoltam, hogy azokból össze lehetne állítani a családfát, akkor talán kiderülne, hogy kik voltak az őseim. Megtudhatom azt is, amit még a nagyszüleim se tudtak. Herendi János plébános, címzetes kanonok engedélyével a fogadóórán bejárom a plébániára. Nekem akkor már volt laptopom, programozóként fölvittem rá az anyakönyvi adatokat. Akkor még nem volt Excel program, de volt egy elődje, annak segítségével létrehoztam három adatbázist, ezután az adatokat ellenőriztem. A szabadidőmben állandóan ezzel foglalkoztam. Ez tartott két évig. Újabb két év szükségeltetett, hogy az adatbázisban az egyértelmű hibákat kijavítsam, a neveket egységesítem és megírjam a családfakészítő programot.

Én eredetileg csak arra voltam kíváncsi, hogy mi kik voltunk, honnan jöttünk. Esetleg még a rokonságot szerettem volna felkutatni. Azért már akkor is gondoltam arra, bizonyára másokat is érdekelne, kik voltak az őseik, de nincs rá idejük, türelmük, lehetőségük, hogy utánajárjanak. Elhatároztam, hogy elkészítem Józseffalva lakóinak családfáit, és nekivágtam. Józseffalva nem volt túl nagy település. Azt nem tudtam, hogy már léteznek családfakutató programok, ezért írtam egy saját programot az akkori tudásszintemen,

„Druzbáczy György józseffalvi plébános (baloldalt) vezetésével 1874-ben küldöttség utazott Magyarországra”

* Druzbáczy György lengyel dominikánus szerzetes volt. Iskolái nagy részét Egerben végezte. Tábori lelkészként részt vett az 1848-as magyar szabadságharcban. A Lembergben állomásozó Lenkey-buszárokat hazavezette a Kárpátok hegyein át. Hosszú josefstadi börtönök után Bukovinába száműzték és előbb Istensegíts, majd Józseffalva lelképásztora lett. Magyarországi kapcsolatait felhasználva templomot, iskolát épített Józseffalván. Tehetséges székely gyermekekből tanítókat, papokat képezetett Magyarországon. 1897-ben bekövetkezett halálakor a józseffalvi templomkertben temették el. Sírköve felirata: „Pater Hungarorum Bukovine”, a Bukovinai Magyarok Atyja feliratot vették. Ezt a táblát mentette meg Rudolf László.

és szépen megcsináltam. Ez a program bármelyik Józseffalván született egyének pillanatok alatt elkészítette az ősfáját. Nagy visszhangot váltott ki: még a Guinness Rekordok Könyvének 1996-os magyar kiadásába is bekerült.

A régi naptárainból látom, hogy ebben az időben egyre intenzívebben bekapcsolódtam a bukovinai székelyek múltjának kutatásába. 1995-ben már jártam a levéltárban, a megyei könyvtárban, elmentem a Völgységi Múzeumba is a bukovinai székelyek miatt. Láttam, hogy milyen sok fontos anyag van a Völgységi Múzeumban, amit közzé kellene tenni. '95-ben már *Székely füzeteket* is készítettem. Sőt, Bátaszéken már székely farsangi bálban is voltam. Azután egyre több székely programon vettem részt. Járni kezdtem a székely gyűlésekre is.

Höflerné Kelemen Emma, a Bonyhádi Székely Kör vezetője, nyaranta néprajzi táborokat szervezett, ahol a bukovinai székelyek hagyományaival ismerkedtek a többnyire fiatal résztvevők. Eleinte egy-két napig részt vettem ezekben a táborokban, majd előadásokat is tartottam. Akkoriban már azon is gondolkodtam, hogy ha Józseffalvát megcsináltam, meg kellene csinálni a többi bukovinai székely falut is, Andrásfalvát, Fogadjistent, Istensegítset és Hadikfalvát. Emma néni szintén nagyon biztatott, hogy a másik három bukovinai székely település anyakönyveit is dolgozzam fel. Szépen, finoman terelgett az andrásfalvi anyakönyvek felé. Amikor ti mentetek Kanadába, megkért, hogy készítsek el néhány istensegítési családfát, szeretné ajándékba adni a kinti rokonainak, ismerőseinek, amelyeket természetesen elkészítettem.

A gyerekeink nőttek, sakkversenyekre kezdtünk járni velük. Anna lányom egészen nagyra vitte, többszörös magyar bajnok, többszörös olimpikon, női nagymester, aztán férfi nemzetközi mester lett. Most is ott lehetne az elitben, de egy idő után úgy döntött, hogy inkább a sakkversenyek közvetítésével foglalkozik. Kata lányom is már általános iskolás korban országos bajnok lett. A családfakutatás egy időre alábbhagyott.

Ami már nem kifejezetten a családfakutatáshoz tartozik, de igen büszke vagyok rá, az, hogy a bukovinai székely egyesületek tagjai, a népdalkörök, táncsoportok azért vehetnek részt napjainkban is a „Bukovinai Találkozások” Nemzetközi Folklór Fesztiválok, mert volt egy Rudolf Laci...

1995-ben, amikor egy lengyelországi nemzetiségi konferenciára meghívták a bukovinai székelyeket is, akkor én javasoltam Fábián Gergelynek, a Szövetség akkori elnökének, hogy menjünk el, akkor majd kiderül, mi is ez. Ha én ezt akkor nem erőltetem, ma nincs „Bukovinai Találkozások” fesztivál minden nyáron, Bonyhádon. Együtteseink nem vesznek részt a Lengyelországban, Ukrajnában, Szlovákiában, Romániában rendezett találkozók.

Felkerekedtünk hát, és kiutaztunk hárman, Fábián Gergely az elnök, Csiki Béla az alelnök és én mint tolmács. Varsóig repülővel mentünk, ott várt minket Engelmayer Ákos nagykövet úr. Egy éjszaka megszálltunk Varsóban, másnap autóval elvittek bennünket a fesztivál helyszínére, a lengyel-litván határon lévő kisvárosba, Sejnybe. Óriási élményt jelentettek számomra az ott látottak, az emberek, a táncok, az énekek! Ott egy kis Bukovina volt. Azt a kedvességet! Én addig soha nem jártam ilyen rendezvényeken, hihetetlen hatással volt rám. Akkor ismertük meg Zbigniew Kowalskit, a piłai művelődési ház igazgatóját. Ő az, aki a csodálatos Bukovina Fesztivál kezdeményezője volt, és aki máig is a lelke, az életben tartó motorja az immár hatalmasra nőtt fesztivál-hálózatnak.

Hamarosan kaptunk meghívót az azévi, lengyelországi fesztiválra. Kiderült, hogy évek óta próbálták felvenni a kapcsolatot a Magyarországra került bukovinai székelyekkel. Észak-Magyarországon, Miskolc környékén érdeklődtek, hogy hol vannak, de ott senki nem tudta megmondani. Végül a meghívót elküldték Magyarország varsói nagykövetségére, ahonnan továbbították Fábián Gergelynek.

Legközelebb megkértem Höflerné Kelemen Emmát, hogy ő is jöjjön el velünk. A vonatról egyenesen beestünk a piłai művelődési házba. Emmának alig volt annyi ideje, hogy átöltözzön, mehetett a színpadra. Kérték, hogy énekeljen. Minden zenei kíséret nélkül énekelt, mégis óriási sikere volt. Többször is felléptették a fesztivál ideje alatt, interjúkat adott a különböző tévéknek. Azért is örültek nekünk annyira, mert addig a magyarok, a bukovinai székelyek hiányoztak ezekről a találkozókról. Óriási élmény volt!

2000-től kezdve a Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége is megrendezi évente a „Bukovinai Találkozások”-at Bonyhádon. Néhányszor elkísértem a magyar csoportokat a Bukovina Fesztiválokra mint tolmács.

Amikor a lányaim már önállóan jártak sakkmérkőzésekre, akkor megint több időm maradt arra, hogy folytathassam a kutatást. Nekifogtam Andrásfalvának. Akkor még nem volt digitális fényképezőgépem. Láttam, hogy az anyakönyvek óriási, értékes anyagot jelentenek akár a néprajzosok, akár a történészek számára is. Elkezdtem felvinni gépre ezeket is, de így, manuálisan hatalmas munkát jelentett, nagyon lassan haladtam.

A kétezres év igen fontos számomra. Akkor, szintén Emma néni segítségével, az interneten keresztül megismerkedtem Elizabeth Longgal. Elizabeth Long szerette volna a férje nagymamájának a 90. születésnapjára az ő andrásfalvi születésének bejegyzését

„Borbáth Anna és férje, Gál Lőrinc a »Józseffalvi fényképalbum«-ból”

ajándékkal adni. Elküldte Fábíán Tamást az akkori plébánoshoz, hogy másolja ki az anyakönyvből az adatokat. Fábíán Tamás akkor egy kis gimnazista volt, Aparhanton lakott, száz méterre a plébániától. A pap elküldte Tamást: – Itt nincsenek semmiféle anyakönyvek Bukovinából!

Nekem viszont szépen kiállította azt a papírt, ideadta, én beszkenelve elküldtem a néni adatait az Egyesült Államokba. Időben megérkezett, és egy nagyon fontos születésnap ajándék volt. Ez Elizabethben és a családjában is akkora örömet váltott ki, hogy tavasszal családostul eljöttek Magyarországra. Aparhanton szálltak meg, Fábíán Tamáséknál. Személyesen is találkoztunk Budapesten. Meghívtak engem is, hogy menjek el hozzájuk. San Diegóban laktak, a mexikói határ közelében.

2000 őszére úgy alakítottam a programomat, hogy el tudtam menni. Ők vették meg a repülőjegyemet, együtt elmentünk Salt Lake Citybe, egy konferenciára. Azelőtt engem már megbíztak a férj nem székelő ágának a felkutatásával. Akkor már voltam Szatmárnémetiben, a levéltárban, már kezdtem egy kicsit külföldön is mozgolódni. Az ottani tapasztalataimról tartottam egy kiselőadást, így indult el a mi munkakapcsolatunk, ami napjainkban is folytatódik. Elizabeth jelenléte, és az, hogy milyen aktívan kapcsolódott be az andrásfalviak számbavételébe, nekem óriási lökést adott. Gondoltam magamban: „Nehogy már, itt jön valaki az Egyesült Államokból, és ő fogja megcsinálni, amit nekem kellene!” Újult erővel belevetettem magam a munkába, onnantól kezdve valóban ment Andrásfalva és apránként a többi falu is.

Meg kell vallanom, hogy akkoriban én is csak a számítógépnek dolgoztam. Abból nem jelent meg semmi jelentős. Néha egy-egy cikkeske látott napvilágot, vagy részt vehettem valamilyen konferencián. Nagyon kellett már nekem egy jó nagy lökés!

2005-ben volt az ötvenedik születésnapom. Most már tudom, ha valaki eléri az ötven évet, akár van valami panasza, akár nincs, akkor is célszerű egy kivizsgálásra elmenni, hogy nincs-e valami baja. Azon az őszön, pont Anna lányom 18. születésnapja előestéjén a bátaszéki sakk-klubban ünnepeltük az ő születésnapját. Egyszer csak éreztem, hogy valami történt velem, mert nem úgy forgott a nyelvem, mint máskor. Azt hittem először, hogy azért, mert ittam egy fél kupica pálinkát. Leültem, valahogy a rosszullet átment rajtam, akkor már sakkozni is bírtam, meg is vertem Annát. Azután elmentem a vasútállomásra, jegyet vettem, mert másnap Budapestre akartam utazni egy sakkos rendezvényre. Én képviseltem volna a megyei elnökünket.

Este megint kezdődött a rosszullet, egész éjjel nem aludtam. A jobb kezemet nem tudtam használni, nehéz lett a járás, a féloldalam lebénult. Reggel, amikor föl kellett volna kelni, hogy menjek az állomásra, mondtam Erikának, beteg vagyok, nem tudok elutazni Pestre.

- Hívjuk az orvost?
- Hadd aludjon még!

Reggel 6 órakor kihívtuk az ügyeletet, kiderült, hogy stroke-ot, agyi infarktust kaptam. Ezt a magas vérnyomás okozza. Egy hétig intenzív osztályon kezelték. Mindent előről kellett megtanulnom, azt is, hogy a kisujjam megmozdítsam. Behozattam a laptopomat, és balkézemmel kezdtem dolgozni. Egyik nap egy Csernik nevezetű bácsi került a kórtermünkbe. Rögtön, ahogy meghallottam a nevét, tudtam, hogy bukovinai székelő. Megkérdeztem tőle, hogy kicsoda, micsoda. A számítógépen mindjárt megnéztem és rögtön

elsoroltam a felmenőit. Csodálkozott nagyon, hogy én milyen okos vagyok.

– Nem én vagyok okos, hanem a számítógépem!

Ebből is látszott már, milyen óriási dolog, hogy összefutunk egy idegennel, akit korábban nem ismertünk, mégis sok mindent tudunk róla és az őseiről. Pillanatok alatt megvan az információ!

Igen ám, de mi van akkor, ha most meghalok? Gyakorlatilag mindaz, amit addig csináltam, a sírba ment volna velem. Akkor, ott, az intenzív osztályon határoztam el, ha már nem haltam meg, akkor nekem papírra kell vetni, könyvformában is meg kell jelentetni mindazt, amit létrehoztam. Azért is, hogy megmaradjon az utókorak, és azért is, hogy eljusson az emberekhez. Valóban, néhány év múlva megjelent a *Józseffalva családkönyv*, és még abban az évben a *Józseffalvi fényképalbum* is. Az utóbbi tulajdonképpen annak köszönhető, hogy amikor a családkönyvet elkezdtem készíteni, akkor az én legközelebbi kritikussom, lektorom, feleségem, Bárti Erika megkérdezte:

„Dégh Lindával, a világhírű néprajzossal és Elizabeth Longgal 2002-ben, a kanadai Reginában”

„Az 1936-os józseffalvi esküvői fénykép az egyetlen Bukovinában készült fotó, amelyen édesanyám is látható. Fehér kendős fejcskéje bal oldalon kikandikál a tömegeből.”

– Kit fog érdekelni egy olyan könyv, amiben csak száraz adatok vannak, nevek, mint egy telefonkönyvben?

Mondom:

- Azért érdekelni fog sok embert.
- Ide fényképek kellenének!

Akkor elmentem Szócs Zoltánhoz, a Völgységi Múzeumba, tudtam, hogy nekik van szép nagy bukovinai székely fényképgyűjteményük. Írd és mondd, összesen 10 db józseffalvi témájú képet találtam. A józseffalviak nagyobbik része Bátaszékre telepedett, jó sokan már elmentek onnan, a kisebbik része Székelyszabarba. Közzétettem a Cikádor újságban is egy felhívást, hogy akinek vannak régi fényképei, az hozza el hozzám. Jártam a házaknál is, Szabarban végigjártam a családokat, ott is sikerült sok szép fényképet begyűjtenem. Voltak, akik nehezteltek rám, hogy miért csak most megyek, mert már, ugye, meghaltak a szülők, sok szép kép megsemmisült. Megtudtam, hogy Pécssett is laknak józseffalvi családok, akkor őket is szépen beprogramoztam. Vittem magammal a szkennelőt, a laptopot és körbejártam. Voltak olyanok is, akik postán küldték el a képeiket. Így sikerült több mint ezer fényképet összegyűjtenem. Így állt össze a *Józseffalvi fényképalbum*. Ezt még saját erőből meg tudtam csinálni, de hát a többi falunál segítség nélkül nem boldogulnék. Sokan kérdezték tőlem, hogy Andrásfalváról nem lesz album? Itt olyan mennyiségek vannak, hogy segítségre van szükségem. Hála Istennek a bukovinai székely Facebook-csoportban közlik a régi fényképeket. Van olyan is, aki gyűjtögeti őket, abból is lehet valami pluszban.

Azt már tudom, hogy nekem ezután csak a családtörténettel és a családfákkal szabad foglalkoznom, mert az is óriási munka. Én nem csak az öt falunak az anyakönyveit akartam felvinni számítógépre, hanem végigjártam a székelyek kirajzásainak útvonalait is. Követtem őket, ahová ők mentek, mentem én is. Mindenütt próbáltam az anyakönyveket beszerezni. Amikor már volt digitális fényképezőgépem, amit csak lehetett, lefényképeztem, ahol nem lehetett fényképezni, ott jegyzeteltem. Kanadába is sikerült eljutnom, ott kis füzetekben vezették az adatokat, azokat lefénymásoltuk. Az is egy óriási anyag. Gyakorlatilag én ekkor már láttam, hogy „egy falu családfái”, ilyen nem létezik, mert a falvak között is voltak keveredések, voltak a kirajzások. Volt úgy, hogy elment valaki családostul például az Al-Dunához, négy-öt év múlva visszajött. Gyakorlatilag egy család háromszor is megváltoztathatta a lakhelyét húsz év alatt.

*

– Egyik előadásodban hallottam, hogy megkaptad Bukovinában valamennyi székely falu anyakönyveit.

– Igen, majdnem valamennyit! Másolatban. Egyrészt Radócon, egy kötetben az andrásfalvi másodpéldányok voltak lefűzve, a határvárosban, Szeretben a hadikfalvi és istensegítsi másodpéldányok kerültek elő. A harmadik lelőhely a szucsávai levéltár volt, ahova szintén bekerültek. Ott minden falunak megvoltak a példányai, onnan kezdve, amikor már államilag kellett vezetni. Sajnos Józseffalva első három anyakönyve eltűnt. Bukovinából 1785-től vannak anyakönyvek. Több helyen találhatóak, de ezeket mind össze lehet gyűjteni. Gyakorlatilag mindenütt, ahol volt valamilyen bukovinai anyakönyv, akár Romániában, akár az egykori Jugoszlávián belül, akár másutt, én igyekeztem megszerezni. Amit csak lehetett, összeszedtem és felvittem egy nagy adatbázisba. Jelenleg egyetlen adatbázisban van már 457 ezer ember adata. Ebben nem mindenki bukovinai székely. Lassan, gyakorlatilag, aki keresi bukovinai őseit, az egész világról, mindenki nálam köt ki. Voltak már Brazíliából, Új-Zélandról is megkeresések, Kanadát, az Egyesült Államokat nem is említve!

– Ez a hatalmas munka, amit elvégeztél nem csak arra jó, hogy mi, székelyek egyénekenként megtudakolhassuk, kik voltak a felmenőink, kik a jelenleg is élő rokonaink. Úgy gondolom, kutatásod legfőbb hozadéka az, hogy széthullt közösségünket összekovácsolta. Ha virtuálisan is, de egybegyűjtött bennünket. Az is a hozadéka volt áldozatos tevékenységednek, hogy sokkal mélyebben, pontosabban megismerhettük a történelmünket.

– Ha sejtettem volna, hogy ez harmincévi munkámba kerül, nem tudom, hogy belefogtam volna-e. Azt a célkitűzésem, hogy megismerjem a saját őseimet, az első Flexont, azt sajnos nem sikerült megvalósítanom. Mint már említettem, az első három anyakönyv Józseffalváról eltűnt, de nagyon sok egyéb dolgot megismerhettem. Sokszor keresgéltem az interneten a Flexonokra, hogy megtudjam honnan jöttek. Nagypám családnevét mindig úgy kerestem, hogy x-el írtam be a keresőbe, egyszer csak gondoltam egyet, beírtam magyarosan, ksz-el. Tudod mit találtam? Megtaláltam dédapám négy furulyaszólóját, amit Kodály Zoltán vett fonográfra Józseffalván, Bukovinában, 1914-ben. Ez egy éjjel, valamikor fél kettő környékén történt. A négy furulyaszólóból kettőnél nagypám mondta be: „Furulyázta Flekszon Pál, Józseffalván, Bukovinában”. Amikor ezt így meghallottam, felébresztettem Erikát, szóltam édesanyámnak is, hogy hallgassák meg. Később CD-re másoltam, és a székely találkozókra eljuttattam a többi falunak is. Mekkora élmény! Mekkora öröm, hogy én a dédapám hangját hallhattam! Szegény, rég meghalt, Székelyszabarban van eltemetve.

Amikor a Józseffalva családkönyvét befejeztem és jöttem haza Budapestre, az úton rájöttem, hogy nem így kellett volna ezt a könyvet megcsinálnom! Mindenki a saját falujának a családkönyvét szeretné látni, de én már tudom, nincs ilyen, hogy egyik falu meg másik falu családkönyve. Egy van: Bukovina! Az én álmom az, hogy ennek az öt falunak a feldolgozásával elkészüljek, és egyetlen könyvbe foglaljak minden adatot. Rettenetes nagy adatmennyiség.

Olyan könyvet szeretnék készíteni, amiben benne van mindenki. Ez egy olyan vastag könyv lenne, aminek legalább félméteres lenne a gerince és A4-es méretűek lennének a lapjai. Olyan lenne, mint régen voltak azok a csodálatos vastag bibliák, kódexek. Az lenne az igazi! És abban a könyvben mindenki csak egyszer fordulna elő. Mindegy, hogy hova ment, ide ment, oda ment, lehetne követni. Csak egy Bukovina van! Ez az álmom. Meg lehet csinálni.

*

Egy pillanatra elképzelem Rudolf László roppant nagyméretű könyvét és akarva-akaratlanul elmosolyodom. Álmodozó interjúalanyom észreveszi somolygásomat, és az előbbiekhöz még hozzáteszi:

- Virtuálisan.
- Isten segítsen Laci, hogy ezt az álmodat is megvalósíthasd!

Lejegyezte: Kóka Rozália

Timár Sándor eleki gyűjtései

Timár Sándor folklórgyűjtő, kutató munkásságában kiemelt szerepet játszik az eleki román néphagyományok – nem csak a néptánc és a népzene – gyűjtése. Bár egész életművét tekintve is nagy jelentőségű koreográfiákat készített az eleki román táncanyagból – *Kezdődik a zsozok, Eleki táncok* –, mégis azt kell mondanunk, hogy Elek tekintetében tudományos, folklorisztikai munkája a művészetnél is nagyobb súlyú.

Kis számú írásos folklorisztikai publikációi közül három is az eleki román táncokkal foglalkozik. Ezek közül az első, az 1956-ban megjelent „*Zsozok Kincigpusztán*”¹ című tanulmánya úttörő jellegű, hiszen Kukár Barnabás Manó kutatásai szerint² ez az első tudományos igényű közlés a magyarországi román néptáncgyűjtések kapcsolatában. A fiatal Timár Sándor írása számos adatközlő beszámolója alapján plasztikusan mutatja be a II. világháború előtti táncéletet, táncalkalmakat az elek környéki pusztákon cselédsorban élő románok körében. Az 1973-ban megjelent *Az eleki román táncokról*³ című írás az 1956-os tanulmány szövegének felhasználásával készült, az első rész (*A tánc rendezése*) gyakorlatilag annak rövidített változata. A második részben (*A táncok jellemzése*) az eleki román táncok ritmikái, motívumai, formai elemzését, illetve az addig készült összes eleki tánc- és zenei gyűjtés forrásjegyzékét kapjuk az anyagot ekkor már kiválóan ismerő szakembertől. Végül a következő évben megjelenik még egy rövid írása *Az eleki táncok változása*⁴ címmel, amely tulajdonképpen állásfoglalás egy vitás kérdésben: mennyiben tekinthető autentikusnak az akkori fiatal eleki hagyományörző generáció lábán átalakuló, ritmikailag és motívumailag is sűrűbb szerkesztésű tánc? Timár Sándor egyértelműen állást foglal a fiatalabb generáció táncának folklorisztikai hitelessége mellett, aláhúzza, hogy az egy szerves fejlődés eredménye, amely gyakorlatilag a kutatók szeme láttára megy végbe.

Jelen írásomban ezen publikációk, illetve az eleki anyagra épülő Timár-koreográfiák háttérét jelentő gyűjtéseket szeretném bemutatni a Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívum gyűjteményében található film- és magnetofonfelvételek, az Archívum kéziratárában fellelhető dokumentumok, a Hagyományok Háza Médiatárában őrzött videófelvételek, illetve eleki adatközlőkkel készített saját interjúim alapján.

A fiatal – akkor 23 éves – táncművész, koreográfus Timár Sándor megbízást kap a Magyarországi Román Kulturális Szövetségtől a magyarországi román művészeti csoportok munkájának segítésére. A megbízásnak a Magyarország területén fellelhető – gyakorlatilag teljes – román hagyományanyag feltérképezésével látott hozzá. Az első, tíznapos gyűjtőútra 1954. júliusában került sor, amelyet részletesen bemutatam korábbi írásomban.⁵ Ez az első gyűjtőút nem érintette Eleket, ahová néhány hónappal később, 1954. december 19-én érkezett először. Ekkor kezdődött a több évtizedes aktív kapcsolat az eleki román hagyományokkal és hagyományörzőkkel.

Az első látogatás 1954. december 19. és 21. között zajlott. Az eseményeket vázlatosan megismerhetjük Timár Sándor jelentéséből, amelyet a Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívum kéziratára őriz *Akt 398* jelzet alatt.

A dokumentumból kiderül, hogy az eleki „kulturális csoport” – vagyis hagyományörző együttes – egyes tagjait Timár Sándor már korábban megismerte budapesti szereplésük alkalmával. Ők és szüleik, valamint a „kulturális csoport” igazgatója, Nyisztor György (nem azonos a méhkeréki táncos adatközlővel!) voltak segítségére az első gyűjtés alkalmával. Timár nem üres kézzel érkezett: vetítőgépet hozott, amelynek segítségével bemutatta az Állami Népi Együttes

megbízásából Manninger György és Maácz László által Eleken néhány hónappal korábban készített filmfelvételeket.⁶ A korábban megismert táncosokon keresztül több családhoz is elért, akiknél érdekes adatokhoz jutott, táncot is látott. Ekkor készült a Zenetudományi Intézetben *Ft 309* jelzettel őrzött film II. számú tekerescse:⁷ „...2 órákor három táncot vettem fel. (...) Több filmet is készítettem volna, de a nyersanyag szűkössége miatt a karácsonyi ünnepek alkalmával szeretném fölvenni a táncokat, mivel ekkor minden jó, idős férfi táncos otthon lesz.”⁸ – olvashatjuk a jelentésben. A film jegyzőkönyvében név nem szerepel, de kérésre Szabó Péter és Bágy György – az eleki hagyományörző együttes korábbi és jelenlegi vezetői – rokonukat, a pusztáotlakai Gál Jánost azonosították a filmen táncoló férfiban.⁹

Az 1954-es év karácsonyát Timár Sándor Eleken tölti. A jelentés szerint szenteste érkezik, éjszaka részt vesz a fiatalokkal a szokásos kántáláson, amely hajnalig tart. Másnap, december 25-én bált rendeznek a kultúrotthonban, ahol egy külön teremben a románok saját „joc”-ot tartanak zenészeikkel hajnali 2-ig. December 26-án délután ismét „joc”-ot rendeznek. „... a megfigyelt táncosokról felvételeket készítettem. Sajnos az idő elromlott, beborult, szinte sötét lett.”¹⁰ – olvashatjuk a felmerülő problémákat, hiszen az akkor rendelkezésre álló technikával csak szabad téren, jó fényviszonyok között lehetett megfelelő minőségű felvételt készíteni. Más nehézségek is adódtak: „A filmezés nem sikerült úgy, ahogy szerettem volna, sok akadály gördült elém, időjárás, a zenészek aludtak, vagy valahol pénzért muzsikáltak, a táncosok, akiket fel akartam venni, vagy aludtak, vagy vendégségben voltak, vagy túl spiccesek voltak.”¹¹ A leírt körülmények alapján minden bizonnyal az *Ft 381* jelzetű film II. számú tekerescsének keletkezéséről van szó, bár a filmhez tartozó jegyzőkönyvben pontos dátum nem, csak az 1954-es évszám szerepel. A felvétel minőségi problémáit látva értjük a fiatal kutató jelentéséből érződő elégedetlenséget, bő hat évtized távlatából nézve azonban ezekkel együtt is nagyon értékes anyagnak találjuk ezt a felvételt. Az 1954 karácsonyi gyűjtéshez még egy személyes információt is szeretnék hozzátenni: jóval későbbi beszélgetéseinkből tudom, hogy Timár Sándor nem csak kívülállóként szemlélte az eseményeket Eleken 1954 karácsonyán, hanem beállt táncolni az adatközlőkkel a joc-ba. Sokszor elmesélte, milyen ellenállhatatlan erővel ragadta őt magával az elekiek táncra, amit ott és akkor kezdett tanulni. A jelentésben erről szerényen csak ennyit ír: „...megfigyelhettem a táncok, a zene összefüggéseit, törvényszerűségeit.”¹²

Amint fentebb említettem, Timár Sándor feladatul kapta az eleki „kulturális csoport”, vagyis hagyományörző együttes munkájának segítését. Bágy György, az együttes jelenlegi vezetője szerint 1955-ben Timár többször is hosszabb ideig tartózkodott Eleken, országos versenyre készítette fel a csoportot: „Itt volt több héten át, [...] nekem ezt a Tiba Bandi mesélte, [...] megcsinált egy koreográfiát, elmentek Budapestre – 1955-ben volt ez – a Néphadsereg Színházába.”¹³ Az Eleken eltöltött időt a hagyományörző együttesel végzett munka mellett szerteágazó folklorisztikai gyűjtésre is kihasználta: 1955 őszén számos adatközlőtől gyűjtött adatokat a táncalkalmakról és azok rendezéséről, a táncilletről, a táncoktatásról, a táncszókról, a zenészekről, de a viseletről és a szokásokról (turkajárás, karácsony, húsvét) is. A lejegyzett anyag 171 A/5 méretű gépelt cédulát és 135 A/6 méretű kézzel írt cédulát tesz ki, a Zenetudományi Intézetben *Akt 607* jelzet alatt megtalálható.

A cédulákon olvasható hosszabb-rövidebb szövegekből kirajzolódik a II. világháború előtt az Elek melletti Kincigpusztán a sváb gaz-

BTK ZTI 1972.09.05 Ft769

BTK ZTI 1955.09.30. Ft309

BTK ZTI 1955.09.30. Ft309

BTK ZTI 1966.01.01. Ft581

BTK ZTI 1966.01.01. Ft581

BTK ZTI 1966.01.01. Ft581

BTK ZTI 1972.09.05 Ft769

BTK ZTI 1972.09.05 Ft769

Bágy György, Szabó Péter és Timár Mihály (Elek, 2019. március 14. – fotó: Timár Mátyás)

dák cselédeiként dolgozó románok rendkívül nehéz élete, és az is, mekkora felüdülést jelentett számukra az ebéd utáni rövid szabadidőben hétköznapiakon is megrendezett joc, azaz rövid táncmulatság a Szélmalmi csárdánál. A fiatal Timár Sándor az 1955 szeptemberében gyűjtött rengeteg adatból jó tollal, frappánsan választott idézetekkel, az adatközlők iránti mély tisztelettel és komoly szociális érzékenységgel szerkeszti meg a bevezetőben már említett *Zsok Kincigpusztán* című írását.

Az 1955 őszi gyűjtés anyagában találunk egy filmfelvételt dokumentáló cédulát is *Akt 607a/8* jelzettel, amely cédula adatai a jegyzőkönyvhöz képest más megvilágításba helyezik az *Ft 309* jelzetű film keletkezésének körülményeit. Biztosan állíthatjuk, hogy a film I. számú tekerce ekkor, 1955. szeptember 30-án került felvételre, szemben a jegyzőkönyvében található – egyébként utólag, más kézírással beírt – 1954.12.19–21. dátummal, amely véleményem szerint csak a II. számú tekercsre vonatkozik. Timár Sándor jelentésében¹⁴ egyértelműen három tánc felvételéről ír az 1954. decemberi dátum kapcsán, ez látható a II. számú tekercsen (a korábban említett felvétel, vagyis Gál János három tánca: *lunga, țiganeasca, mănunchelu*). Az I. számú tekercs adatközlőinek nyári ruházata és a fényviszonyok viszont a kora őszi időpontot támasztják alá. A következtetést megerősíti az is, hogy Szabó Péter és Bágy György kéresemre azonosították¹⁵ a felvételen látható adatközlőket, az általuk megadott nevek pedig megegyeznek az *Akt 607a/8* cédulán szereplőkkel: Botás János – Kovács Viktória, Lingurár Béla – Kovács Mária. „A hangulat megfelelő. Kocsmából hoztam el a legényeket”¹⁶ – olvashatjuk még a cédulán Timár Sándor megjegyzését a száraz adatok után.

Timár Sándor 1958-ban lehetőséget kap saját együttes alapítására, ekkor születik meg a Bartók Béla Táncegyüttes. Kiterjedt gyűjtőtevékenységét ezután is folytatja – bevonva tanítványait és munkatársait is –, de a vidéken való hosszabb tartózkodás az együttes vezetése mellett már nem lehetséges. Az eleki hagyományörzőkkel való kapcsolata ennek ellenére is megmarad.

JEGYZETEK

- 1 In.: Igaz-Morvay-Simon (szerk.): *Népünk hagyományaiból*, Budapest 1956
- 2 V.ö. Kukár Barnabás Manó: *Táncfolklorisztikai gyűjtések a magyarországi románság körében*. In.: *Sokszínű néphagyomány, sokféle módszer*, Budapest 2015, 44. o.
- 3 Timár Sándor: *Az eleki táncokról*, In.: *Lányi Ágoston – Olsvai Imre (szerk.): Sokszínű hagyományunkból*. 1. kötet. Budapest 1973
- 4 Timár Sándor: *Az eleki táncok változása*, In: *Síppal-Dobbal (A Sebő Együttes Klubjának tájékoztatója)* 3. szám, Budapest 1974
- 5 Timár Mihály: *Timár Sándor első gyűjtőútja a magyarországi román nemzetiségi településeken*, Budapest, 2020 In.: *folkMAGazin* 2020/5
- 6 ZTI Ft 650
- 7 A jegyzőkönyv szerint a 15. tételtől, az I. számú tekercs máskor került felvételre (lásd alább).
- 8 Akt 398
- 9-13-15-19 A szerző interjúja Szabó Péterrel és Bágy Györggyel, *Elek* 2019.03.14. (A felvételt Timár Máttyás készítette)
- 10-11-12 Akt 398
- 14 Akt 398
- 16 Akt 607a/8
- 17 Ft 581, Mg 03397, Mg 03398
- 18 Ft 769

A további eleki gyűjtései sajnos már nem olyan részletesen dokumentáltak, mint az 1954–55. évi anyagok, nem találunk jelentéseket, illetve szöveges lejegyzéseket, pusztán a film- és hangfelvételek jegyzőkönyveire támaszkodhatunk. Ezekből kiderül, hogy az 1965-ös karácsonyi ünnepeket Timár Sándor ismét Eleken tölti, film- és hangfelvételeket is készít, részben párhuzamosan.¹⁷

A gyűjtés egy különleges – demonstratív, oktató jellegű – módja, amit Timár Sándor az elekiek esetében is szívesen alkalmazott, az adatközlők meghívása a tanítványokhoz. Ezzel a módszerrel készítette fel Timár Sándor a Zalka Táncegyüttest a Magyar Televízió 1972-es „*Ki mit tud?*” című vetélekedőjére. Szabó Péter eleki adatközlővel közösen vezették a stílusgyakorlatokat, majd ezekre építve készítette el Timár Sándor azt az eleki koreográfiát, amellyel a Zalka Együttes a vetélekedő döntőjébe jutott.

Egy hasonló alkalommal került sor az 1972. március 5-én Martin Györggyel és Németh Istvánnal közösen készített felvételekre Budapesten, ahol a legkiválóbb eleki adatközlők táncát és a legkiválóbb eleki zenészek játékát rögzítették.¹⁸

Timár Sándor folklórgyűjtő tevékenységében új korszakot nyitott, amikor 1980-ban videokamerát kapott ajándékba japán tanítványaitól. Az új eszközzel – amelyet később még korszerűbbek követtek – sok szempontból egyszerűbb volt dolgozni, mint a filmfelvétel, illetve lehetővé vált a hangos felvételek készítése. Ezzel a technikával még egy funkció felvételt készített Eleken, illetve három alkalommal rögzítette az eleki hagyományörzők fellépéseit különböző helyszíneken. Ezekről a felvételekről a dátumokon kívül más információk nincsenek, a tekerceket illetve VHS-kazettákat a Hagyományok Háza őrzi Timár Sándor többi videofelvételével együtt.

*

Az eleki gyűjtések áttekintése:

- 1954.12.19-21. ZTI Ft 309 (II. tekercs) [film]; ZTI Akt 398 [jegyzet]
- 1954.12.24-27. ZTI Ft 381 [film]; ZTI Akt 398 [jegyzet]
- 1955.09.03-11. ZTI Akt 607a [jegyzet]
- 1955.09.24-30. ZTI Ft 309 (I. tekercs) [film]; ZTI Akt 607b [jegyzet]
- 1955.?.?. ZTI AP 5511-12 (Munkatárs: Maác László) [hang]
- 1965.12.24-1966.01.01. ZTI Ft 581 [film]; ZTI Mg 03397, ZTI Mg 03398 (Részben az Ft 581 filmfelvétellel párhuzamosan készült hangfelvétel) [hang]
- 1972.01.08-09. ZTI Mg 02456B, ZTI Mg 02457A (Munkatársak: Buborék István, Németh István, Pálffy Gyula) [hang]
- 1972.03.05 ZTI Ft 769 (Budapesten megrendezett felvétel, munkatársak: Martin György, Németh István) [film]
- 1980.08.10. HH TiSa 034 (Hagyományörző csoport fellépése) [videó]
- 1980.11.06. HH TiSa 188e (Hagyományörző csoport fellépése) [videó]
- 1983.07.?. HH TiSa 003 [videó]
- 1992.09.06. HH TiSa 270 (Hagyományörző csoport fellépése) [videó]
- 1992.10.03. HH TiSa 269 (Hagyományörző csoport fellépése) [videó]

*

Timár Sándor gyűjtései során – a táncanyagon kívül – sok szeretetet és segítséget kapott az eleki adatközlőktől. Ez a kapcsolat azonban két irányú volt: ő maga is sokat tett az eleki néphagyományok életben tartásáért és terjesztéséért. Különös, szinte munkatársi, baráti kapcsolat alakult ki közte és kedves adatközlője, Szabó Péter között, aki 1972-ben az eleki hagyományörző együttes vezetője lett. Írásomat az ő, Timár Sándorról megfogalmazott gondolataival zárom: „Amit én tanultam tőle, azt nem veszi el senki tőlem: mindig azt mondta, hogy emberekkel bánni a legnehezebb...és igaza volt. (...) Mindig azt mondta Sanyi, hogy a valósághoz tartsuk magunkat. Ha a hagyományról van szó, akkor nem kell megkeverni, hanem mindig ahhoz kell ragaszkodni, ami a tény és a valóság.”¹⁹

Timár Mihály
(az MMA ösztöndíjasa)

„Ha tetszik nekik, úgyis a bőrük alá megy”

A Kaláka közreműködésével készült el a NÉPI hang-színek sorozat negyedik része

Laposa Julcsi népzeneész, zenei mediátor kiadásában a „NÉPI hang-színek” dalos kifestőfüzet negyedik, egyben befejező része a Kaláka zenekar közreműködésével készült el. Julcsival és a Kaláka vezetőjével, Gryllus Dániellel készült interjúkból kiderül, a hiánypótló kiadvány népművelés céljából született, és egyben arra is hivatott, hogy a fülünkbe kúszó zene, a színezők és a játékok egyvelege által a gyerekek élvezettel merüljenek el ebben az értékadó világban.

– Mikor és hogyan született meg a gondolat, hogy a NÉPI hang-színek sorozat negyedik részében a Kaláka zenekar is szerepet vállaljon?

GRYLLUS DÁNIEL: – Julcsit egy kis Zala megyei faluban, Magyarföldön ismertük meg, itt tartjuk évente a Fatemplom Fesztivált. A műsor összeállításakor fontos szempont számunkra, hogy zalai művészeket is lásson a közönség, így ismertük meg a Zala zenekart, és primásukat, Julcsit. Mikor kiderült, hogy gyerekekkel is foglalkozik, meghívtuk a *Kaláka kicsiknek* koncertre, és örömmel láttuk, hogy pillanatok alatt veszi fel velük a kapcsolatot énekben, játékban. Aztán elhozta kiadványait a Kaláka Zeneboltba, és nyilvánvalóvá vált, hogy ebben a lányban még ennél is több van. Megtudtuk, hány nyelven beszél, hol folytatta tanulmányait, milyen sokszínű a munkássága, hogy mennyire tudatosan járja az útját. A Kalákával a felnőtt közönség előtt négyes, a gyermekközönség előtt hármass felállásban szoktunk játszani. Mivel a trióval bőven vannak szabad vegyértékeink, örömmel fogadtuk Julcsi felkérését, hogy együtt zenéljünk vele a tavaszról és a nyárról a negyedik CD anyagán.

LAPOSA JULCSI: – A Kaláka dalain nőtem fel, nagy megtiszteltetés ez nekem. Fantasztikus dolog, ha azokkal dolgozhatok együtt, akiket csodálsz, akikre felnézel. Az autentikus népzenei képviselő, de az utóbbi években voltak enyhe irányváltoztatásaim, a Kalákával való közös munka is ilyen.

– Hogyan zajlottak vírushelyzetben a próbák?

L. J.: – Nyilván nagy kihívást jelentett a próbák és a lemezfelvétel összehozása. Próbáltunk online is, ami az elcsúszó hangok miatt többször kudarcba fulladt, de az a pár kevés személyes alkalom is elég volt ahhoz, hogy a végeredmény nagyon szép legyen. A kiadvány egyelőre csak nyomtatott formában érhető el, később letölthető lesz majd internetről és reméljük, már nem lesz akadály a koncertezésnek sem.

– Milyen a negyedik füzet? Milyen vonalat képvisel a népzeneben?

L. J.: – Harmóniában próbáltuk az autentikus hangzásvilágot lekövetni, de a Kaláka megszólalásával ez már a világzene felé el-kanyarodik. Az első *NÉPI hang-színek* füzethez tartozó lemezen csak gyerekek énekeltek és tájegységek szerinti felosztás alap-

Fotó: Seres Péter

ján választottam dalokat. A második füzet a téli, a harmadik pedig az őszi ünnepkör szokásait mutatja be. Ezekén már én is énekelek, illetve zenekari hangzás kíséri a gyerekhangokat. A tavaszi és nyári népszokások köre összevonható volt a negyedik részben, mert nyáron a sok mezőgazdasági tevékenység miatt kevesebb ideje volt az embereknek közösségi életet élni, így kevesebb népszokás köthető ehhez az évszakhoz. Ebben a negyedik részben a Füle Viktória illusztrátor által készített rajzok és színezők mellett egy memóriajáték is helyet kap.

G. D.: – Esetleg a hangszerválasztáson érződik a népzenei világtól való elkanyarodás, de ugyebár a Kaláka tagjai egy Kodály-módszer szemléletű zenei általános iskolának a táptalaján nőttek fel, amit most Julcsi is jelképez. Ez nem az az eredeti népdaléneklés a maga díszítésvilágával. Nekünk ezt annak idején az iskolában kicsit leegyszerűsítve tanították, ritmikailag tagoltabbra vágva. Julcsi füzeteiben az a jó, hogy a gyerekek olyan formában kapják meg ezt az anyagot, ahogy azt ők reprodukálni tudják. Nyilván a hiteles előadók meghallgatása nélkül nem lehet a népművészetet átadni a városba és előadó-művészetté transzformálni. Persze, a népművészet is egy álfogalom, mert valójában népelet van, aminek része a népművészet. Ha a népzene bekerül a városba, és elveszíti eredeti öltözékét, akkor meztelen és fészeng, valahogy így fogalmazott Kodály Zoltán, ezért látták el zongorakísérettel a dalokat. Julcsi úgy tálalja ezt a gyerekeknek,

hogy ők ezt be tudják fogadni és tudják vele énekelni.

– A Kalákában hol a folklór helye?

G. D.: – Nem először mondom el azt, hogy a Kaláka nem stílus, hanem műfaj, mert mi a verseket énekeljük. A népdaloknál szinte együtt keletkezik a szöveg és a vers. Követhetetlen, miként cserélődnek a dallamok és a szövegek, de mondhatjuk, hogy a dallam hordozza azt a bizonyos szöveget. Mi ezt fordított irányból közelítjük meg. Kányádi Sándor bácsi szavait szoktuk idézni, mert ő olyan szépen leírta, hogy mi kimuzsikáljuk a versből a magunk olvasata szerinti eredeti dallamot. Ha annak számunkra folklorisztikus íze van, akkor az a dallam magyar népdal jelleget kap, ha délszláv, latin-amerikai vagy barokk, akkor olyat. Számunkra elsősorban a vers felmutatása a lényeg, és az ehhez felhasznált zenei motívumok vagy stílusok között a népzenei helye van. Nyilván ez a legkedvesebb a szívünknek. Külföldön járva mindig játszunk egy-egy népzenei blokkot is, de ezt itthon nagyon sokan csinálják jól.

– Julcsi, mi a célod a füzetekkel, ismeretterjesztés vagy kedvcsinálás a zenéhez?

L. J.: – A célom a játékos kultúraátadás volt, ahogy Dani is említette, a gyerekek nyelvére szeretném leegyszerűsíteni és befogadhatóvá tenni legfőbb értékeinket. Mert az a közösségi összetartó erő, ami a gyökereinkben van, gazdaggá tesz bennünket, és segít, hogy ne tévedjünk el a világban. Több mint 300 népdal lett összegyűjtve a Kárpát-medencében, az a célom, hogy az embereknek ne csak a „Tavaszi szél vizet áraszt” jusson eszébe. A koncertek alatt egyfajta népművelésnek is történnie kell, ezért fontos szerethetővé tenni a dalainkat. A füzetek által pedig a dalokhoz köthető jeles népszokásainkhoz kerülhetnek közelebb a gyerekek. Könnyen énekelhető és furulyázható hangnemben kottáztam le a dalokat.

G. D.: – Julcsi részéről korrekt a népművelői attitűd, neki ez a végzettsége is, de én magunkra ezt a szót nagyon nem szeretem használni. Mi a művészet által szórakoztattunk, illetve átadunk valamilyen gondolatosságot vagy szellemiséget. Például én a bib-

A kiadvány az NKA Halmos Béla Program, a Fonó Budai Zeneház és Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával valósult meg.

liai lemezsorozatot nem missziós hevülettel csinálom, mégis tudom, hogy néhányan azért kezdtek templomba járni, mert hallották a *Pál apostolt*. Mikor Chicagóban laktunk egy erdélyi magyar családnál, azt figyeltem meg, hogy a gyerekek már a másik magyar család gyerekeivel sem magyarul játszottak, mert nem ezen a nyelven tanultak meg játszani. Itt is erről van szó, át kell menteni a hagyományt, mert különben kikopik, ledarálja a televízió és az internet. Ez már csak egy szeletkéje a lehetőségeknek, amit a gyerekek befogadhatnak, és csak akkor fogják befogadni, ha tetszik nekik. Rájuk erőltetni nem lehet.

– *Összetett kérdés, hogy mennyire lehet erőltetni. A Kaláka tagjai is az iskolában kapott Kodály-módszer tökesúlyával indultak. Ha az óvodában és az iskolában kötelező a néptánc, és nem múlik el nap éneklés, népdalok nélkül, vagy ha a szülő megveszi Julcsi füzetét, és ezt hallgatják meg színezik otthon, akkor nagyobb esélye van egy gyereknek megszeretni...*

G. D.: – Kalapáccsal beléjük verni biztosan nem lehet. Az egész világban természetes folyamat, hogy a hagyományos kultúrák felszívódnak, és – ahogy Jankovics Marcelltól hallottam – a mezőgazdaságból jövő kultúra helyett belép a városi civilizáció. Ez ellen a folyamat ellen nem lehet tenni. De ha egy gyermek meghallgatja Julcsi CD-jét, ami kicsit nevelő, kicsit szórakoztató, jól fogja magát érezni. Ha az identitásába megpróbálja ezt egy szülő vagy pedagógus beépíteni, akkor érdeklődni fog iránta. Vonzóvá kell tenni és nem kötelezővé.

L. J.: – Szerethetővé kell tenni, nekem így hangzik legjobban. Most kaptam egy örömhírt arról, hogy a lendvai Muravidéki Nemzetiségi Művelődési Intézet minden óvodás csoportjának vásárolt a dalos kifestőfüzet-sorozatomból. Megtisztelő érzés, hogy a

jövő héttől már az általam szerkesztett kiadványból fognak a térség kétnyelvű óvodásai énekelni.

– *A szülők és pedagógusok mellett a színpadon állók felelőssége is nagy.*

G. D.: – Van egy érdekes történetem arról, hogy mennyire nem mindegy, mit csinálunk. A *Szabad-e bejönni ide betlehemmel?* című előadásunkkal minden decemberben fellépünk. Egyik évben a gyimesi csángóknál koncerteztünk, majd a következő esztendőben, amikor onnan közvetítették az éjféli misét, meglepődve hallottam, hogy belefogtak az általunk is énekelt „*Jászolban, a szalmán*” kezdetű dalba. Mondtam magamban, ez nem lehet véletlen, hiszen ez egy Weöres Sándor fordítás, amit ráadásul egy evangélikus énekeskönyvből vettünk át. Mikor bejátszották a furulya közjátékot is, már biztos voltam benne, hogy tőlünk tanulták meg. Hát itt bebizonyosodott, hogy nem mindegy, mit játszol, mert megtanulják.

L. J.: – Én farsang időszakában kaptam egy fotót Zalából arról, hogy volt, aki Laposa Julcsinak öltözött be.

– *A Kaláka gyerekkoncerteken érezhető az, hogy változott volna az idő előrehaladtával a gyerekközönség?*

G. D.: – Mi szeretjük, ha a gyerekek örülnek. Nem azt, ha tapsolnak, ugrálnak, megkiabálnak, mert akkor tök mindegy, hogy mit játszunk, úgysem hallják. Számunkra fontos, hogy a gyerekeknek is értékes szövegeket énekeljünk. Persze nem kell ezt túlhangsúlyozni, ha tetszik nekik, úgyis a bőrük alá megy, akkor az identitásuk afelé alakul, hogy ez a részüké válik. Nem úgy, mint a régi orosz tanítás, nem volt benne érdekes információ, és ma senki sem tud belőle semmit. Nekem az az érdekes a gyerekkoncerteken, hogy ha a gyerekek ráhangolódnak és nincs elszívó hatás bent, tehát senki sem bi-

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a

www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 21.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrassy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

ciklizik és semmi sem villog, akkor ráhangolódnak és nincs velük baj, közönséggé válnak. Ez így volt régen is és így van most is.

– *Feladatnak vagy küldetésnek érzi a Kaláka, hogy fiatal tehetségekkel együtt dolgozzon?*

G. D.: – Mindig is volt és van olyan műsorunk, amiben más művészekkel, zenészekkel, színészekkel közösen dolgozunk. Magunkhoz hívó módon közlekedünk a többiek között, és ez teljesen normális. Sok mindent kitaláltam már, de ez a füzet Julcsi érdeme, és mi örömmel csatlakoztunk. Julcsiban fantasztikus természetesség van, amit én nagyon szeretek. Semmi kimódoltság, semmi erőszak. Néha látok olyat, hogy irányítják a színpadról a gyerekeket. Julcsinál sosem láttam manipulálást, ő tényleg interaktív. Nem megmondja a gyerekeknek, hogy mit csináljanak, hanem hatnak egymásra. Nyilván háromszáz gyerekkel ezt nem lehet megcsinálni.

L. J.: – Én úgy érzem, azt is meg lehet csinálni, hisz a pandémia előtt rendszerint ennyi gyermekkel énekeltem együtt bérletes gyerekkoncertjeinken.

Kertész Dalma

Laposa Julcsi és a Kaláka
Fotó: Majorné Bakos Edina

„Kicsi Kóta” csűrjétől a Folklór Adatbázisig

Beszélgetés Pávai Istvánnal, a Hagyományok Háza címzetes igazgatójával

„Mesterterv” nélkül látott munkához, az elődök munkái digitalizálásának, archiválásának, eredményeik közreadásának előtérbe helyezésével. Beszélgetés Pávai Istvánnal megvalósításokról, hiányérzetekről és a Hagyományok Házával közös perspektívákról.

– A Kolozsvári Zeneakadémia hallgatójaként hogyan fogalmazódtak meg önben, a leendő népzene kutatóban mindazok a szakmai feladatok, amelyeket később a Hagyományok Házában intézményes keretek között tudott végezni?

– A népzenevel való szorosabb kapcsolatom gyűjtőutakkal kezdődött, miután egyetemista koromban elhatároztam, hogy leginkább népzene kutatással szeretnék foglalkozni. Ezáltal gyorsan kezdett gazdagodni a magángyűjteményem. Ugyanakkor tánc házas zenészekről, táncoktatóktól is gyakran másoltam át gyűjtéseket. Mint utólag kiderült, nagyon jól tettem, hiszen előfordult, hogy harminc év után már csak nálam találtak meg saját, időközben elkallódott felvételeiket. Gyűjteményem bővülése felvetette az archiválás gondolatát. Ez nem volt idegen számomra, hiszen diákkoromban Jagamas Jánostól és Szenik Ilonától már megtanultam ennek a munkának az alapjait. Ezzel kapcsolatos tudásom tovább bővült, miután az MTA Zenetudományi Intézetben tett első látogatásom alkalmával kapcsolatba kerültem Martin György kiváló tánckutatóval. Ő aprólékosan elmagyarázta ennek a munkának a fázisait, a hosszútávú állagmegőrzés fontosságát, úgy a hangszalagok, mint a filmek esetében, ugyanis időközben táncfilmzéssel is kezdtem foglalkozni. A rendszerváltás után a Marosvásárhelyi Rádió archívumát is megismertem, majd a budapesti Néprajzi Múzeum muzeológusaként többek között archiválási munkát is végeztem, immár digitális eszközökkel. Az így felhalmozott tudást hasznosítani tudtam később, amikor rám bízta a Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Központjának vezetését.

– Éveken át egy művelődési intézmény, a csíkszeredai Népi Alkotások Háza zenei szakirányítója volt. Milyen mértékben segítette vagy gátol

ta a gyűjtési-archiválási munkában az intézményben elfoglalt státusa, a tényleges, illetve ki nem mondott elvárások?

– A zenetudományi szak elvégzése után, 1976 őszén kerültem első munkahelyemre, a Hargita megyei Népi Alkotások Házához. Az itteni tevékenység hivatalosan megfogalmazott célja a műkedvelő folklórmozgalmak szakmai támogatása volt, tehát ahhoz hasonló cél, mint a Hagyományok Házában a Népművészeti Módszertani Műhelyé. Persze a munkát az akkori diktatúra politikai, ideológiai korlátain belül lehetett csak végezni, de azért volt némi mozgáster, illetve teremtünk, kihasználva a rendszer gyenge pontjait, a politikai irányítók szakmai tájékozatlanságát. A szakirányítói munka része volt a gyűjtés is, de megyei intézményként a munkahelyem ezt csak Hargita megyén belül támogatta. A más megyékben való gyűjtést így magánemberként végeztem. Az ilyesminek nem örültek a helyi hatóságok. Rendszerint akkor nem akadályozták a tudomásukra jutott gyűjtési szándékot, ha volt valamilyen hivatalos papír, ami indokolta a munkát. Nekem még zeneakadémista koromból volt egy ilyen iratom a rektor aláírásával, amelyben arra kérték a helyi hatóságokat, hogy támogassák a diplomadolgozatom elkészítése

érdekében végzendő folklórgyűjtő munkámat. Mivel ezen a papíron nem volt sem idő-, sem térbeli korlát, a diploma megszerzése után is használtam egy darabig. Később a Román Televízió magyar adásának legendás produkciójában, a Kaláka-sorozatban való részvételém okán – amelyben nemcsak a Barozda együttes tagjaként szerepeltem, hanem folklórszakértőként is – a televíziótól is kértem és kaptam hasonló tartalmú hivatalos dokumentumot.

– Az örökségmentés sikereivel párhuzamosan talán arra is rádöbbsent, mennyi mindent kellene felgyűjteni. Van hiányérzete?

Gyűjtőúton Vicében egy Uher-magnóval, 1978

A Keresztúr-vidéki hegedűjáték dokumentálása, Gagy, 1978
Pávai István, Csapai Géza, Simó József

*Barozda koncert az 1970-es évek végén.
Bokor Imre, Pávai István, Simó József, Györfi Erzsébet*

*Szászcsávási többszólamú éneklés felvétele
a Hagyományok Háza stúdiójában, 2002*

– Igen, sajnos bőven voltak elszalasztott lehetőségek, akár a Székelyföldön belül is. A Népi Alkotások Házánál végzett közművelődési terepmunkám során nem mindig vihettem magnetofont magammal. Gyakran ilyenkor is találkoztam olyan énekesekkel, zenészekkel, táncosokkal, akiktől érdemes lett volna gyűjteni, s terveztem is, hogy majd visszamegyek, de ez nem mindig valósult meg. Így jártam például egy kászoni cimbalmos asszonnyal, akinek végül sosem vettem fel a játékát, pedig élőben hallottam muzsikálni. Akkoriban a tánc házi elvárások is befolyásolták a gyűjtőmunkánkat. A tánc házi mozgalmak kezdeti szakaszában a zenekarok, a táncoktatók általában csak a székely, mezőszéki zenét ismerték, szerették, abból kellett minél több eredeti anyaghoz hozzájutni. Ez még az első székelyföldi tánc házi esetében is így volt. Miután a Barozda együttesel létrehoztuk Csíkszeredában az első tánc házi, épp a székely táncok hiányát kérték számon rajtunk, és nem a tánc háziak, hanem a kultúrával foglalkozó helyi értelmiség. Végül jól tettük, hogy engedtünk a nyomásnak, mert így vettük bele a gyűjtési terveinkbe a csíkszentdomokosi táncokat és azok zenéjét, amit felgyűjtöttünk, és be is vezettünk a tánc házi. Szintén „helyi” táncnak számított akkoriban a gyimesi is. 1980-ban Martin György kérésére szerveztem

meg a gyimesi táncok hangosfilmre való felvételét „Kicsi Kóta” (Blága Károly) sötétpataki csúrféjében. A felvételek budapesti kollégáim közreműködésével el is készültek. Több másik gyűjtést is végeztem akkoriban a Székelyföldön, de attól még megmaradt a hiányérzetem és egy lista, hogy hová kellett volna még elmenni.

– *A Maros Művészegyüttes művészeti titkáraként, 1990-től pedig igazgatójaként a népi kultúra színpadra vitelében is fontos munkát végezhetett...*

– 1981-ben a hivatásos együttes művészeti titkári feladatainak vállalásában az is megerősített, hogy ugyanebben az évben került Timár Sándor a Magyar Állami Népi Együttes, a MÁNE élére. Martin össze is hozott velem egy találkozót, ahol megbeszélte az elképzeléseinket. Az volt a meggyőződésünk, hogy a népzene és a néptánc eredeti formájában is színpadképes, lehetőséget kell adni a közönségnek, hogy ebben a formájában is megismerhesse, hiszen akkoriban nem ez volt a színpadi trend. Nem volt könnyű ezt az alternatívát érvényesíteni Marosvásárhelyen, de végül a kilencvenes évekre már általánosan elfogadottá vált. Akkori interjúmban gyakran kifejtettem, s ma is vallom, hogy ez csak egyik lehetséges módja a néptánc színpadra vitelének. Sok másnak van létjogosultsága, amelyek közül leginkább azt preferálom, amelyben a bartóki, kodályi úthoz hasonlóan, a folklórelemeket az alkotó saját művészeti koncepciójának kibontakoztatására használja. Persze ilyen koncepció hiányában nem beszélhetünk sem folklorra épülő magasművészetről, sem színpadra alkalmazott eredeti folklorról. A Maros Művészegyüttesnél szerzett tapasztalataimat a Hagyományok Háza keretében működő MÁNE munkájában nem nagyon hasznosíthattam, más volt a fő feladatköröm, így csak néhány esetben vették igénybe a segítségemet ezen a területen.

– *Hogyan került a gyűjteménye Magyarországra?*

– *Hogyan került a gyűjteménye Magyarországra?*

– A Maros Művészegyüttestől előbb a Marosvásárhelyi Rádióhoz kerültem. Nagyon szerettem azt a munkát, jó szerkesztőségi közösség dolgozott ott akkoriban. De diákori vágyam, hogy főállásban foglalkozhassak népzene kutatással, nyilván itt sem teljesülhetett. 1992-ben Budapesten, a Néprajzi Múzeumban az egyik székelyföldi faluról, Siklódról készült kiállítás. Ebből az alkalomból erdélyi előadókat hívtak meg egy konferenciára, köztük engem is. Selmeczi Kovács Attilának, a Néprajzi Múzeum főigaz-

Gyűjtés Lujzikalagorban, 2004

gató-helyettesének tetszett az előadásom, és felajánlotta a múzeum Népzenei Gyűjteményének vezetését. Gondolkodási időt kértem, mert szerettem volna Erdélyben maradni, de otthon nem sikerült olyan intézményt találni, amely népzene kutatóként tudott volna foglalkoztatni. 1993-ban megjelent Budapesten *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje* című könyvem, amelyből egy példányt elvittem Selmeczinek, aki megismételte állásajánlatát, és én ezúttal igent mondtam. 1994. március elsején, az első múzeumi munkanapon ajánlatot kaptam az MTA Zenetudományi Intézetből is egy félállásra, amit szintén elfogadtam. Döntésemben az is közrejátszott, hogy 1990–1994 között nagyon sokat jártam gyűjteni Erdélyben, Moldvában és a Partiumban. A rádiós munka mellett nem volt lehetőség otthon az egyre bővülő gyűjteményt rendszerezni, feldolgozni, archiválni. Reméltem, hogy erre a magyarországi szakintézményekben meglesz a lehetőségem.

– *Mi volt az első munkája a múzeumban?*

– A múzeumi gyűjtemények áttekintése után beláttam, hogy a saját gyűjtéseimnél fontosabb Bartók, Kodály, Vikár, Lajtha és követőik fonográfos gyűjtéseinek digitalizálása, korszerű archiválása. A számítógépes világ még gyerekcipőben járt, én azonban rendelkeztem már némi tapasztalattal ezen a téren, miután a Marosvásárhelyi Rádiónál megpróbálkoztam a rendszerváltás után külföldi adományként érkező komputert használatával. Hamarosan saját gépet vásároltam, hardverismereteket az MTA SZTAKI, adatbázis-kezelést a Magyar Rádió informatikusaitól tanultam. A fonográfhengerek lejátszására ugyan nem volt lehetőség a múzeumban, de a tartalmakat korábban már átjátszották magnószalagokra. Ezeket a szalagokat digitalizáltuk és archiváltuk CD-lemezre több év alatt, egymást váltó kollégákkal, polgári szolgálatos katonákkal.

– *Milyen területen igyekezett maradandó nyomot hagyni a MÁNÉ-nél?*

– Nem volt ilyen szándékom. Sebő Ferivel korábbról ismertük egymást, mivel Martin György már az első, hetvenes évekbeli budapesti látogatásaim alkalmával elengedhetetlennek tartotta, hogy megismerkedjem a szakma szerinte fontos embereivel. Elvitt Domokos Pál Péterhez, Vargyas Lajoshoz, Kodálynéhoz, a Muzsikás együtteshez, Sebőékhez, akikkel sok szakmai kérdést megvitattunk. 1994-95-ben Sebőnek volt a televízióban egy népzenei sorozata, meghívott oda zenei rendezőnek. Ő is bedolgozott a Zenetudományi Intézetbe, így hetente többször találkoztunk, ismertük egymás munkáját. Miután Sebő a MÁNÉ művészeti vezetője lett, sok újítást be-

Kelemen László, Pál István „Szalonna” és Pávai István a „Jövők öröksége” projekt emléktáblájánál, 2011

vezetett, köztük a MÁNÉ-nél őrzött gyűjtések feldolgozását és archiválását egy kisebb csapattal, amelynek a vezetésével engem bízott meg. Volt azonban egy ennél nagyobb szabású terve is. Azt találta ki, hogy az általam vezetett archiválási csoporttal bővülő MÁNÉ-t össze kellene vonni a Művelődési Intézet keretében működő Népművészeti Főosztállyal. Úgy vélte, hogy ezáltal a szakma többféle vetülete egy erősebb egységbe tömörülhetne, amelyet Hagyományok Házának lehetne elnevezni. Az akkori művelődési minisztertől, Magyar Bálinttól ígéretet is kapott a megvalósításra, de az 1998-as kormányváltás egy időre elsodorta a tervet. Később, miután Rockenbauer Zoltán lett a tárcavezető, sikerült felmelegíteni az ügyet, és 2001-ben megvalósítani a Hagyományok Házát.

– *Amely viszont Kelemen László vezetése alatt jött létre. Honnan datálódik a Kelemennel való kapcsolat?*

– Az erdélyi táncházások általában ismerték egymást. A kolozsvári Bodzafa együttes későbbi korszakában már ő volt a kontrás. Igazából azonban Budapesten kezdtünk el együtt dolgozni. Még az *Utolsó Óra* elnevezésű projekt előtt volt egy gyűjtés, amelyre Kelemen – akkor éppen a Budapest Együttes zenei vezetőjeként – a szászcsávási zenekart hívta meg. Tudta rólam, hogy ismerem azt az anyagot, hiszen 1986-ban én gyűjtöttem először a csávási zenészekről, és felkért a budapesti felvételek levezetésére. Ezzel a gyűjtéssel kezdett erősödni a kapcsolatunk, ami aztán megszilárdult, amikor az *Utolsó Óra* erdélyi zenekarainak felgyűjtésében hónapokon át együtt dolgoztunk.

– *A Hagyományok Házának elindulásakor szabad kezet kapott, vagy változatlanul bizonyos elvárások között kellett lavíroznia?*

– Kezdjük egy kicsit távolabbról. Az 1950-es évek elejéig a népzenei terep kutatás gyűjtőhelye a Néprajzi Múzeum volt. Miután Kodály elérte, hogy a Magyar Tudományos Akadémia keretében 1953-ban létrejöjjön a Népzene kutató Csoport, a hangsúly fokozatosan ide tevődött át, itt alakult ki a magyar népzene központi gyűjteménye, amely ma ennek jogutódában, a Zenetudományi Intézetben található. A központi jelleg onnan ered, hogy évtizedeken át szakmai konszenzus volt abban, hogy elvileg minden gyűjtés ide kerüljön, akkor is, ha máshol őrzik egy-egy példányát. A táncházmozgalom létrejötte után, a hetvenes évek derekán a hiteles folklórgyűjtések iránti közművelődési igény ugrásszerűen megnőtt. Ekkor jött létre Martin György javaslatára a Magyar Művelődési Intézet keretében a Néptáncosok Szakmai Háza, ahová a Zenetudományi Intézet archívumából szakszerűen kiválasztott gyűjtések kerültek át közönségszolgálati céllal. A Szakmai Ház megörökölte a Művelődési Intézet korábbi anyagait, munkatársai maguk is folytatták a te-

Pávai István munkahelye 2006-ban a Hagyományok Házában

Barozda koncert a Hagyományok Házában, 2019 – Györfi Erzsébet, Simó Csongor, Toró Lajos, Simó József, Pávai István

repmunkát. A Hagyományok Háza létrejöttkor ez a gyűjtemény egyesült a MÁNE gyűjteményeivel, amelyben a hang- és videofelvételeken túl hatalmas kottatár is található. Mindez kiegészült Martin György mintegy hatezer tételből álló könyvtárával. Ezekből az elemekből állt össze a rám bízott Folklórdokumentációs Központ, amely közönségszolgálati és archiválási részlegekkel indult. Archiválás alatt itt nemcsak digitalizálást és tárolást kell érteni, hanem a digitalizált anyag katalogizálását és internetes közreadását is, utóbbit komplex adatbázis struktúrában, amely a tudományos és a közművelődési igényeknek egyaránt megfelel. Kelemen László főigazgató és köztem ezekben az alapelvekben nem volt nézetkülönbség. A megvalósítás üteme viszont annak függvényében ingadozott, hogy a fenntartók az adott időszakokban milyen mértékben támogatták ezt a munkát.

- *Mi tekinthető a teljes felzárkóztatás legnagyobb akadályának?*
- Mindjárt a kezdetektől igyekeztünk fiatal munkatársakat bevonni az archiválási munkába. A tevékenység alapvetően két pilléren áll. Egyrészt a digitalizálás, informatikához, audio- és videotechnikához értő szakemberekkel, megfelelő műszaki berendezésekkel, másrészt a tartalom feltárása, a katalogizálás, amelyhez néprajzot végzett, zenéhez, tánchoz értő kollégákat alkalmaztunk. Már kezdetben kidolgoztam egy komplex multimédiás adatbázis tervet, polihierarchikus tezaurusszal, részletes specifikációval, amit később több munkatársal együtt tovább finomítottunk. A kivitelezést a programozók végezték, illetve végzik ma is, hiszen a mai korban nem lehet olyan szoftvert létrehozni, ami „végleges”. Az újabb lehetőségek újabb elvárásokat és újabb ötleteket szülnék. A meglévő anyagok feltárásával párhuzamosan folyt a magánkézben található fontosabb gyűjtések megszerzése, újabb gyűjtések szervezése, így nem lehet egyelőre belátni a folyamat végét.
- *Kelemen László szerint ezzel együtt még mindig legalább hatvan évre tehető a teljes anyag feldolgozási ideje...*
- Minden a feldolgozás mélységétől függ. Ha a kezdetektől úgy döntünk, hogy megmaradunk az átlagos kiadványok esetében megszokott alapvető információk mezők kitöltésénél, sokkal hamarabb a végére érünk. A Folklór Adatbázis (folkloradatbazis.hu) viszont jóval komplexebb feltárára ad lehetőséget, ami hosszabb feldolgozási ütemet igényel.
- *A különböző kiadványok a Hagyományok Háza tevékenységének ugyancsak jelentős részét képviselik. Ez is benne volt a „mestertervben”, vagy az élet, a szükségletek alakították így?*
- Részemről nem létezett „mesterterv”. A kezdetektől fontos volt számomra az elődök munkáival foglalkozni, előbb az ő eredményeiket közreadni, mint a saját gyűjtéseimet. A Néprajzi Múzeumban sem a saját kiadványaimmal foglalkoztam, hanem Demény Pi-

roska *Aranyosszék népzeneje* című kéziratának sajtó alá rendezésével, amelyhez CD-mellékletet is szerkesztettem az ő gyűjtéseiből. A Hagyományok Házában eredetileg nem gondoltam kiadványokban, azonban a kilencvenes években sok anyagom összegyűlt Moldvából, nemcsak zene, hanem szórványidentitással kapcsolatos interjúk is. Ezekből született 2005-ben a *Zene, vallás, identitás* című tanulmánykötet, ez volt az első könyvem, amelyet a Hagyományok Háza adott ki.

- *A népzene kutatás óriásainak egész sorozatot szentelt. Kötelező emlékkállítás a nagyok előtt?*
- A folyamatot a 2006-os Bartók-év indította el, amelynek alkalmával Kelemen László azt kérte tőlem, hogy készítsek egy Bartók-kiállítást. Mivel nem rendelkezünk tárgyakkal, egy fotó- és dokumentumkiállítást terveztem *Bartók Béla, a népzene kutató* címen. Húsz panelen sorakoztattam fel Bartók munkásságának legfontosabb témaköréit, eredményeit. A következő év Kodály-év volt, hasonló típusú kiállítással. 2008-ban aztán mindkettőből könyvet szerkesztettem dokumentumok és fotók felhasználásával. Majd következett a zenefolklorista Lajtha László, később a folklorista Vikár Béla kiállítása és kötete. Számos további kiadványom készült a Hagyományok Háza jóvoltából. A saját honlapomon (pavai.hu) teljes listájuk megtalálható, s a Hagyományok Háza webáruházán (webaruhaz.hagyomanyokhaza.hu) keresztül beszerezhetik az érdeklődők. Legutóbbi könyvem címe *Hungarian Folk Dance Music of Transylvania*, amely az *Erdélyi magyar népi tánczene* című kötet bővített, átdolgozott változata. Angol nyelvű adaptációját a Zenetudományi Intézetben végeztem el Richter Pál, Lipták Dániel és Salamón Soma kollégáim lektori közreműködésével. Nagy az érdeklődés iránta az amerikai egyetemeken, Nyugat-Európában és a környező országokban is. Több korábbi kötetet is két vagy három nyelven adtunk ki, hogy minél szélesebb körben terjedhessenek.
- *Milyen közös perspektívákkal kecsegtetnek a Hagyományok Háza következő évtizedei?*
- Jelenleg csak az archiválási adatbázis fejlesztési, korszerűsítési munkáiban veszek részt néhány munkatársammal, miután a folklórdokumentációs részleg irányítását 2017-től átadtam Árendás Péternek. Ennél több időt és energiát nem is tudok szánni erre. 2021 végéig szeretnék megjelentetni egy tanulmánykötetet folklorisztikai írásaimból. Tervezek egy újabb Kodály-kötetet is, de leginkább a dialektológiai kutatásaim összefoglalása foglalkoztat. Szeretném a népzenei dialektusok szempontjából részletesen áttekinteni Erdély különböző régióit, gazdag példatárral és hangzóanyaggal társítva. Reményeim szerint ennek kiadásához is a Hagyományok Háza jelenthet majd biztos hátteret.

Csinta Samu

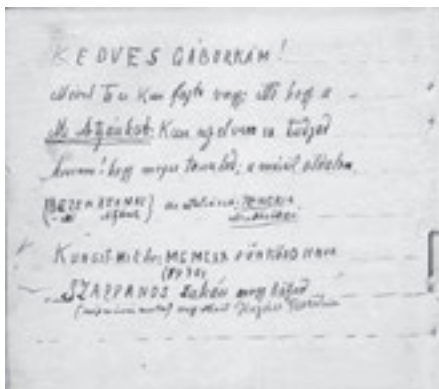
Az étkezés mint rítus

Étel- és italáldások az Ószövetségtől az iskolai menzáig – 2. rész

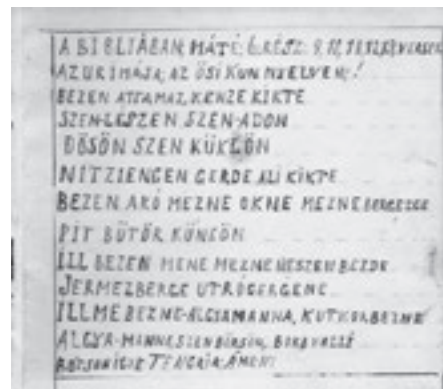
„Mindeneknek szemei tebenned bíznak, Uram, mert te adsz nekik eledelt alkalmas időben...” – így kezdődik a zoltár szövegére énekelt étkezési ima. Az előző részben már szó esett az ószövetségi és a keresztény ételáldásokról, egyes ünnepi alkalmak rítusairól és a Szent János-áldásról. Ezúttal a hangzóanyagban is rögzített népi, énekelt asztali áldásokból szemezgetünk, végül eljutunk a menzáig, ahol a bevezetőben idézett énekelt zoltárszöveget először hallottam.

Kun nyelvű asztali áldás

A népi gyűjtések bemutatása előtt érdekes-séggéppen említtem a kun „Asztali áldást”, amelyet a kun Miatyánk és néhány köszöntési formula mellett a magyarországi kunok nyelvemlékei között tartanak számon. Az „Asztali áldás” kezdetét Cornides Dániel 1773-ban Pray Györgyhöz írt levelében írta le: *Mikemáz kunszenmeden szenakori kikemezne...* Horváth István a Tudományos Gyűjteményben 1833-ban a kun nyelvemlékek kapcsán vitatja e töredék jelentőségét: „mi nem tartjuk külön emlékeknek, csupán a kun Miatyánk egyik igen torzult variánsát látjuk benne”.

Szappanos Lukács, a Népművészet Mestere (1886–1973) ajánlja a kun Miatyánkot Bernáth Gábornak konfirmálása alkalmából, valamint az ima kun nyelvű szövege saját kézírásával.

A reformáció korában keletkezett kun Miatyánknak szerte a Kis- és Nagyunságban mintegy 100 változatát gyűjtötték össze, és még ma is sokan ismerik. Egyes kunsági városokban (Karcag, Kisújszállás) 1948-ig a gimnázium tananyagába tartozott, s a helyi lapok is időről időre közzétették az egyes változatokat.

Kunszentmiklóson különösen nagy becsben tartják e nyelvemléket, amelynek helyi változatát tekintik az eredetihez legközelebb állónak. Rendezvényeken rendszeresen felhangzik, 2000 óta pedig a kun redempció emlékére minden évben a május 10-hez legközelebb eső vasárnapon a református egyház istentiszteletein is elmondják.

*

Énekelt Szent János-áldások

Az előző részben már szó esett Szent János poharáról, illetve a Szent János áldásáról. Ez a szerteágazó hagyománykör részben egyházi, részben népi eredetű. Egyes szokások – például a névnapköszöntés, a borszentelés, az újbó megáldása, Szent János pohara, vagyis áldomás ivása – Szent János napjához kötődnek.

Máshol a konkrét időponthoz nem, vagy csak kevésbé kötődő összejövetelek – például lakodalom, vendégség, kánai menyegző-járás, házi ájtatosságok – búcsúpoharához kapcsolódó rítust jelent. De énekelhetik a Szent János áldását házszenteléskor, valamint az ifjú pár köszöntésére a lakodalomban, tehát nem feltétlenül búcsúpohárként.

Kerényi György és Gábor Judit 1958-ban Jászteleken több aszszony előadásában rögzítették az éneket, megjegyezve, hogy a kánai menyegző-járás szokásához kapcsolódik. 1997-ben Dobos László, Németh István és Molnár István jászági gyűjtőútjuk keretében már névnapköszöntőként vették hangszalagra Jászteleken, Kiscsatári Pálné Fülöp Gizellától. Az 1958-as felvétel meghallgatható a Hungaricana Hangarchívum weboldalán (zti.hungaricana.hu/19084); az 1997-es felvétel a Jászságért Alapítvány 1998-ban megjelent *Jászsági népdalszokor* című albumán szerepel, amely online is meghallgatható (www.youtube.com/watch?v=n-E9iNpuYAU).

Szent Jánosnak szép kegyes áldása
Szálljon ezen tisztességes házra!
Mint régente Úrjézusé szállt apostolokra,
Úgy szálljon le mireánk is, édes mindnyájunkra!

Szent Jánost a Jézus legjobban szerette,
Szentiséges két karját vállaira tette.
A Jordán tiszta vizében meg is keresztelte,
Az utolsó végvacsorát övele végezte.

Jézus Krisztus drága szent keresztje
Legyen ezen háznak a teteje,
És a három nagy vasszege ajtaja, kilence,
Hogy a gonosz sátán képe meg ne kísérthesse!

Az Úrjézus töviskoronája
Legyen ezen ház ajtaja zárja,
És a négy evangélista álljon négy sarkára.
Legyen e háznak őrzője a szép Szűz Mária!

Dicsértessék az Úrjézus neve,
Szűz Mária földön és egekben,
És a teljes Szentháromság örök dicsőségben!
Mondjuk hát mi is mindnyájan mindörökké! Ámen!

Nagy változatosságban él a Szent János áldása a Délvidéken, ahol hagyományosan lakodalom és halotti tor végén éneklék, „legújabbban pedig ezzel zárulnak a házi ájtatosságok, kilencedek és a szentcsalád-járás” – írja Bodor Anikó a *Vajdasági magyar népdalok V.* kötetében, ahol az előbbi jászági énektípus több településről gyűjtött, hosszabb változatait is közli (617–622. oldal). Kónya István a vajdasági Szent János-áldások között négy dallamtípust különített el, amelyek egyike a jászággal azonos. Az alábbi 2008-ban gyűjtött, háromsoros strófaból álló, a Vajdaságban rendkívül népszerű áldás viszont a magyar néphagyományban ritkaságnak számít. Csókán ez a *Szállást keres a Szent Család* kilenced záróéneke, de a Lourdes-i kilenced és a Szent Anna-kilenced végén is éneklék. [Kilen-

ced (lat. novena): jámborsági gyakorlat, a szokásosnál intenzívebb imádságban töltött kilencnapos időköz – Magyar Katolikus Lexikon] Közeli variánsát Hertelendyfalván és Oromhegyesen jegyezték le. Szép, kedves vonás az énekekben a vendégek és a háziak közötti párbeszéd.

Vendégek:

Szent János áldása szálljon ezen házra,
Minden rokontokra, atyafiságtokra,
Szomszédaitok és jóbarátitokra!

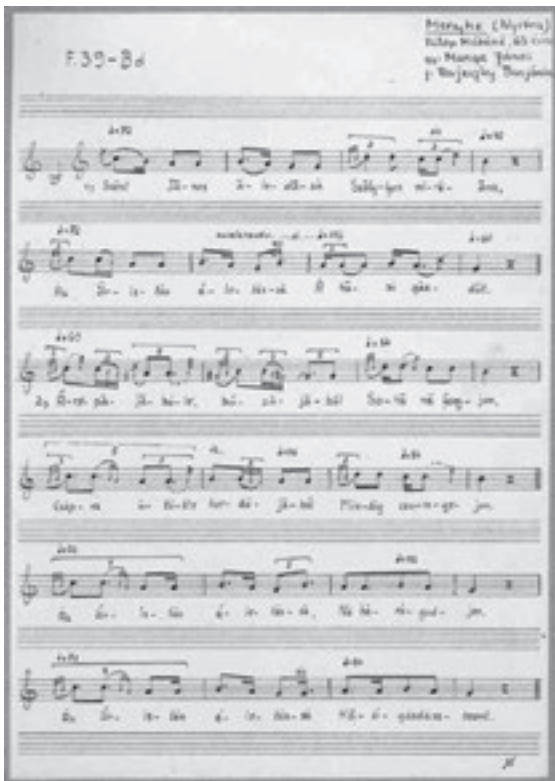
Köszönjük, jó gazdánk, szíves gazdasszonyunk,
Hogy befogadtatok, gyertyát gyújtottatok,
Ezért a Jóisten áldjon mindnyájatok!

Háziak:

Köszönjük hát mi is, kedves, jó testvérek,
Hogy megtiszteltetek, meg nem vetettetek,
Ezért a Jóisten áldjon benneteket!

(Csóka, asszonyok csoportja)

A Pátia népzenei gramofonfelvételek között is szerepel egy lakodalmi Szent János-áldás, amelyet 1938-ban az 1875-ös születésű menyhei Fülöp Máténé Gál Ilona énekelt Manga Jánosnak.

Zoborvidéken a vendégeskedés, lakodalom befejeztével az utolsó pohárürítést nevezik Szent János áldásának, amikor dalban vagy szóban megköszönik a szíveslátást, és egyúttal áldást mondanak a házra és minden lakójára. A szöveg szinte ráolvasásszerűen sorolja végig a testi-lelki jóllét legfontosabb elemeit. A Magyar Népzene Tá-

ra III/A. (Lakodalom) kötetében három ilyen vendégbúcsúzó ének is szerepel, mindhárom Kodály Zoltán 1906-os gyűjtéséből.

Szent János áldása szálljon mireánk,
Az Úristen áldja meg a házigazdát!

Árpájábú, búzájábú ő ki ne fogyjon,
Az Úristen áldja meg, ne haragudjon!

Csapra ütött hordójábú mingyig csorogjon,
Az Úristen áldja meg, ne haragudjon!

Az Úristen áldja meg házi gazdasszonyt,
Tyukaiból, ludaiból ő ki ne fogyjon!

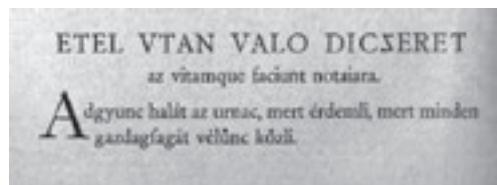
Hasa, melle, fehér foga soha ne fájjon,
Az Úristen áldja meg, ne haragudjon!

(Kolon, Nyitra megye)

*

Református énekelt asztali áldás

A XVI. századi humanista metrikus költészet egyik Európa-szerte igen népszerű dallama Martialis első századbéli hispániai származású latin költő „Vitam quae faciunt beatiorem” kezdetű (a 2. sorról átköltött) epigrammájából alkotott ének. Nálunk is igen elterjedt volt, a református énekeskönyvekben máig is szerepel, régebben az eredeti klasszikus (phalæcusi) versmértékkel, újabban azonban attól eltérő ritmussal. A kétsoros, 11-11 szótagú dallamra a XVI–XVII. században többféle magyar szöveget applikáltak. Közük a legrégebbi az 1507-ből származó *Danket dem Herrn, denn er ist sehr freundlich* kezdetű „asztali áldás” – magyar fordításában *Adjunk hálát az Úrnak, mert érdemli* kezdetű ének –, amelyet az 1569-ben, Debrecenben kiadott Szegedi Gergely énekeskönyve már tartalmaz.

Dallamát először az eperjesi magyar evangélikus egyház és kolégium használatára készült, 1634-es *Eperjesi Graduálban* találjuk meg, *Dicsérvétek az Urat, mert igen jó* kezdetű szöveggel. A jelen-

leg érvényes *Magyar Református Énekeskönyvben* 501-es szám alatt szerepel az asztali áldás, amelynek két népi változatát találtam meg a Zenetudományi Intézet Hungaricana Hangarchívumában. Az egyiket Domokos Mária és Szendrei Janka gyűjtötte 1968-ban, Beret faluban (hajdani Abaúj-Torna vármegye), Firkala Istvánné Kléri Borbálától (zti.hungaricana.hu/62730). A másikat Alsóitbén (hajdani Torontál vármegye) férfiak énekelték, lakodalmi asztali áldásként, 1968-ban, Kiss Lajos magnetofonjába (zti.hungaricana.hu/54245).

Az alábbiakban a református énekeskönyvbeli kottával az ének teljes szövegét adjuk közre, amelyektől a rövidebb népi változatok inkább előadásmódjukban, mint dallamukban térnek el.

*És mint bő irgalmú kegyelmes Atya,
Fiait testben, lélekben megáldja.*

*Énekeljünk ennek egy akarattal:
Dicsőség, Atya Isten, szent Fiaddal!*

*Ki ételt adtál alkalmas időben,
Megrüháztál mezítelenségünkben.*

*Adjad, hogy tégedet megismerhessünk,
Szent Fiad által tőled megnyerhessük,*

*Hogy szent Igéd hirdettessék közöttünk,
Hogy éhen meg ne haljon a mi lelkünk!*

*Hálát adunk ezekért, mint Atyánknak,
Jézus Krisztusnak, mint Közbenjárónknak.*

*Szentlélek Istennel egyenlőképen,
Ki minket vigasztaljon, mondjuk: Ámen.*

*

Katolikus énekelt asztali áldás

Magyarországon a népzeneutatók a népdalok mellett az egyházi népdalokat is országsszerte gyűjtötték és lejegyezték. A nemzetek között talán egyedülálló módon – Dobszay Lászlónak, Szendrey Jankának és munkatársainak köszönhetően – *Éneklő egyház* címmel készült egy (1500 oldalas!) római katolikus népénektár, amely a korábbi énekeskönyvek értékes darabjai mellett a gregorián és a népi gyűjtésből származó repertoárt is tartalmazza, illetve használatra ajánlja. Az *Éneklő egyház* tartalmazza azt az asztali áldást is, amelyet Domokos Pál Péter Gyergyóban jegyzett le. Jáki Sándor Teodóz így emlékezett a szokásra: „Vasárnaponként Gyergyóalfaluban, amikor befejezték a szentmisét úgy déltájban, az Úrangyala éneklésével, majd otthon folytatták ugyanolyan jellegű dallamon az asztali áldást. Ebéd után pedig hálát adtak ugyanezen a gregorián dallamon.”. Dobszay László a *Mindeneknek szemei...* kezdetű énekelt asztali áldással kapcsolatban megjegyzi, hogy ez „az Egyház hivatalos étkezési imája”, amelynek szövege a 144. zsoltár folklorizálódott változata, dallama pedig egy zsoltárdallam népi parafrázisa. Dallammal egyébként csak a Székelyföldön találták meg, de anélkül az ország más részeiben is. A Hungaricana Hangarchívumban egy horgosi változat hallható Burány Béla 1972-es gyűjtéséből (zti.hungaricana.hu/132076), Dobszay László, Rajeczky Benjamin és Szendrei Janka pedig Barslédecen, Farkas Mihályné Modzga Franciska előadásában vette hangszalagra az áldást (zti.hungaricana.hu/56539).

*Föltárod a te szent kezeidet és betöltesz
minden élőket áldással.*

*Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek.
Miképpen kezdetben vala, most és mindenkor
és mindörökkön örökké, amen.*

A családfő vagy vezető ekkor szóban megáldja az ételeket:

*Áldj meg minket, Úristen, és áldd meg
ezen adományaidat, melyeket a te bőkezűségedből veszünk
magunkhoz a mi Urunk, Jézus Krisztus által! Ámen.*

Étkezés után:

*Legyen áldott az Úr neve mostantól fogva és mindörökké.
Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek.
Miképpen kezdetben vala, most és mindenkor
és mindörökkön örökké! Ámen!*

A családfő vagy vezető:

*Hálát adunk neked, mindenható Isten,
minden jótéteményedért, ki élsz és uralkodol,
mindörökkön örökké! Ámen!*

Ahogy már említettem, magam először a Szent Angéla Ferences Általános Iskola menzáján, a fiam – akkor még alsós – osztályától hallottam először ezt az énekes áldást. Már az is megrendítő élmény volt számomra, hát még, amikor az iskola gregorián táborában, Mátraverebélyszentkúton egyszerre több mint százötven gyermek zengte ugyanezt, több szólamban! A egyszerű menzai ebéd ettől mindjárt olyan érzelmi és jelképes tartalmat kapott, amely az egyszerű táplálékbevitel helyett identitás- és közösségteremtő, a transzcendenssel kapcsolatot létesítő rítussá tette az ebédet valamennyi résztvevő számára – a kis elsősöktől a kamaszokig át a tanárokig és a kísérő szülőikig.

A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének a mai családi táplálkozási szokásokat és a menzai étkezést tanulmányozó kutatói az iskolai ebédlőkben végzett résztvevő megfigyelésének tapasztalatai azt mutatják, hogy az étkezés körülményei legalább olyan fontosak, mint a tápanyag összetétele. A kutatások szerint azoknál a népeknél és népcsoportoknál, amelyek jobban megőrizték és megtartották hagyományos étkezési szokásaikat, bizonyos modern betegségek kevésbé fordulnak elő. Már csak ezért is érdemes az étkezéseinket rítusként megélnünk, s ha nem is hosszú, énekelt áldásokkal, de legalább egy néhány másodperces magunkba fordulással, és esetleg egy rövid, közösen vagy magunkban elmondott szöveggel kísérenünk. Ahogy egy katolikus pap is javasolja, a saját szavainkkal is imádkozhatunk, például mondhatunk csak annyit is, hogy köszönöm az ételt. Ez is teljesen megfelelő. Jelen napokon ki lehet egészíteni néhány ünnepi gondolattal.

Az ilyen étkezéshez kapcsolódó szövegekre és rítusokra egyébként egyre több példát látok, és ma is születnek asztali áldások, köztük folklór ihletésűek is.

*

„Székely” asztali áldás

A „székely” asztali áldásként ismertté vált énekes étkezési ima szövege Máté evangéliumát idézi (Mt 6,26): „Nézzétek meg az égi madarakat: nem vetnek, nem is aratnak, csűrbe sem takarnak, és meny-

neyi Atyátok eltartja őket. Nem vagytok-e ti sokkal értékesebbek náluk?”. (Innen származik a *Nem szánt-ve az égi madár, mégis eltartja a határ* kezdetű népdalunk szövege is.) Talán egy buzgó kántor vagy tanító szerkeszthette a szöveget, amelyhez Berkesi Sándor Kossuth-díjas karnagy, egyetemi tanár, a magyar református egyházzene meghatározó képviselője írt a népdalok világához közeli dallamot. Ennyit tudtam erről a szép asztali áldásról, amely ma már szinte folklórszerűen terjed, hagyományozódik és variálódik a keresztény vallási közösségek, a cserkészek és más erre fogékony csoportok körében. A Zala megyei István-köszöntőre emlékeztető dalam és a nyilvánvalóan műköltői eredetű, de szépen megformált, a jelesnap népköltészetet idéző szöveg felkeltette a kíváncsiságomat, ezért magánál a szerzőnél érdeklődtem az ének keletkezéséről. Berkesi Sándor a nagymúltú Debreceni Református Kollégium Kántusának vezetőjeként 1986-os vendégszereplésük alkalmával ismerkedett meg az amerikai magyar cserkészekkel. 1988-ban a Fillmore-i cserkészparkban a tisztképző tábort követően a kulturális jellegű Corvina-táborba is bekapcsolódott, zenei segítőként. A tábor vezetője Némethyné Keserű Judit egyik reggel a tábor résztvevőinek kiosztotta a székely asztali áldás sokszorosított szövegét, hogy a megszokott *Jövel Jézus, légy vendégünk* kezdetű imádság helyett ezentúl ezt mondják étkezés előtt. Eredetéről sem ő, sem később más nem tudott felvilágosítást adni, ő is csak úgy kapta. Berkesi karnagy még aznap este elővette a szöveget, s hamarosan megformálódott a fejében a dallam, amit azonnal lekottázott, s másnap már énekelt asztali áldásként szólalt meg. Hazafelé a hosszú repülőúton egy négy-szólamú változatot is szerkesztett. Az egyszólamú ének olyannyira bekerült a köztudatba, hogy az idei évben megjelenő új református gyülekezeti énekeskönyvbe is benne lesz. A négyszólamú verziót pedig népszerű kórusműként sokfelé énekelik nemcsak asztali áldás funkcióban, hanem koncerteken is. További érdekesség, hogy amikor a Notre Dame világhírű orgonistája, az improvizáció nagymestere, Olivier Latry Magyarországon járva eljutott Hajdúböszörménybe, koncertjén a tizenhét perces rögtönzése témájául a vendéglátóitól előző este hallott asztali áldás dallamát választotta, talán nem is véletlenül. Ugyanis a francia zenéből és a genfi zsolnárok-ból is ismerős lehetett neki az azokban nagy százalékban előforduló dóros hangnem és az egy dallamon belül előforduló *fi* és *fá* hang (a himnológiában „dór szext”).

1. Ki asz-talt te-ri-tesz az é-gi ma-dár-nak,
2. Gond-vi-se-lő A-tyánk, asz-ta-lod től kel-ve

Te-rits asz-talt, te-rits sze-gény-nak s ár-vá-nak!
Szív-ből há-lát a-dunk ke-zünk ősz-sze-té-ve.

Nyújtsd ki A-tyánk, nyújtsd ki jó-sá-gos ke-ze-det!
Áldd meg ezt a há-zat s en-nek a gaz-dá-ját!

Adj a kol-dus-nak is táp-lá-ló ke-nye-ret!
For-dítsd visz-sza né-ki a ven-dég-lá-tá-sát!

É-tel-ben, i-tal-ban le-gyen bő-ven ré-szünk.
Szánd meg a sze-gényt, a szen-ve-dét s az ár-vát,

Gondvi-se-lő Atyánk, könyö-rög-ve kérünk! Á-men!
S a benned bí-zók-nak viseld mind-ig gond-ját! Á-men!

Asztali áldás bukovinai székely gyermekekkel (Andrástelke, Bácska)
Fotó: Bognóczky Géza református lelkész (1941 június)

Asztali áldás és humor

A rítusok akkor hatnak igazán, ha nem megcsontosodott, merev cselekvéssorokból állnak, hanem oldott, lélekelelő hangulatot nyújtanak a benne résztvevőknek. Az asztali áldások néha – kivételként erősítve a szabályt – tréfás formában is elhangozhatnak, mint Berényi László következő visszaemlékezésében.

„Ebed előtt dacoskodtam valamiért, amikor a doktor úr, hogy oldja a helyzetet, megkérdezte: – Szoktál-e asztali áldást mondani?

– Néha – válaszoltam.

– És melyiket?

– Hát, az Édes Jézust, meg az Aki ételt, italt adottat.

– Képzeld, egy helyen éppen spenót volt az ebéd. A kisfiút, aki igencsak rosszállóan nézte, az apja megkérte, hogy mondja el az asztali áldást. Ő pedig elkezdte: »Édes Jézus, légy vendégünk – edd meg, amit adtál nekünk!«. Ezután nálunk egy darabig nevetéssel kezdődött az evés.”

Grozdits Károlytól, a *folkMAGAZIN* szerkesztőjétől származik az alábbi adat. A rendszerváltás előtt a győri Czuczor Gergely Ben-cés Gimnázium gondnoka és „konyhafőnöke” Pászthory Valter (1932–1996) atya volt. A közös étkezések asztali áldással kezdődtek, aminek volt „alternatív változata”, amit el lehetett mondani úgy, hogy az nem lógott ki a közös mormogásból: *Valter atya, légy vendégünk, edd meg, amit adtál nekünk! Amen!*

Magam az alábbi több helyen, papoktól is hallottam: *Édes Jézus, idehallgass, éhes vagyok mint a farkas!*

Nos, akármilyen éhesek vagyunk is, s akármelyik asztali áldást mondjuk vagy énekeljük, ezzel farkaséhesen is emberhez méltóan fogyasztjuk majd el az ételünket. Ha rohanó életünkben megállunk egy pillanatra, s az áldásokkal örömtelivé, kellemessé, nyugodttá és spirituálissá tesszük az étkezést, a hétköznapi tapasztalatot kiemeljük a pusztá rutincselekvések közül. Az áldás segít abban is, hogy elgondolkozzunk, honnan és miként került az étel az asztalunkra.

Juhász Katalin

(A cikk az NKFIH-128925 K-18 projekt keretében készült.)

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 A life dedicated to the service of the Moldavian Csángó Hungarians. Domokos Pál Péter 1901–1992 was a Hungarian Székely gentleman from Várdorfalva (today part of Csíkszereda/Miercurea Ciuc, Transylvania). He was a Széchenyi-award winning Hungarian teacher, historian, ethnographer who researched the history and culture of the Hungarian Csángó people of Moldavia. **His first trip to Moldavia to visit the Csángó people was in 1928**, when inspired by Bartók's book „*A magyar népdal*”, he went to collect traditional songs from the Csángó Hungarians there, as an area Bartók been unable to visit. Thus began his life-long mission making sure that the Moldavian Csángó Hungarians would be neither forgotten, nor neglected by Hungary nor completely assimilated by the Romanians. Following Domokos, Jagamas János, Veress Sándor, Balla Péter, Lükő Gábor and Kallós Zoltán did important ethnographic collection work in the region. The Csángó Moldavian ethnic group has constantly been under threat of assimilation practices by from the Romanian government and the Orthodox church. This interview was done in 1985 for a Radio Free Europe program and is published here by Domokos Mária.

Page 8 Karibi éjszaka [Carribbean night] – Széki Soós János' column. A story about a Hungarian tourist on holiday in the Carribbean begins when he is listening to local Puerto Rican music. After the Puerto Rican band, came another band that played international standards. The musicians were Hungarians of course. Our tourist describes other Hungarians he met including the musicians and also a prostitute from the café. Excerpt from the novel „*Iker*” [Twin] by Simó Márton.

Page 12 Interview with Balogh Melinda – Melinda won support from the Halmos Béla Program for development of a theatre production about the travels of Kőrösi Csoma Sándor (Transylvanian philologist and orientalist 1784–1842) who travelled from Transylvania to India searching for traces of the Hungarian people. Melinda is a **folk singer** whose solo record „*Napkerék*” (2019) presenting traditional songs and music of the Transylvanian Roma, has been very well received. She started out from Kecskemét, danced for 10 years with the Jászság Ensemble, and has sung with every local band along the way. She works with a group called BaHorKa incorporating folk song, tales and music into stage performances. Here she also talks about her creative process for developing the new theatre production. Interview by Dömötör Endre.

Page 14 New publication: Zsíros Tibor: [Pictures, Memories of Moldavia and Transylvania 1974–1990]. Fekete Sas, 2021 Budapest. ISBN 978 615 6168 139 includes CD. Selected photographs and the forward to this book are printed in this issue of folkMAGazin. In the forward, geophysicist Zsíros Tibor describes his first trip to Transylvania in 1974 with some of the conditions and challenges of travelling there, also

describing the amazing humanity of the people he met there.

Page 22 Traditional ceramics in Hungarian Csángó communities in Moldavia. In places where the land wasn't sufficient for growing food, the population was forced to try to support themselves through various traditional household crafts such as ceramics. Making pottery was possible of course only in places where soil, tradition and market demand supported it. Procedures of making clay from the earth, throwing the pots, types of pots made, decorating, firing, glazing, barter compensation and sale of the pottery are described. The ceramics of Gorzafalva/Oituz in Bacău County, Romania are concentrated on, as this is where the craft survived the longest. The last Hungarian Moldavian Csángó potter Aszalós Viktor was born in 1936. By Halász Péter.

Page 26 Szomjas György – who chronicled a world destined to be forgotten. A discussion of the work of the **late film director Szomjas György (1940–2021)** as regards to the dance house movement and folk music. Sebő Ferenc talks about a trip to Transylvania with Szomjas György in 1972. Sebő also notes two of Szomjas' feature films important for their use of folk music: „*Talpak alatt fűyül a szél*” and „*Rosszemberek*” – both so-called outlaw (*betyár*) films. In addition to his other film work, Szomjas „became the chronicler of the dance house movement...his value in this area is undisputed and imperishable. He took on the task of dealing with [the dance house] in film. He noticed and listened to everyone [from the movement, from the period] who was worth listening to.” Interview with Sebő Ferenc by Grozdits Károly.

Page 30 Gypsy music? Peasant music? Folk music! The Hungarian State Folk Ensemble's 70th Anniversary. Important changes in the Hungarian State Folk Ensemble began in 1981 when Timár Sándor was named artistic director. Timár arrived from his post as director of the Bartók Ensemble with the goal of transplanting his new model for staging folk dance/folklore to update the State Ensemble's repertoire. Until that time the State Ensemble had been functioning on the original model used since it was established in 1951. „... it would be great if the three artistic bodies of the ensemble [dance corps, chorus, musicians] were able to use Hungarian folk dance, music and song in its original form – the simpler natural form...” This article continues by tracing the succession of the folk musicians from the dance house movement that have played for the ensemble since 1981. By Árendás Péter, Szecsődi Barbara and Vavrinecz András.

Page 36 On the Path of History – Kóka Rozália's series. Part 2. **Rudolf László was born in Bátaszék in Hungary's Tolna County in the 1950s. His mother was from Józseffalva/Vorniceni Mici, Bukovina.** He grew up amongst his mother's family – all Székely Hungarians from Bukovina. He went to Bukovina for the first time in 1981

with his mother to visit her home village. He was deeply moved and returned to the village many, many times over the next four years. As a result he became interested in tracing the family tree of his Bukovina relatives. A computer programmer by trade he developed his own computer program for mapping family trees out from Józseffalva's church birth, death and marriage records. Later the project extended to mapping out family trees of the whole village. Then he took on the same project for other Bukovina Székely villages, working from church records with his computer program. In the process he also amassed a sizable collection of photographs and became active in an international organization of people from Bukovina. From a conversation recorded on February 25, 2021.

Page 40 Timár Sándor's folk dance and folklore collection work in Elek, Hungary. Famous in the Hungarian dance house movement for his folk dance teaching methods and choreography, Timár began doing folk dance collection and documentation work with the Romanians in the village of Elek (in Eastern Hungary) in 1954. He first concentrated on dance traditions there in the period between the two world wars. This article discusses the various films he made and Timár's field notes. He returned to Elek to do collection work several times in 1954–55. Again in the mid 60s, in 1972, in the 1980s and twice in 1992. Timár founded the Bartók Ensemble in 1958 but continued doing folk dance field collection work with the help of his colleagues and students.

Sue Foy

folkMAG®azin

2021/3, XXVIII. évfolyam, 3. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felélős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tanchaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest,
Alagút u. 3. Hungary; Táncház Alapítvány
IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB
11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészet Kollégiuma

Belső borító: Domokos Pál Péter (műtermi fotó, 10x15 cm-es üvegnegatív – Domokos Mária szíves hozzájárulásával)

20215

2021/3 • XXVIII. évf. 3. szám

FOLKMAGAZIN

nka
Nemzeti Kulturális A